

БОГДАН ГОШОВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

Спроба огляду і проблематика

БОГДАН ГОШОВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

Спроба огляду і проблематика

ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ім. Л. ГЛІБОВА

Торонто

Р. Б. 1966

Нью-Йорк

BOHDAN HOSHOVS'KY

AN OUTLINE OF UKRAINIAN CHILDREN'S LITERATURE

Association of Ukrainian Writers for Children

Toronto

A.D. 1966

New York

Відбитка із збірника ОПДЛ

"МИ І НАШІ ДІТИ"

Copyright, 1966

by Ass'n of Ukrainian Writers for Children

Toronto, Canada.

ОСНОВИ

(Замість вступу)

Стаття була друкована як вступна в "МУР — Мистецький Український Рух. Збірники літературно-мистецької проблематики", збірник III., Регенсбург, 1947, а частина в "Українській Трибуні", Мюнхен, 26 січня 1947, п. з. "До питання літературного клімату". Передруковуємо з деякими скороченнями.

I.

«...Поняття література і літератор доходять до свідомости нашого громадянина дуже непереконаливо. Менш переконаливо, як шматок хліба або чутка про атомову бомбу. Тому якраз я уважаю, що треба про цю справу говорити і то в рамцях нашого суспільства, особливо нашого і особливо зрозумілою мовою» — оці слова одного з наших провідних письменників становлять лямбда-мотив багатьох його виступів, та й не тільки його, а всіх, кому болить справа української літератури — хібащо тільки в іншій формі і не так безпосередньо.

І письменник говорить. Говорить «особливо зрозумілою мовою», з'ясовує, товкмачить громадянинові не що інше, а основні істини: що таке рідне слово, що таке взагалі література й культура, що таке велика література, яке її значення, роля, сила і т. д. і т. д. Коротко кажучи (і перефразуючи трохи Юрія Липу), зводить «бій за зрозуміння а-б-в літератури», власне, як передумову чергового і остаточного бою — бою за велику літературу.

Робиться це надзвичайно переконаливо. Наш громадянин може навіть і не без психічного зрушення читає (очевидно, якщо читає) оці з трагічним звучанням запитання: «Де ті люди, те суспільство, ті органи преси, той шум, блиск, слава, матеріальні вигоди, пам'ятники — все, що в сумі творить певну атмосферу, яка дає поживу творчим побудженням, яка мобілізує почуття і відкриває таємниці закритих у людині інстинктів?» Увесь виступ сповнений оцих просто болючих, болючо-трагічних стверджень

про «брак простору духу, брак душ і сердець» у нас, і ввесь він — шукання цих душ, шукання атмосфери, шукання клімату, що єдино в ньому можуть проростати парості літератури чи взагалі мистецтва, зокрема — великого мистецтва.

Шукання душ, шукання клімату... І тут так і хочеться зразу спитати: чи не черговий крик у порожнечу? Чи можна думати, що хай і особливо зрозуміле і особливо переконливе слово переконає отак знечев'я нашого громадянина в справах літератури так, як переконаний він у справах шматка хліба? Чи можна думати, що (коли говорити мовою прикладів із життя) наш громадянин, поставлений якоюсь іронією долі на відповідальному пості в літературно-видавничому осередку буде тепер, прочитавши, скажімо збірники МУР-у, спасати перед можливою новою загибеллю не свої валізки з цигарками чи скрині з картоплею, а клунки з мистецькими картинами й рукописами літературних творів? І що професор університету, редактор шкільних підручників уважатиме тепер за повинність подякувати за врятування з обложеного міста його бібліотеки й рукописів, а не погнівається й полається за неврятування «найціннішого» — картонки з... салом? Чи можна думати... але залишимо приклади. Їх можна наводити, особливо з останньої воєнної дійсності, аж надто багато.

Не в прикладах справа. Справа в тому, чи можна створити більш чи менш частими і в такій чи іншій формі переконуванням літературний клімат, чи для цього потрібні ще інші, куди ґрунтовніші передумови?

II.

Писати про речі samozрозумілі, очевидні, здавалося б, недоцільно, зайво. Ми прагнемо розгадати нерозгадане, сперечаємося про спірне, речі ж очевидні, неспірні залишаємо на боці, як, власне, речі samozрозумілі, як свого роду аксіоми.

І, залишені самим собі, відсунені з овиду наших думок, вони починають жити власним життям, обростають власними притаманностями, стають врешті якимсь окремим і своєрідним світом, що визнатися в ньому чи не важче, ніж у лябіринті Міноса.

І треба тоді довгих і нелегких зусиль, щоб ці samozрозумілі речі стали знову і справді samozрозумілими, очевидними й повновартними.

Наше літературознавство, історія літератури і літературна критика мають велику прогалину: для них не існує чи бодай майже не існує одна з ділянок літератури, існування якої є незаперечний факт у всіх літературах світу — і в минулих, і особливо в нашому сторіччі — і яка в нас як-не-як має теж свій доробок і в окремих випадках навіть доволі високий рівень і яка врешті, бодай на нашу думку, становить головну передумову літерату-

турного клімату в даній суспільності. Це, власне, так звана дитяча література.

Здається, ми дійшли до небезпечного місця — ризикуємо втратити читача, хібащо він — дошкільна виховниця або народний учитель. Бо хто поза ними цікавиться насправді дитячою літературою, до того тепер, у час, сказати б, генеральної дискусії про велику літературу? Чи ж до речі говорити про таку «неспівмірну» справу, до того таку «самозрозумілу»? Хто ж бо заперече в нас потребу «дитячих віршиків, казок» — за що ж тут змагатися? За трюїзми, всім ясні та очевидні?

Може й помиляємося, коли вкладаємо ці запити в уста читачів, але досвід років підказує їх з усією впертістю. Справа дитячої літератури стоїть у нас дуже зле, а власне не стоїть ніяк. Вона в наших літературних і літературознавчих колах не існувала і далі не існує як проблема літературна, а існувала поза літературними проблемами і тільки як щось випадкове, принагідне, не варте окремої уваги й зусилля, як щось, що ніяк не гідне справжнього письменника, а критика й поготів. Це генеральне *désinteressement*, якщо не негачія, у справах дитячої літератури і є, гадаємо, одна з головних причин того стану, що змушує всіх чутих до розвитку нашого письменства знов і знов бити в дзвін. Ми хочемо теж бити в дзвін — власне в справах дитячої літератури.

III.

Ніде правди діти, наша дитяча періодика і книжкові видання при ній, особливо в пофранківську добу, хоч і мають свою незаперечну заслугу передусім у національному вихованні молодого покоління, часто, аж надто часто грішили літературно-мистецьким примітивізмом. Бракувало справжнього літературно-мистецького середовища, бракувало справжньої літературної критики, бракувало такої постаті, як Ів. Франко. Існуюча літературна критика не ставила до дитячих видань літературно-мистецьких вимог, бо справою дитячої книжки взагалі не цікавилися. Щоправда, рецензії, часто писалися, але на замовлення чи просьбу видавця і звичайно з єдиною метою: похвалою книжки допомагати її збутові.

Цей невідрадний стан бачив, наприклад, Василь Королів-Старий, пишучи 1940 р. в одному із своїх листів до автора цієї статті: «... Я все вважав вихову дітей за найвищу й найшляхетнішу мету. І все журився, що за справу дитячої літератури беруться люди, що не мають розгляду, або ті, хто роблять із цього гешефт... Я гадаю, що дітям треба дати найдобріший матеріал, ні в яким разі не припускаючи, що «для тих дурників усе буде добре». Такі вірші, як були часами в «Світі дитини»... — повно їх було в «Нашім приятелі», — на мій погляд, були чорним

гріхом проти наших дітей і опрокиненням засад старшої генерації про потребу соборної української мови, всамперед. Маса матеріалу була непедагогічна в ґрунті, часто й аморальна». І далі Королів подає свої погляди на характер дитячої літератури: «Я б жадав від співробітників вірша — тільки бездоганного формою. Прочитайте автобіографію гр. Алексея Толстого, що значить пізнати в дитинстві добрий формою вірш. Я б давав дітям тільки те, що є взірцем і прикладом доброго. Чорне й брудне та зле вони побачать і самі в своєму доквіллі, але образ Філіяса Фогга*) мусить їм дати лектура. Я б не зловживав віршами: є це забобон, що вони дітям конче потрібні. Їм потрібні цілющі дитячі ідеї, але дитячі, бо дитина є лише варієтет людини. Дітям конечна довша повість. Я б не давав матеріалу, що необґрунтовано розчулює дітей, але ще більше остерігався б такого, що очерствлює їм душу. Я не давав би карикатури в рисунку. Особливо карикатури на наших людей (дурний дядько, глупа селянка і т. д.). Я шукав би сміховинки зовсім іншого порядку. Наш нинішній світ дуже брудний, і не сміємо того бруду показувати дітям, а треба їх від нього оберігати».

Оці гостро-критичні, але об'єктивні і справедливі завваги та принципи думки автора «Чмелика», хай правлять за один з променів світла в темряві лабіринту, що в ньому, на жаль, опинилася проблема нашої дитячої літератури.

IV.

«...У той час ще не було бібліотек для дітей. Крім "Orbis pictus" Амоса Коменського, жаден такий твір не потрапив до наших рук; зате ми часто перегортали велику Біблію-фоліант з гравюрами Меріяна. Хроніка Готфріда з гравюрами того ж майстра знайомила нас з найвизначнішими подіями всесвітньої історії. — до цього долучилися ще різні байки, мітологія. М'якший моральний вплив, ніж ця іноді груба й небезпечна старовина, мав на мене «Телемак» Фенельона, який насолодно і сприятливо впливав на мою душу. До цього, зрозуміло само собою, незабаром приєднався «Робінзон Крузо»; легко собі уявити, що не обійшлося і без «Острова Фельзенбургу». «Подорож навколо світу» лорда Ансона поєднувала цінність істини з багатою фантазією казки, і, думкою супроводячи цього бравого морця, ми робили далекі подорожі по всьому світі, пальцями слідкували за героєм по гльобі. Отже, мій молодий мозок досить швидко наповнився численними картинками і подіями, визначними й чудесними образами та пригодами, і я ніколи не нудьгував, увесь час засвоюючи, повторюючи і відтворюючи ці здобутки». Оця, хай і надто дов-

*) Одна із постатей роману для юнацтва В. Королева-Старого п. з. "Чмелик".

га цитата з “Wahrheit und Dichtung” Гете пригадує нам ще вагу літературно-мистецького виховання — зростання дитини, як пригадує нам її і приклад з малою Лесею Косач (ще доки вона стала Лесею Українкою). Скажимо ще і за Уласа Самчука, як впливали на нього — малого хлопця — билини про багатирів і «ясне сонечко» — князя Володимира Великого і як глибоко сприймав він пригоди Томи Соєра, щоб узнати, яку на все життя нестерту відбитку кладе на «серце і душу» дитяча книжка, а в випадку обдарованості «іскрою Божою» — на майбутню мистецьку творчість. Пригадаймо ще слова Миколи Зерова: «Книжок дитячих неубутні чари» і «самозрозуміла» роля дитячої літератури в формуванні — творенні літературного клімату і зокрема літературних талантів стає для нас справді самозрозумілою.

«Пригоди Телемака», «Робінзон», «Пригоди Томи Соєра», казки Перро, Андерсена, Вайлда, Кіплінг із «Книгою джунглів» і т. д., і т. д. — що говорять ці твори, перекладені і перекладані усіма мовами світу, твори, що їх читали та читають діти всього світу?

Вони говорять про те, про що майже не говориться в нас. Насамперед, про те, що вони — твори, літературні твори, а не якісь наші «дитячі віршики, казочки». І друге, що вони здебільша, хоч не Дантова «Комедія» чи Гетів «Фавст» — але таки не що інше, а власне велика література. І така література, що її з однаковою насолодою і інтересом читають і діти і батьки. Оці твердження — ґрунтовні твердження і, хоч вони — жадне відкриття, а тільки знову пригадка «самозрозумілих речей», вони мають для нас окрему ціну. Передусім, літературно-мистецькі вартості книжок, призначених дітям. Ці вартості можуть дати тільки справжні таланти справжніх письменників, і тут немає рятунку для всяких віршо- і оповіданьоробів (що від їхніх імен рясніли і рясніють наші дитячі видання від галицької «Ластівки» з 1896 р. починаючи і на деяких сьгоднішніх «творцях» — кінчаючи). А раз твори для дітей позначені справжнім талантом, сповнені краси, правди і добра — то це вже не виключно «дитяча література», а взагалі літературний твір, що дає авторові володіння над душами в с і х людей, від найменших до найстарших і в усьому світі та із цим дає світову і безсмертну славу. І про це повинні пам'ятати сучасні українські письменники власне під час дискусії про велику літературу.

V.

«Літератури про літературу далеко більше, аніж самої літератури», завважує один наш поет. Чи нормально це, чи ні — окрема справа. Але напевно ненормально, коли при наявному, безсумнівному факті існування багатющої української дитячої літе-

ратури немає властиво жадної студії про цю літературу, не кажучи вже про будь-які теоретичні не праці, а бодай «причинки». І, мабуть, таки за білого крука треба вважати статтю Б. Грінченка «Періодичні видання для дітей» в галицькому «Учителі» 1892 р., де він розгортає свої погляди на дитячу літературу. Повторити деякі з них — варто і сьогодні.

«Вимога од твору для дітей — артистичність. Вони мусять бути артистичні тим, що тільки артистично написаний твір може вчинити враження з потрібною міццю. Мусять бути артистичні ще й на те, щоб з самого початку дитяча душа знайомилась з тим і звикала до того, що правдиво і артистично в штуці, щоб розвивалося й зростало у дітей естетичне почуття. Коли твір буде артистичний, правдивий, то він буде цікавий і не самим дітям, а так само і дорослим. Чи не виходить з цього, що спеціально дитячих книг не треба? Адже коли твір читатимуть з цікавістю й дорослі (а вони читатимуть артистичний твір), то виходить, що це твір так само й для дорослих, а не для самих дітей. Нашо ж тоді спеціально дитяча література?»

Еге, ми вороги цієї спеціально-дитячої літератури, якою звикли нас годувати так звані дитячі письменники. Ми вороги цим прилизаним, приялозеним, сентенційно-моральним, резонерсько-дурним хирявим книжечкам, що їми задурюються дитячі голови, що їми зучаються діти не любити і не поважати книжки. Такі книжки вже не пишуться для дорослих, не повинні вони писатися й для дітей. Дитячих творів не повинно бути, а мусять бути тільки взагалі твори, і з їх частину можуть читати самі дорослі люди, бо вони мовою дітям будуть незрозумілі, а змістом передчасні (нпр. «Бурлачка» Левицького), а другу частину читатимуть і дорослі і діти, бо мова і зміст у їх будуть зрозумілі і дітям можливі. Таким побутом виходить, що твір для дітей мусить відповідати всім тим вимогам, яким відповідає твір для дорослих. Інакше кажучи: мусять бути книжки для самих дорослих і для дорослих і для дітей вкупі».

До цих Грінченкових слів (та й взагалі всієї статті) ми можемо додати тільки одне: лихо, що наші «дитячі письменники» і видавці не виписали її і не повісили на стіну перед своїм робочим столом. Може тоді наші діти не були б об'єктами усяких некваліфікованих експериментів над їхніми душами, як це було головню в пофранківській добі галицької дійсности. Справді, знання хоч би Грінченкової статті врятувало б нас від багатьох лих, коли не говорити хоч би про ту немалу кількість статей, праць і розвідок про дитячу літературу, що її мають наші північні сусіди в спадщині ще від Плетньова, Жуковського, Добролябова, Чернишевського до сьогоднішнього Чуковського («тоже малороса») включно.

Нам потрібна авторитетна, кваліфікована критика дитячої літератури, що знала б історію й вимоги цього складного гатунку літератури, що мала б заслужену пошану, тверде, певне і поважне слово.

VI.

«Мусять бути книжки і для дорослих і для дітей вкупі» — вірний цій істині Б. Грінченко залишив літературну спадщину, що її знаходимо по сьогодні і в дитячих збірниках і в виданнях для загалу. Вірний він і другій своїй істині: «без ідеалу, без ідеї не може бути ніжкий твір для дітей, так само, як і твір для дорослих». Найяскравіший вияв цього погляду чи не його «Олеся», друкowana безконечну кількість разів і окремими випусками, і в збірниках, і в шкільних читанках, отже напевно найпоширеніша і найвідоміша наша дитяча лектура. Героїчне змагання, що не боїться й смерті, є ідеєю оповідання, що її висловлює письменник: «дай Боже, кожному такої смерті».

Постать Олесі, як і постать її попередниці, Вовчкової «Марусі», стала майже неподільно панівною в нашій дитячій літературі, а вслід за тим панівною в душах наших дітей. Не будемо далекі від правди, коли скажемо, що героїзм смерті як ідеал найвищого служіння народові, створений письменниками, став ідеалом народу. Історія останніх десятиріч — свідоцтво цього. Не тут сперечатися, чи героїзм цей — єдиний героїзм, тільки хочеться підкреслити величезну силу власне дитячої літератури в формуванні психіки й світогляду народу і разом з тим нагадати нередусім письменникам наприкінці оцих далеко не вичерпних завваг те, що нам усім очевидне і найістотніше: змагання за володіння душами українських дітей на чужині — це змагання за майбутнє володіння України в Україні. Перемогу в цьому змаганні вирішить передусім слово, слово українського письменника, призначене українській дитині.

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ

Історія української дитячої літератури досі не написана, а коли говорити про будь-які статті, опрацьовані вже матеріяли, бібліографії і под., то їх у нас власне в цій ділянці було та ще й досі таки обмаль, до того ж вони в еміграційних умовах здебільшого недоступні. А немає сумніву, що в деяких наших давніших періодиках, календарях і под. були друкovanі статті про справи дитячої літератури. Так, знаємо наприклад, що статтю галицького педагога й письменника, співробітника «Дзвінка» Павла Кричева в львівській «Шкільній Часописі» в 1886 р. п. з. «О

видавництві для молодіжи», справам дитячої книжки присвячував свою увагу педаг. журнал «Учитель» у Львові (1888 - 1914), в якому й появилася 1892 р. згадувана вже стаття Б. Грінченка «Періодичні видання для дітей», бібліографію і рецензії на дитячі видання містив «Літературно-Науковий Вісник» (1898-1932), а теж педаг. журнал «Світло» у Києві (1910 - 1914) та інші. З усіх відомих нам статей, особливо вартісна стаття-довідь Константи́ни Малицької п. з. «Видавництва для дітей і молодіжи», поміщена в «Пропам'ятній книзі першого українського просвітньо-економічного конгресу», що відбувся у Львові 1 - 2 лютого 1909 р. у 40-річчя Т-ва «Просвіта». Довідь ця не тільки вияв і доказ великої уваги тодішніх провідних кіл нашого організованого життя до справи рідної літератури для молодих поколінь, але й перша в нас спроба огляду і світової і української дитячої літератури та й широкий плян її дальшого в нас розвитку. І дарма, що спроба ця скромна, принагідна, все ж вона започатковує дослідження нашої дитячої літератури і як така заслуговує на окрему увагу.

Період від I-шої до II-гої світової війни дав услід за численними виданнями для дітей теж численні рецензії, а й статті на теми нашої дитячої літератури і вони, як матеріяли для історії цієї літератури, ждуть на своє дослідження.

Основно важливими джерелами для бібліографії наших дитячих видань у XIX ст. є передусім «Галицько-Русская Библиография XIX стол.» І Левицького, Львів, 1886 та Д. Дорошенка «Покажчик нової української літератури в Росії за 1798 і 1897 роки», Чернівці, 1917 її чергове видання в Наук. Ювіл. Збірнику Українського Університету в Празі», Прага, 1925, (стор. 142 - 238). Матеріяли про дит. видання містять теж усякі інші наші бібліографічні праці (про них диви Енциклопедія Українознавства НТШ, стаття «Бібліографія», стор. 966), але окремі покажчики дитячої літератури появилися в нас щойно в часі Української Державности 1917 - 1920 рр. Короткий час цієї Державности не дав змоги для праці над історією дит. літератури, але основи для такої праці були покладені власне бібліог. покажчиками. Відмітимо такі: Р(удинський) М. «Покажчик для дитячого читання», у «Педаг. Журналі», Полтава, 1917, ч. 7-12, стор. 111-130. Родников В. «Огляд української дитячої літератури» у «Вільній Українській Школі», Київ, 1918, та окремим виданням у серії «Бібліотека вчителя», ч. 8, Київ, 1918, стор. 25. (Рецензія С. Сірополка в «Книгарі», Київ, 1918, ч. 15, стор. 905). Сірополко Ст. «Взірцевий каталог шкільної народньої бібліотеки», Київ, 1918, стор. 31 + 1. (Рецензія в «Книгарі», Київ, 1919, ч. 20, стор. 873).

Після окупації України більшовиками працю в ділянці бібліографії дитячої літератури продовжував Микола Плевако, який дав м. і. статтю «Українська дитяча література в 1921-22 рр. у «Книзі», Харків, 1923, ч. 2, стор. 43-46, йому належить

теж бібліографія творів Л. Глібова, в тому його байок і поезій, друкованих для дітей головню в «Дзвінку» (диви М. Плевако «Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали», Париж 1961), але дальша праця автора була раптово обірвана арештуванням і засланням. Згодом появилися і інші бібліографічні покажчики, з яких варто згадати: Биковець Мих. «Бібліографія в справі дитячої літератури» в книжці «За дитячу книжку і кінофільм», Харків, 1926, стор. 59 - 63 (автор теж арештований і пропав безслідно), Павловський В. «Покажчик дитячої літератури з української мови», ч. 1, Харків, 1928, стор. 25, Егорова Л. «Дитяча література Західньої України» у «Шляху Освіти», Харків, 1928, ч. 1., ст. 215 - 224, її ж «Етапи розвитку української літератури за 10 років», у «Шляху Освіти», Харків, 1928, ч. 2-3, ст. 14-24, Марголіна А. «Матеріяли до комплетування дитячої бібліотеки», Київ, 1929, стор. 90 + 2 та інші. Бібліографічні матеріали про дитячу літературу друкуються і далі в підсоветській Україні, але окремої повної її бібліографії і досі нема.

В Галичині, під польською окупацією бібліографічні матеріали давали відносно численні каталоги видань «Світу Дитини» М. Таранька, в-ва «Рідної Школи» і ін., а книгарня Наук Т-ва ім. Шевченка у Львові стала видавати 1927 р. кварталник «Що читати» з окремими відділами дит. літератури. Ця книгарня видавала теж окремі каталоги дит. видань, як ось «Ілюстрований каталог книжок для дітей та молоді», Львів, 1933, стор. 40, 8°, на жаль, без даних про рік появи і об'єм та формат цих книжок. Докладніші дані подає «Новий каталог книжок для школи і дому в-ва «Рідної Школи», Львів, 1929, стор. 34, 8°. На окрему увагу заслуговує видання п. з. «Шкільні бібліотеки. Нарис їх організації і каталог дитячої літератури», Львів, 1927. Фахову бібліографію дит. видань давала м. і. «Книжка», Станиславів, 1921-23, «Українська Книга» за ред. Є. Ю. Пеленського, Львів, 1937-9, нові появи відмічували теж звичайно журнали і преса.

Тут слід зокрема відмітити бібліографію наших дит. видань, головню «Світу Дитини» у Львові, яку знаходимо в книжці: "Childrens Books and International Goodwill. Report and Book List". International Bureau of Education, Geneva 1929.

Книжка ця появилася окремо англійською і французькою мовами з приводу конференції світової федерації педагогічних установ, яка відбулася в Женеві 1929 р. і тоді ж була влаштована виставка дитячої літератури народів світу. Бібліографію української дит. літератури з коротким змістом кожної книжки подано під рубрикою «Україна» з подякою п. Євгенові Бачинському в Женеві за допомогу у виставці. Це вперше наша дит. література була зарепрезентована на міжнародньому форумі і задокументована в міжнародньому педагогічно-бібліографічному виданні.

Отак до вибуху другої світової війни в ділянці бібліографії дит. літератури була пророблена чимала праця, але в ділянці

її історії так і далі не було ні одної хочби скромної позиції. Правда, вже в часі війни, 1940 р. появилася в Харкові праця п. з. «Художня література для дітей, хрестоматія для педшкіл», а в ній стаття п. з. «Українська художня література для дітей», одна це не історичний огляд цієї літератури, а тільки декількох найвідоміших її постатей та творів.

Під кінець війни, у 1944 р. появилася в щоденнику «Краківські Вісті» моя стаття п. з. «О. Олесь і українська дитяча література», яка й дає короткий нарис історії цієї літератури (передрук статті на дальших сторінках збірника). Черговий такий нарис дав я в журналі «Овид», Буенос Айрес, 1950 р. п. з. «За духа нації в душах дітей», яка була скороченням моєї доповіді на I-му з'їзді ОПДЛ, і врешті в 1951 р. появилася в Торонті перша окрема, за моєю редакцією, публікація про нашу дитячу літературу в минулому і сучасному — невеличка книжечка всього 32 стор. друку, 16°, видання ОПДЛ, п. з. «На сторожі душі української дитини — за рідну книжку дітям». Крім звернення ОПДЛ до українського громадянства є в ній дві статті — це Ю. Тищенко «З історії української дитячої книжки» і моя «У боротьбі за духа нації в душах дітей» з підзаголовком «Дещо з історії нашої дитячої літератури, дещо про ОПДЛ і наші сучасні завдання». Обмежений об'єм книжечки (подиктований виключно фінансовими причинами) не дозволив на широкий огляд, все ж ця скромна публікація це й перша окремо видана коротка історія — чи спроба історії нашої дит. літератури.

Черговий і ширший огляд цієї літератури дав я в журналі «Овид» ч. 4 (127), Чикаго, 1963, стор. 33 - 40 п. з. «Шляхом століття» (плянована окрема відбитка, на жаль, не появилася) і цього ж самого року появилася в Києві Д. М. Білецького і Ю. П. Ступака «Українська дитяча література, посібник для педагогічних інститутів педучилищ». Назва книжки зобов'язувала б до повного огляду цієї літератури, але, як і пишуть самі автори, вони розглядають літературу тільки для дітей молодшого шкільного віку. Отож, крім деяких фактичних і так уже здебільша відомих даних, ця книжка не тільки не повна історія нашої дит. літератури, а ще й криве її дзеркало. Досить сказати, що наприклад увесь галицький період між двома світовими війнами в цьому огляді взагалі не існує, а за те велику увагу віддано... Белінському, Добролюбову, Чернишевському, Салтикову-Щедріну, Толстому, Горькому і т. д., наче б справді мали вони щонебудь спільного з українською дит. літературою, трагічний же занепад українського друкованого слова, зокрема для дітей, внаслідок царсько-московського поневолення і цензури та указів з заборонаю власне української дит. книжки це, за словами Ю. П. Ступака «с п р и я т л и в а (підкр. моє) обставина для розвитку української літератури» і цією «сприятливою обставиною була спільність економічного, політичного й культурного життя українського народу з братнім

російським народом». А як «сприяє» розвиткові української літератури ця «спільність» теж під большевицько-московською владою, про це довідуємося таки з цієї ж самої книжки: «Під керівництвом Комуністичної партії було розгромлено (підкр. мое) ворожі угруповання в літературі в Україні («Аспанфут», «Вапліте», «Неоклясики»). «Викриваючи прояви буржуазної ідеології в дитячій літературі, партія сприяла піднесенню її ідейного рівня і високої майстерності». Оці цитати говорять самі за себе — говорять страшною мовою про той жахливий стан, в якому опинилися були і дитячі письменники в Україні в умовах большевицької дійсності. І зрозуміло, автори київської «Української дитячої літератури» ні словом не згадують про тих кругло 60 письменників, що до 1930 рр. присвячували свою творчість дітям, а після цього зникли з літературного обр'ю, загинувши від розстрілів, у тюрмах, на засланнях. Їх імена і прізвища відомі хочби з самих таки підсоветських матеріалів, (зокрема з бібліографічного покажчика п. з. «Художня література, видана в Україні за 40 років 1917 - 1957», Харків, 1958) і тому жахливому реєстрові буде без сумніву присвячена окрема увага в майбутній справжній історії української дит. літератури.

Доволі численні дані про дит. видання та дит. авторів подає «Українська Загальна Енциклопедія — Книга Знання», Львів-Коломия, 1935, а ще більшу увагу дит. літературі присвячує Енциклопедія Українознавства НТШ, зокрема в гасловій частині. У гаслах про письменників здебільша згадується теж про їх твори дітям, тут появилася теж окрема стаття — перший у нас огляд української дит. преси (том II, ст. 516 - 518) в моїм опрацюванні та й стаття про нашу дит. літературу (том IV, ст. 1333 - 37).*) В Українській Рад. Енциклопедії можна знайти дані передусім про підсов. дит. письменників.

Для дослідження нашої дит. літератури і її проблематики після другої світ. війни мають теж свою вартість ті численні статті і рецензії про неї, що появилися і появляються в усяких наших періодиках. Після I-го з'їзду ОПДЛ воно провело двічі, так сказати б, «генеральну дискусію» про справи нашої дит. літератури взагалі, а в умовах еміграції зокрема. Перша така дискусія була проведена в Німеччині в рр. 1946 - 48, друга в ЗДА і Канаді в рр. 1949 - 55. Найбільше місця для цієї дискусії давав і далі дає що-

*) На жаль, факт, що історія нашої дит. літератури все ще повністю не досліджена і не опрацьована, спричинив деякі неточності й помилки у цих статтях. Вислані до редакції ЕУ мої матеріали і статті про дит. пресу і літературу після редакційних доповнень і змін не були прислані мені назад для узгодження перед друком, отож виправлення помилок, що заіснували внаслідок того, доводиться дати окремо з думкою, що будуть використані в додатковому томі ЕУ.

денник «Свобода» і, раз започаткована, вона не тільки не вщухає, а часто інтензивно посилюється, розгортаючи й поглиблюючи та актуалізуючи проблематику цієї ділянки літературної творчості і одночасно виховання. Були публіковані повністю чи уривками доповіді, що відбувалися в часі з'їздів ОПДЛ таких авторів, як Катря Гриневичева, Гр. Ващенко, Юрій Тищенко, І. Шугай, ряд статей дали Волод. Радзикевич, Роман Завадович, Леонід Полтава, Волод. Барагура, писали теж Людмила Івченко-Коваленко, Оксана Лятуринська, О. Жданович, Іван Багрняний, в останніх роках дають статті головно Леся Храплива, Ганна Черінь, Софія Парфанович, Іванна Савицька, Юліян Лисяк, Волод. Мацьків і ін., рецензії і статті давали Волод. Дорошенко, Дмитро Бучинський, пише їх часто Марія Пастернакова, теж Ірина Пеленська-Винницька, Тоня Горохович, Дарія Ребет, Аріядна Шум, Іван Коровицький, Петро Кізко, про мистців-графіків — ілюстраторів дитячої книжки писав Володимир Січинський (зокрема стаття в каталозі виставки суч. книжної графіки, що відбулася заходами ОПДЛ в Торонті 1956 р. і друга стаття в каталозі такої ж виставки ОПДЛ і ОМУА в Нью-Йорку 1958 р.), цій темі присвячує свої студії Богдан Стебельський, рецензії про ілюстрацію дит. видань дає Петро Андрусів, бібліографічні матеріали опрацьовує Леонід Бачинський, а окремий покажчик еміграційної дит. книжки п. з. «Що повинна прочитати українська дитина» вийшов за моєю редакцією і вступною статтею, заходами голови Об'єднання Українських Педагогів Канади, проф. Зенона Зеленого, в Торонті 1957, стор. 32, такий покажчик дає зчерги «Каталог видань для дітей і молоді», видання ОПДЛ, Торонто, 1964.

У цілому період від закінчення війни по сьогодні дав на еміграції таки поважну скількість статей, рецензій і под. про нашу дит. літературу і зладити бібліографію цього багатого матеріалу, як і матеріалу до часу II-гої світової війни та й видати вибір окремою книжкою це завдання, яке заслуговує на особливу увагу. Деякі статті й рецензії передруковуємо в нашому збірнику.

У поневоленій Україні, вслід за рядом постанов комуністичної партії про «виняткову увагу до найгострішого комуністичного знаряддя — до літератури для дітей і молоді» цій літературі дійсно присвячена виняткова увага, але власне як засобові передусім русифікації, а разом з тим негації українських національних ідеалів. І як у творах для дітей та молоді так і в статтях про дит. літературу всюди домінує комуністично-русифікаторський характер і тільки тут і там можна знайти деякі цікаві і вартісні думки. У двотомовій антології української підсоветської дит. літератури «Веселка», Київ, 1960, знаходимо крім вступної статті характеристику 81 авторів та їх творів, у тому і деяких «реабілітованих» (Борис Антоненко-Давидович, Остап Вишня, Майк Йогансен, Іван Ковтун, Іван Микитенко). Вибір критичних статей про дит. літературу появився окремою книж-

кою п. з. «Українська дитяча література. Хрестоматія критичних матеріалів», Київ, 1962. Очевидно, тут теж Ленін, Горький, Белінський, Добролюбов, постанови КПРС, навіть... Хрущов і т. д. Справді вартісного і нового матеріалу в ній майже нема.

У загальному підсумку треба сказати, що дослідження, критичні розгляди та проблематика української дит. літератури особливо поглибилися в останньому двадцятиріччі і що приходить черга та й пора на першу в нас повну історію цієї літератури. Повну і нефальшовану, а така може бути опрацьована і видана не в поневоленій Україні, а тільки у вільному світі. І така історія — одне з важливих завдань української еміграції.

РАЗ ДОБРОМ НАЛИТЕ СЕРЦЕ...

Раз добром налите серце
Ввік не прохолоне.

Т. Шевченко

I.

Український дитячий фолклор

Владарність Шевченкового слова мимоволі продиктовує оцей заголовок для спроби огляду нашої дитячої літератури, дарма, що тут годився б заголовок чисто діловий, але таки не сила та й чи годиться придушувати оте особливе тепле почуття, що мимохіть огортає чи не всіх нас на самий спогад про оті чарівні казки, розповіді, пісні дитячі, а далі й дитячі книги, що супроводили-зогривали і наше власне дитинство.

Дитяча література — добро, що ним «раз налите серце ввік не прохолоне». Це оте добро, що про нього говорить і другий наш велетень, Франко: «Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінують у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучности. Тисячі речей у життю забудете, а тих тихих хвиль, коли вам любя мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерти».

Це врешті оті «книжок дитячих неубутні чари», що про них говорить в одному із своїх сонетів Микола Зеров.

Отож — огляд нашої дитячої літератури, огляд духового добра дітям від древньої коліскової пісні матері і народніх казок до сучасного юного героя Данка Сокола з «Бога вогню» Ольги Мак.

Діло нелегке в умовах еміграції, де, бува, довгі роки розшукуеш за потрібним виданням, за біо-бібліографічними даними, щоб врешті часто-густо і хоч-не-хоч з них резигнувати. Зрештою відомо, що якраз дитяча книжка найшвидше затрачується, нищиться і тільки виїмково зберігається вона наривні з

усякими цінними виданнями (це ж щойно недавно знайдено, до того ж поза Україною, єдиний примірник львівського «Букваря» Івана Федоровича з 1574 р.).

І ось у таких умовах перед нами завдання дати передусім можливо повний показник працівників нашої дит. літератури — її авторів, відтак перекладачів, видавців, редакторів, критиків, дослідників та й мистців ілюстраторів і композиторів — творців дитячої музики-пісні. Черговий же етап праці — критичний розгляд творів та видань.

Факт існування та й потреба існування окремої ділянки літературної творчості — літератури для дітей, чи, як звичайно звемо її — дитячої літератури, вже давно поза дискусією. Як теж існує устійнений поділ — призначення цієї літератури за психічно-інтелектуальними особливостями відповідного віку дітей — дошкільного (3-6 років життя), молодшого шкільного (7-10 рр. життя), середнього шкільного (11-14 рр. життя) і старшого шкільного, або юнацького віку (15-18 рр. життя). Психічно-інтелектуальні особливості відповідного віку дітей диктують теж відповідні особливості тематики і жанрових ознак та розміру і форми творів, а разом з тим і відповідне їх мистецьке інтерпретування — ілюстрування образотворчими мистцями.

Українська дитяча література така давня, як давній український нарід і його слово-мова. Слово ж — ембріональна форма поезії (О. Потебня), або йнакше «поезія така ж стара, як слово» (Шлегель). І перше слово українській дитині, це поезія — колискова пісня матері. Вона, можна твердити, найстарший твір нашої дитячої літератури. Поруч з нею стають інші види усної народної словесности-фолкльору — пестливі пісні, пісні-гри, байки, казки, перекази, легенди, сміховинки, загадки, прислів'я, приказки тощо. Тут не тільки творчість дорослих для дітей, але й творчість самих дітей, як от всякі лічилки, дражнилки, пісеньки-гри, частково теж байки й казки та под. Все це разом дитячий фолкльор, який увійшов у дитячу літературу, як її тривке й цінне надбання.

Українська народня словесність, як відомо, незвичайно багата, мала своїх численних дослідників і література про неї дуже поважна, тут доводиться дати тільки короткий нарис про наш дитячий фолкльор.

У нашому дитячому фолкльорі дуже поширені пісні, особливо материнські-колискові, що їх завдання — заколихати дитину. В них часто казкові уособлення — образи сну, дрімоти. Ось зразок чудової і текстом і мелодією народної колискової пісні:

Ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плота.
Питається сон дрімоти:
— А де будем ночувати?

— А де хата теплесенька,
Та дитина малесенька,
Там будемо ночувати,
Будем її колихати.

Майже невідлучна постать у колискових піснях це «кіт-муркіт», якого муркотіння впливає заспокійливо-сонно на дитину:

А, а котино!
Засни, мала дитино,
Ой, на kota воркота,
На дитину дрімота!
Ой, на kota все лихо, —
Ти, дитино, спи тихо!
Ой, кіт буде воркотати,
Дитиночка буде спати.

Особливо багатий жанр це пісеньки, зв'язані з дитячими грами. Гри — основний вияв діяльності дитини. Батько-мати, граючись з дитям, творять короткі пісеньки-гри, з ляконічним віршованим текстом. Ці пісеньки розвивають мову дитини, а одночасно є вони грами і пособляють рухам дитини, її фізичному розвитку. Згодом діти самі починають свої гри і тоді творять свої власні пісеньки. Ці пісеньки-гри мають часто літературні прикмети, свою чітку ритміку і римування. Особливо такі прикмети мають лічилки, хоч вони часто позбавлені будь-якого змісту і є тільки сполукою звучних складів, — це просто гра звуками. Ось зразок лічилки:

Котилася торба
З великого горба,
А в тій торбі
Хліб, паляниця,
Кому доведеться,
Тому й жмуриться.

Пісеньки-гри в нашому фольклорі дуже численні і цікаві. Ось діти стають парами, сплітаються руками, співають:

Ой, на горі мак, мак,
А в долині так, так!
Маківочки, голубочки,
Зійдімося до купочки,
Обернімось так, так!

Під час дощу діти виходять на двір, бігають і співають:

Не йди, не йди, дощику,
Дам тобі борщику,
У глинянім горщику,

Поставлю на дуба,
Дуб повалився,
Горщик розбився,
Дощик полився.

Дражнилки, це творчість дітей, що передражнюються:

«Василу, я тебе на нитку засилу» і інші.

У дит. фолклорі виступає часто гумор, здебільшого в формі нісенітниць, де дитина, пізнавши окремі явища і їх властивості, залюбки змінює-перевертає їх, граючись словами (найпростіший приклад: «котик гавкає, песик н'явкає»).

Ось зміна прикмет одного явища іншими, йому невластивими:

Поросята пихтіли,
Вони їсти хотіли.
Вони їсти хотіли
Та й знялися — полетіли.
Та й знялися, полетіли,
Та й на дубові сіли.
Та й на дубові сіли,
Та всі груші поїли.

Нісенітници бувають теж у формі невеличких оповідань, казочок, але в дитячому фолклорі поширена найбільше нісенітниця-пісенька.¹⁾

Відомі теж у дитячому фолклорі жартівливі віршові казочки-примівки, звані безконечними. У них казковий початок, але кінця немає — їх співають, повторюючи від початку:

Був собі журавель та журавочка,
Накосили сінця повні ясельця.
Наша пісня гарна й нова,
Починаймо її знова:
Був собі журавель і т. д.

Окрема група, це пісні обрядового циклю, які належать до передхристиянського часу, а зв'язані з обрядами в честь сон-

¹⁾ Народний гумор нісенітници-перевертня вдало використав С. Гординський у вірші-сміховинці для дітей п. з. "Подорож до села Небилиці" ("... Горобці плавали по ріці, Над водою Риби літали, Як соловейки співали" і т. д. — друк. в збірнику "Нашим дітям" — ОПДЛ, Мюнхен, 1947), Р. Завадович свою віршовану казку-сатиру "Переполох", Н.-Йорк, 1957, майже повністю побудував на гуморі нісенітници ("Кінь об жабу спотикнувся..."), а ще вчасніше поширену форму цього гумору дав був Сидір Воробкевич у проз. казці "Безглуздів" (друк. в чернів. "Бібліотеці для молодіжи", 1888 - 1890, теж окремими виданнями, Чернівці 1913 і Львів 1929).

ця, нового року, з весільними й похоронними обрядами. Численні теж пісні, що зв'язані з порами року, колядки, щедрівки, веснянки-гагілки, пісні купальні і русальні. Усі ці пісні зв'язано згодом з християнськими святами: пісні, що прославляли Різдво сонця і новий рік були перенесені на Різдво Христове, пісні в честь весни на Христове Воскресіння, пісні купальні — на свято Івана Хрестителя. З різдвяних пісень, — колядок і щедрівок та й коляд, що постали вже в добу християнства — увійшли в дитячий світ головно ті, що близькі дитячому розумінню.

Ось щедрівка, що її залюбки співають діти:

Щедрик, ведрик,
Дайте вареник,
Грудочку кашки,
Кільце ковбаски і т. д.

З коляд близька дітям жартівлива:

Ой, коляда-колядниця,
Добра з медом паляниця,
А без меду не така,
Дайте, дядьку, п'ятака!
Як не дасьте п'ятака,
Візьму вола за рога.

Коляди, що прославляють народження Христове, увійшли тривко і в великій частині в дитяче пісенне багатство. Веснянки-гагілки, сполучені з весняними грами-забавами, дуже близькі дітям. «Жучок», «Подоляночка» і інші веснянки голосно лунали весною в Україні у Великодні свята під церквами.

Діти роблять коло й вибирають одну дівчинку-подоляночку, яка стає посередині кола. Діти ходять колом то в один, то в другий бік, приспівують:

Десь тут була подоляночка,
Десь тут була молодесенька.
Тут вона впала,
До землі припала.

Подоляночка падає на землю й закриває руками обличчя, а діти ходять, співаючи:

Ой, устань, устань, подоляночко,
Умий личко, як ту скляночку.

Подоляночка встає, умивається, а грачі співають:

Иди до Дунаю,
Вибирай ту з краю.

Подоляночка вибирає когонебудь з грачів і той стає посередині. Гра провадиться далі.

Поруч обрядових пісень були поширені пісні героїчно-лицарського характеру. Це історичні пісні княжої доби, яких змістом була головно боротьба із степовими кочовими племенами: печенігами, торками, половцями. Ці пісні в наслідок татарського лихоліття в Україні забулися, а збереглися далеко на півночі, (в Олонецькій і Архангельській областях). Це т. зв. старини, або билини. У них виступають багатирі Святогор, Добрина, Ілля Муромець і інші, в них оспівується князь Володимир Великий — «ясне сонечко». Немає сумніву, що в свій час ці старини розказувалися дітям і живили дитячі душі.²⁾

Згодом, у часи повстань та боротьби козацтва, на місце старин прийшли нові пісні, своєрідний літопис лицарської козацької доби — народні думи. Їх зміст — це боротьба з татарами і турками, невольницьке горе в татарській неволі, думи про море, про степ, про лицарство, про гетьмана Хмельницького і побутові. Співані по селах бандуристами, кобзарями і лірниками, вони полонювали не тільки уяву дорослих, але й дітей, залишаючи в їхніх душах незабутній слід. Народні думи, хоч не творені для дітей, але близькі дитячому розумінню й душі і тому мають своє цінне й тривке місце в дитячому фольклорі.

Окрема жанрова група це казки й байки. Казки, це оповідання, основані на фантастичних подіях, в яких героєм є людина, в байках головними героями виступають звірята. Казки й байки здебільшого дуже давнього походження і тематика їх дуже багата.

Мотиви казок часто бувають мандрівні, але в кожного народу вони мають свої власні особливості, залежно від світогляду і духовости народу. У цьому відношенні казки, як взагалі фольклор, це чи не найвірніше дзеркало душі народу. Українські народні казки, хоч багатством фантазії уступають казкам далекого сходу, арабським («Тисячй й одної ночі») і індійським («Панчатантра» — «П'ятикнижжя»), але вони сповнені високого морального звучання, шляхетности, життєвої мудрости, краси, героїчності й лицарськості.

²⁾ На жаль, щойно в останньому часі маємо спробу засвоїти в якійсь мірі старини в окремій обробці для нашої дит. літератури — це «Богута Багатира» Р. Завадовича в дит. журналі «Веселка» (окремою відбиткою вийшла досі тільки I-ша частина, Дж. Ситі, 1958). Факт збереження старин поза Україною ніяк не дає причин не вважати їх нашим добром і пора на їх ревіндикацію — появу українським (чи українсько-англійським) виданням. У протилежному випадку вони — як і «Слово о полку» — будуть далі фігурувати в світі як московські твори (такими вважає їх і перекладач на англійську мову Е. М. Almedingen у розкішному ілюстр. виданні п. з. «The Knights of the Golden Table», яке появилася в Лондоні 1963 і здобуло якнайкращий відгук англ. літ. критики).

Українські народні казки й байки в великій частині ввійшли в дитячий фолклор, звичайно в окремій творчій обробці, особливо тоді, коли вони призначені для наймолодших дітей. Ця окрема обробка, це передусім загострення дії, усунення всіх побічних сюжетних ліній, додаткових описів, за те збільшується кількість повторень, а в кожному з них поступово наростає дія. Повторення, вводячи нові персонажі або події, розвивають дію казки, а одночасно сповняють важливу роль для розвитку мови дитини.

З цього погляду такі відомі байки, як «Господарство» («Не знав добрий чоловік, що йому робити, мусів собі курочку купити...» і т. д., з повтореннями назв звірів і їх голосів), «Рукавичка» і под., це клясичні зразки.³⁾

Особливе багатство нашого фолклору — приказки-повідки, прислів'я й загадки. Вони вияв життєвого досвіду й життєвої мудрости народу, його життєвої філософії і шляхетности духа. Діти змалку засвоюють приказки й прислів'я та загадки, ці роди фолклору змалку входять у побут і життя дитини просто органічно. Приказки й загадки мають часто римовану форму і тому їх легко засвоюють діти. Сюди слід додати скоромовки-скоромовки — улюблену форму мовної гри дітей.

Для прикладу декілька прислів'їв: Без Бога — ні до порога! Гість у дім — Бог у дім! Як мати рідненька, то й сорочка біленька. За науку цілуй батька й матір у руку.

Загадки: Без обручів, без дна, повна бочка вина (яйце). Без вікон, без дверей — повна хата людей (гарбуз). За білими березами талалай плеще (язик).

Скоромовки:

На дворі трава, на траві дрова,
Не рубай дрова на траві двора.

Босий хлопець сіно носить,
Роса росить ноги босі.

Лелеко, лелеко,
Ти бачиш далеко!

Скарбниця українського, зокрема дитячого фолклору незвичайно багата, це вияв душі й світогляду українського народу і як такий вона прецінна спадщина віків. Народна словесна творчість це джерело краси нашої мови, джерело етично-моральних

³⁾ Наскільки такі нар. казки й байки становлять прекрасний матеріал для літ. обробки, маємо цінний приклад у байці С. Митруся — Дмитра Соловоя, п. з. "Звірячий зимовник", Н. Ульм, 1947 (за нар. байкою "Зимівля звірів"). Це справжній шедевр нашої літератури для дітей дошк. віку.

цінностей, героїчно-лицарських традицій, шляхетності й сили духа. Одночасно це своєрідна школа для виховників української дитини, будь це батько - мати, учитель-педагог, а зокрема це перша і найкраща літературна школа для дитячих письменників. Вона вчить умілого підходу до дітей, учить краси й глибини змісту, вчить досконалості літературної форми. Вона теж джерело тем, образів, задумів і без неї годі уявити повноцінне українське релігійно-національне виховання і повноцінного українського дитячого письменника.

А коли оцінювати роль і вагу дитячого фолкльору (та взагалі дитячої літератури), а особливо неубутньо чарівну дію материнських пісень дитині, то тут найкраще і доволі сказати словами з «Оди до пісні» Р. Купчинського:

Хоч би забув хто мову та звичаї,
Хоч би навек припав чужою плісню,
Хоч би і душу і ум чужа земля забрала,
Як вчує де тебе, журливу пісню,
Скаже: «матуся так співала...»

Перед нами невідомо важливе завдання: видати на еміграції книгу нашого дитячого фолкльору (користуючись, очевидно, першодруками записів, а не фальсифікатами, що появляються в підсоветській Україні, в яких усунені або пофальшовані християнсько-релігійні і національні моменти). Така книга — пекуче на потребу.

II

Дитяча література в світі

Початки українського письменства тонуть у глибині віків, отож і про існування давньої нашої писаної літератури для дітей нічого не знаємо. Не знаємо теж нічого про окремі твори для дітей і після прийняття християнства, яке принесло Україні і нове письмо і нову передусім християнсько-релігійну літературу.

А втім, про будьякі окремі писані твори для дітей взагалі в античному, а відтак у середньовічному світі не маємо ніяких відомостей, хоч про їх існування можуть свідчити ці філософічно-педагогічні твори з часу старинної Греції й Риму, в яких знаходимо погляди про роль літератури для дітей і її відповідний для них добір.

Філософ Платон (428-347 пер. Хр.) у своїх творах «Держава», «Закони» стверджує, що враження з часу дитинства залишаються на все життя і тому вимагає дбайливо добирати відповідну літературу вже й найменшим дітям. Для юнацтва по-

ручає вибір з творів Гомера, вважає, що потрібна окрема комісія для добору з усієї літературної творчості відповідного матеріалу для юнацтва.

Учень Платона, Арістотель (384-322 пер. Хр.) теж висловлює свої думки про відповідний добір літературного матеріалу, оповідань і казок для дітей та юнацтва (твір «Політика»). Плутарх (46-120 по Хр.) говорить теж про виховне значення літератури, він і створює літературний жанр — свої славні біографічні нариси «Життєписи», які й стали лектурою дітей і молоді теж у пізніших часах у багатьох країнах.

Римляни, перебравши літературну спадщину від Греції, поширюють свої погляди на справу літератури дітям, Марк Фабій Квінтіліян (35-95 по Хр.) обширно розглядає справу цієї літератури, її мистецької вартості, поручає давати читати дітям не другорядних, хоч би й найбільше зрозумілих, але найкращих письменників (твір "Institutio oratoria"). Відомо теж про бібліотеки при тодішніх школах — при гімназії Птолемея в Атенах і в інших містах.

Отак уже в античному світі проблема літератури для дітей була поважно поставлена, але чи були теж твори, писані якраз для дітей — годі сказати, бо ні один такий твір не зберігся. Правда, дійшли до нас байки Езопа (VI ст. пер. Хр.), які й досі є теж дитячою лектурою в світі, але вони вважаються витвором античного грецького фолкльору.

В часи середньовіччя лектурою для дітей були головню біблійні оповідання, життя святих, теж клясична література античного світу, але увагу до дитини як дитини, з притаманностями її віку й психіки, приносить щойно доба Ренесансу і вслід за тим починає народжуватись література, призначена дітям. Так напр. в XV ст. італійський поет Понтано складає коліскові пісні, якими заколисує свого синка, пише теж твір «П'ятиліток» у формі розповіді матері дитині, в половині XVI ст. італійський поет Фаєрн складає «Цікавий збірник» — 100 байок для дітей, в якому є й античні байки Езопа, латинського байкаря Федра та ін.

Переломовою подією в історії дитячої книжки стає винахід друкарства — в різних країнах Європи появляються друком щораз численніше книжки для дітей, 1658 р. появляється перша ілюстрована книжка для школярів — "Orbis pictus" Яна Амоса Коменського. Все ж твори для дітей, зокрема дитячі казки, впродовж усього XVII ст. не втішаються належною увагою й повагою, тому теж Шарль Перро, видавши в Парижі 1693 р. свої чарівні казки, не признавався до свого авторства. Раціоналізм XVIII ст. створює багату навчально-дидактичну дитячу літературу типу «маленький географ», «маленький філософ» і под., але нехтує мистецько-літературними творами, казками, легендами. Одначе вже з початком XIX ст. фантазія-казка затріюмфовує — в Німеччині 1812 р. появляються дитячі казки Братів Грїммів, ди-

тячу уяву завойовують казки Г. Х. Андерсена (1835 р.), казка займає своє місце теж у дитячих періодиках, яких у самій Франції з 1830 до 1870 р. виходило понад 20 назв.

Видатне місце займає дедалі дитяча література в Англії, світовою лектурою для дітей стає «Робінзон Крузо» Дефо (1719 р.), теж «Пригоди Гулівера» Д. Свіфта (1726 р.), дарма, що ці твори не були писані для дітей, світову позицію здобувають казкові пригоди «Аліції в країні чарів» Л. Керолла (1894 р.), за ними «Книга джунглів» Р. Кіплінга (1894 р.), розвиває свою багату дитячу літературу Америка, твори Купера, Марка Твейна і ін. американських авторів завойовують уми й мрії дітей та юнацтва світу.

Врешті наша сучасність — ХХ століття з десятками і сотнями письменників у багатьох країнах, масові наклади розкішних дитячих видань, ряд поважних студій про дитячу літературу, окремі теж студії про мистецтво ілюстрації дитячої книжки, міжнародні вистави, студійні конференції і т. д., словом — століття дитячої літератури.

І ось на цьому, кількома штрихами зарисованому тлі — проблема і стан нашої української дитячої літератури від перших відомих нам творів нашого письменства по сьогодні.

III.

Від літописних переказів до байкарів XVII - XIX ст.

З прийняттям Україною Христової віри поширилася в нас передусім релігійна література, книги Св. Письма, книги бого-служебні, писання отців Церкви, всякі релігійні збірники, мінеї, патерики, теж апокрифи. Християнські релігійні оповідання, легенди й перекази були матеріалом, близьким дитячому сприйманню, мали теж вплив на народну творчість, і, вбирані відтак у літературну форму, вони становлять улюблену дитячу лектуру по сьогодні (напр. легенда про березу, що побіліла із страху, бо хотів на ній повіситися Юда, осика-трепета трепоче листям при вітрі і без вітру за кару, що єдина вона погодилася дати своє дерево на хрест-розп'яття Ісуса Христа і ряд інших).

Поруч з релігійними книгами появилися в Україні в перекладах на тодішню літературну церковнослов'янську мову численні повісті — про Варлаама і Йоасафа, про троянську війну, Александрія — про Александра Македонського, повість про індійське царство, про Сиганрипа і Акира та ряд інших. Всі вони, сповнені багатою фантазією, в великій частині мали своє джерело в арабських казках «Тисячі і одної ночі» та індійських «Панчатантри». Казковість цих повістей сповняла і дитячі душі чарівним тремтінням, окрилювала думки й мрії.

Оригінальна літературна творчість княжої України дала нашій дитячій літературі чималий матеріал, передусім літописні перекази — про св. апостола Андрія на київських горах, переказ про заснування Києва братами Києвом, Щеком і Хоривом, про хлопця-сміливця, що прокрався з обложеного печенігами Києва і прикликав відсіч, про двобій отрока з печенігом, про чарівне євшан-зілля і інші. Ці перекази є й досі творчим матеріалом для дитячих письменників, є цінною мовою віків і предків усім поколінням народу. Такою ж спадщиною є й «Слово о полку», яке своєю героїчно-лицарською та поетично-мистецькою красою полонить уяву юнацтва, а в окремих опрацюваннях є лектурою і для молодших дітей.

У пізніших періодах українського письменства теж не знаходимо окремих творів для дітей, лектурою для них були, як і в княжій добі, передусім відповідні матеріали з церковно-релігійних книг. Щойно поширення друкарства в Україні приносить у XVI ст. першу друковану книжку для дітей — «Буквар» Івана Федоровича, виданий у Львові 1574 р. «ради скорого младенческого научения». Хоч мова «Букваря» церковно-слов'янська, в ній наявні елементи живої народної мови і книжка містить, крім азбуки, тексти для читання і тому можна вважати її не тільки шкільно-навчальною, але й літературною появою.

Шкільні драми, а особливо інтермедії і вертеп XVII-XVIII ст. втішалися популярністю в тодішніх школах і в широких кругах, а своїми численними казковими елементами були близькі й цікаві дітям. Значне поширення зокрема в шкільному вжитку мали байки, їх використовували часто викладачі риторики та поетики, в церквах проповідники. Автори тогочасних українських поетик присвячують велику увагу байці, підкреслюючи її здатність не тільки розважати, веселити, але й повчати. Поетика 1685 р. відзначає, що байки «легко переконують в чомунебудь людей, особливо ж дітей, чиї вразливі душі можуть легко загинути». У риторичному збірнику Тимофія Колісниченка 1758-1759 рр. читаємо: «Оратори навчають юнаків насамперед байками, бо ними вони легко скеровують їхні, ще недосвідчені душі, на кращий шлях».

Жанр байки використовує філософ і письменник XVIII ст. Григорій Сковорода. Його «Харківські байки» в численних рукописних списках потрапляли в руки юнацтва та дітей, про що маємо свідоцтво і в Шевченка, який, ховаючись хлопцем у бур'янах, «списував Сковороду».

Нова українська література, що її межовою появою є «Енеїда» Котляревського з 1789 р., започатковує теж нову, спеціально для дітей призначену літературу, писану живою українською мовою.

Майже одночасно появляються дві книжки, виразно призначені дітям: 1850 р. у Львові «Читанка для малих дітей» М.

Шашкевича з оповіданнями і байками, а 1852 р. в Києві «Байки й прибаютки» Левка Боровиковського з вступним віршом «До дітей»:

Гей, діти, діти-мотилята,
А годі вам цяцьками грать,
М'яч бить — метеликів ганять,
Я байку розкажу, послушайте, хлоп'ята!

Оцей присвятний вірш вказує на Боровиковського, як на одного з перших наших дитячих письменників-поетів, дарма, що тільки незначна частина його байок стала надбанням нашої дитячої літератури.

В дитяче читання ввійшли теж байки П. Гулака Артемовського і «Приказки» (1834) Є. Гребінки. Жанр байки дійшов до свого найвищого розквіту в творчості Леоніда Глібова — його байки друковані від 1853 р. це один з найкращих дарунків нашої літератури дітям.

Щораз частіше появляються букварі з читанками і так на Закарпатті стала популярною «Книжица читальная для начинающих» Олександра Духновича, видана 1847 р. (відтак ще двічі 1851 і 1852 р.). Духнович є теж автором численних віршованих загадок. У Петербурзі Панько Куліш видає 1857 свою «Граматику», 1860 р. виходить тут Шевченковий «Буквар», а наступного року численно ілюстрована «Українська азбука» М. Гатцука.

Думка про окремі твори й видання для дітей щораз більше актуалізується — отак Панько Куліш вслід за своєю «Грамматикою» видає 1861 р. перерібку еспанської дитячої казки «Півпівника», перекладає популярну в польській дитячій літературі поему А. Міцкевича «Поворот батька» (в перекладі п. з. «Чумацькі діти»), опрацьовує для дітей народні казки, а Шевченко, прощаючи в квітні 1859 р. Марка Вовчка перед її виїздом за кордон, казав їй: «Гляди ж, доню, щоб ти мені написала копу-дві, або п'ять, а то й сім кіп казок!» І недаром просив Шевченко писати казки — це ж у головній мірі світ дітей, який посів своє цінне місце в українській народній творчості, а цю творчість Марко Вовчок знала прекрасно! І на цім багатім плодотворнім ґрунті високомистецька проза для дітей Марка Вовчка зацвіла пишним квітом. Сповняючи волю поета, письменниця написала для дітей ряд творів, які стали окрасою не тільки української дитячої літератури, але й досі появляються в перекладах на різні чужі мови.

IV

Марко Вовчок — у світі європейської дитячої літератури, Б. Грінченко в боротьбі з московською цензурою-указами

Поява Марка Вовчка в нашій літературі, а в дитячій зокрема — це своєрідний вибух, що на поверхню нашого літератур-

Марко Вовчок

ного світу двигнув вершинну формацію чарівної краси, і ця краса чарує-полонить і досі.

Минуло століття від появи збірки творів Марка Вовчка, писаних для дітей, яка вийшла 1865 р. в Петербурзі п. з. «Оповідання». До збірки ввійшли: «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Ведмідь», «Кармелюк», «Невільничка».

В історії нашої дитячої літератури ці «Оповідання» це історична подія, бо це початок нашої мистецької прози для дітей. Цій прозі і її авторці слід присвятити ближчу увагу.

У квітні 1862 р. Марко Вовчок, перебуваючи в той час у Франції, в Парижі, писала до свого чоловіка, Опанаса Марковича:

«Я тебе прохала мені прислати усі преданія, повір'я, усе-усе, що до історического йде, для того, що я буду писати історію для дітей...»

«А тепер зараз таки, таки не гаючи часу анітрошки, пришли мені усе, що знаєш, що маєш про Кармелюка, усе, усе і де родився, якого роду, як його звали, усе, усе чисто. Я тепер пишу повістку «Кармелюк» (нікому не кажи) для дітей».

У листі ж від жовтня 1863 р. писала вона чоловікові:

«Я вже вчора «Галю» одібрала, і Богдась (синок авторки — прим. Б. Г.) як узявся читати, аж не дихав, пізенько читав усе. Поклала спати — на другий день скочив і зараз знов за «Галю» та й не одірвався, кофе не пив, аж скінчив і похвалив мене і сам задумавсь і замисливсь. То добре. Може й другі дітки чи-

татимуть. Се ж буде книжка для дітей, що там піде «Галя», «Кармелюк», «Ведмідь», «Невільничка».)

Оці уривки з листів письменниці розкривають особливо цікаву сторінку життя і творчости того «нерозгаданого Сфінкса», яким — за словами І. Тургенева — була для сучасників, а подекуди є ще й для нас сьогодні Марко Вовчок. Вона ж таки ще донедавна була відома в нас передусім чи й тільки як авторка «Народних оповідань» — як співець кріпацької недолі, але про її творчість, писану з думкою про дітей і для дітей у нашому літературознавстві мови так і не було. Правда, її паризькі листи до чоловіка були опубліковані щойно після першої світової війни (у тритомовому виданні творів за редакцією Б. Лепкого, Ляйпціг, 1925), а оці цитати з них про її творчість для дітей були використані аж після другої світової війни.**)

Отож, зовсім не дивно, що Марко Вовчок, як авторка творів власне для дітей, це, сказати б, відкриття щойно нашого часу. Свого задуму написати історію України для дітей письменниця з невідомих нам причин не здійснила, але сам факт такого задуму незвичайно промовистий. Думка писати книжку історично-національного самопізнання і писати її, власне, для дітей та ще в добу поневолення і московських цензурних митарств — це свідоцтво про глибоке усвідомлення ролі й завдання письменниці супроти молодого покоління, його вирощування в любові до рідного краю і народу.

А втім що свою ролю-місію письменниця таки здійснила своїми історичними оповіданнями — «Кармелюк», «Невільничка», а передусім «Маруся» з принадною постаттю маленької героїні українського степу, яка й до сьогодні захоплює не тільки українських, а й чужих юних читачів, передусім французьких дітей і молодь. Минуло 90 років від першої появи у французькому дитячому «Журналі виховання й розваги» (“Magasin d'éducation et de récréation”) — в 1873 р. перекладу-перерібки «Марусі» на французьку мову. Про колосальний успіх цієї повісти нашої письменниці свідчить найкраще факт, що до п'яти років — в 1878 р. появилася її вісімнадцяте з черги французьке видання. Друкується вона у Франції й досі, вийшла вона свого часу німецькою, італійською і англійською мовами, а недавно вдруге чеською мовою. Інші оповідання Марка Вовчка для дітей появляються весь час у перекладах — напр. «Сестричка Мелася», («Ведмідь») вийшла під час останньої світової війни в прекрасному виданні хорватською мовою з ілюстраціями нашого мист-

*) “Галю” одібрала” — тут мова про видання казки “Дев’ять братів і десята сестриця Галя” в перекладі самої авторки московською мовою, яке вийшло 1863 р. в Петербурзі.

***) У моїй статті “Марко Вовчок — творець української дитячої літератури” в “Українській Трибуні”, Мюнхен, ч. 22, 15 грудня 1946.

MAROUSSIA

D'APRÈS

LA LÉGENDE DE MARKO WOVZOG

PAR

P.-J. STAHL

*Ouvrage couronné par l'Académie française,
honoré de souscriptions du Ministère de l'Instruction publique,
adopté pour les Bibliothèques scolaires et populaires
et les Bibliothèques municipales,
et par la Ville de Paris pour les distributions de prix.*

NOUVELLE ÉDITION

LIBRAIRIE HACHETTE

79, BOULEVARD ST-GERMAIN, PARIS

— 1923 —

Заголовна сторінка повісті Марка Шовчка "Маруся" французькою мовою в перерібіці П. Ж. Сталя, видання 1923 р. Новіші видання появилися після другої світової війни.

ця Я. Гніздовського, а зараз після нього була друкована німецькою мовою з цими ж ілюстраціями (які згодом, додаймо, прикрасили українське видання у в-ві «Нашим дітям — ОПДЛ» в Торонті 1951 р.).

Перебуваючи в Парижі, наша письменниця була співробітницею згаданого «Журналу виховання й розваги» і тут помістила ряд творів для дітей — крім перекладу «Сестрички Меласі», дала мистецьке опрацювання відомої казки про дванадцять мі-

MARKO VOVČOK

S E S T R I C A
M E L A S J A

ZAGREB 1942

Заголовна сторінка оповідання Марка Вовчка п. з. "Сестричка Мелася" хорватською мовою, виданого в Загребі 1942 р. з ілюстраціями мистця Я. Гніздовського. Ці самі ілюстрації прикрасили теж німецький переклад цього ж 1942 р. в журналі "Ное Орднунг", який появився тоді в Загребі.

сяців ("Dure Epine et Bonne Rose"), оповідання «Мандрівка на крижині» ('Le voyage en glaçon'), «Сестричка» ('La petite soeur'). Написала теж повість «Ховзький шлях» ("Le chemin glissant"), але французький видавець П. Ж. Сталь (Етцель) вніс у цю повість свої традиційні тоді у Франції дидактично-моралізаторські історії і сентенції, отож не зовсім легко устійнити, де саме кінчається авторство М. Вовчка, а де є вставки Сталя.*)

Участь М. Вовчка у французькій дитячій літературі була продиктована виключно заробітковими потребами, як теж тільки ці потреби заставили її до творчості і перекладів для ді-

*) Маючи на увазі переклади цих французьких творів М. Вовчка на українську мову, подбав я про фотокопію в першу чергу "Ховзького шляху" з примірника в Нац. Бібліотеці в Парижі і про його переклад, який зробила п. Софія Наумович очевидно з пропущенням цих дидактичних вставок, які без сумніву можна приписати Сталеві, а які зовсім неприйнятні творчості М. Вовчка. Переклад друкований у журналі "Веселка" з ілюстраціями оригіналу. Вийде окремою книжкою.

тей теж московською мовою. Українські видавництва не могли їй дати літературних заробітків, бо таких видавництв внаслідок заборон московською владою не було — саме 1863 р. появився варварський указ Валуєва з заборною українського друку.

Отак високомистецька проза для українських дітей М. Вовчка зацвіла пишним квітом, але так і зразу цей квіток був у корені підтятий. Тому теж «Маруся», написана в оригіналі українською мовою, змогла появитися друком тільки як «перевод з малоросійського» московською мовою 1871 р., а 1873 р. французькою. Українською мовою появилася вона в підцарській Україні щойно 1905 р. Заборона друку українською мовою торкалася особливо творів для дітей. Рукописи таких творів залишалися в цензурних архівах з написом: «Написана, очевидно, для дітей, но они должны учиться по-русски, — воспретить». Вслід за валуєвським прийшов «емський указ» 1876 р., вкінці окремих указів проти «детской литературы на малоросійском наречии» від 2 грудня 1895 р. Серед таких умовин замовкля Марко Вовчок як українська письменниця і письменниця для українських дітей.

Українська дитяча книжка могла появлятися тільки винятково та й до того московським правописом, переборюючи всякими способами цензурні труднощі. То були майже виключно народні казки, а з оригінальних літературних творів появилася 1874 р. в Києві казка-переказ «Запорожці» І. Нечуя-Левицького. Вона й здобула опісля тривке місце передусім у виданнях для дітей і народу. Було й кілька перекладів — слід особливо відмітити казки Г. Х. Андерсена в перекладі М. Старицького, видані у Києві 1873 р. з малюнками Н. Мурашка. Збірник перекладів, зроблених О. Пчілкою, вийшов теж у Києві 1882 р. п. з. «Українським дітям», врешті 1891 р. появився тут переклад «Робінзона» Дефо, виданий Б. Грінченком.

Історія появи цієї повісти, ще й досі улюбленої лектури юнацтва світу, заслуговує на окрему увагу. Грінченко посилав її до цензури 1882, 1883, 1884, 1890 рр., аж врешті таки вона появилася — на десятому році впертої боротьби з цензорами. Була це справжня й цікава боротьба; різні заборонені вже раз рукописи Грінченко посилав удруге до цензури під іншими заголовками і з іншим початком, посилав теж від різних людей з різних міст і в різних містах видавав дозволені врешті до друку рукописи. І так, поза Україною — в Москві 1892 р. видав він свою «Олесю» (друковану вперше у львівському «Дзвінку» 1890 р.), мабуть не передбачаючи, що це оповідання про дівчинку-героїню стане найпопулярнішим твором нашої дитячої літератури, що появлятиметься воно все новими й новими виданнями, буде друкуватися раз-у-раз у різних дитячих збірниках і шкільних читанках та виховуватиме цілий ряд поколінь у готовості, як і

Заголовна сторінка повісти Марка Вовчка п. з. "Le Chemin glissant" ("Ховзький шлях") в перерібі П. -Ж. Сталя. Друкувалася вперше в "Журналі виховання й розваги" 1871 р., відтак появилася кількома окремими виданнями.

Український переклад друкований у "Веселці" 1966 р.

Олеся, на найвищу жертву, бо жертву життя для рідного краю й народу.

Годі дошукуватися якогось «присуду долі» у факті, що Грінченко народився якраз у 1863 р., за кілька тижнів після проголошення валуєвського указу, але це правда, що в його особі з'явився справжній борець за українське слово. Він і завершив цю боротьбу тріумфальною перемогою над валуєвським «не было» — своїм монументальним «Словарем української мови», отим проречистим документальним ствердженням-аксіомою: була, є, і буде!

Б. Грінченко, разом із своєю дружиною, письменницею Марією Загірною, перекладачкою на українську мову світових

творів для дітей — це дві світлі постаті в історії нашої дитячої літератури та ще й у найважчі часи московсько-царських заброн, що діяли аж до часу революції в Росії 1905 р.

V

У Галичині й Буковині — від «Читанки» М. Шашкевича 1850 р. до «Дзвінка» 1890-1914 рр.

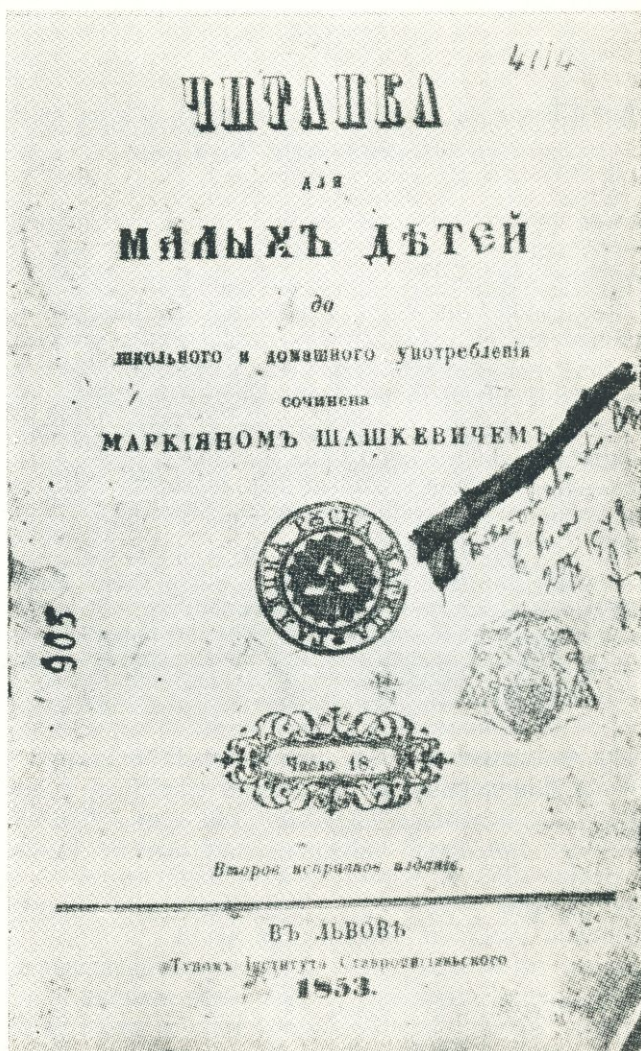
Все ж царські укази не змогли повністю спинити розвитку української дитячої літератури та її видань, бо у вільніших конституційних умовах життя австрійської займанщини — в Галичині й на Буковині, після «Читанки» М. Шашкевича в 1850 р., щораз частіше стали появлятися видання для дітей, дарма, що зразу деякі все ще «язичієм». Для характеристики варто згадати нпр. «Цвітний кошочок — нравоучительная повість для молодих Русинів, написана по Христофору Шмиту Петром Яновичем, епархії Пряшевській св. Богословія служителем. Бібліотека благополезного чтенія для дітей», Львів, 1853, стор. 120.*) Популярними були книжки Івана Наумовича (відомого потім діячомосквофіла) — його «Ластівка для руських дітей» з казками і віршами, видана в Перемишлі 1860 р., «Повісти і пісні — списал для руських дітей Іван Наумович» (Львів, 1861 р.) і «Золотая книжочка для дітей» (Львів, 1874.**). Появлялися дитячі видання теж у Коломиї, напр. «Гостинець із Коломиї для руських дітей» — составил О. А. Марков (1871 р.), в якій — варто додати — поруч із віршами знаходимо відомий переказ про смерть князя Олега від власного коня, статті про Володимира Великого, Романа, Льва Даниловича, та їх портрети. Всі ці й інші подібні видання мали в середньому від 60 до 100, а то й більше сторінок (напр. «Повісти для дітей, собрани і написани А. П. Подбрусняненьком, Львів, 1859 р. мали 142 сторінки).

Пожвавлення українського організованого життя принесло теж збільшення уваги до видань для дітей.

Правда, не завжди вони були виразно призначені дітям, а здебільшого «для сільських людей», або «міщан і селян», але мали на увазі і дітей і селянські маси і своїм змістом були однаково близькі одним і другим. І так перше видання Т-ва «Просві-

*) Назву цієї і наступних книжок подаємо сучасним правописом.

**) Олександр Барвінський у «Споминах з мого життя» (Львів, 1912, т. I), пишучи про галицькі видання 1860 рр., каже: «Пішли ті видання також по руках учеників. Я вельми радо читав іменню популярні казки і вірші (напр. «Ластівка» Наумовича).

Поруч із "Русалкою Дністровою" дав Маркіян Шашкевич і першу книжку — "читанку" дітям живою українською мовою. "Читанка" появилася друком у Львові щойно по смерті автора — перше видання 1850 р., друге 1853 р.

та» у Львові — «Зоря, читаночка для сільських людей», видана 1869 р. була своїми передусім байками й казками прекрасною лектурою для дітей галицького села. І варто додати, що весь її наклад розійшовся впродовж кількох тижнів. Таким же виданням «Просвіти» для народу і дітей були теж видані 1874 р. «Байки» Павлина Свенціцького (пс. Павло Свій), а одно з чергових видань цього Т-ва вже мало окреслене призначення — «Повісточка для дітей» Ом. Огоновського (пс. Ом. із Грибова) 1876 р., відтак «Веснянки» В. Шухевича 1881 р. та інші. Починає видавати книжки для дітей теж «Руське Т-во Педагогічне», а саме серію ілюстрованих книжечок для менших дітей, створивши для цього окрему комісію з педагогів В. Шухевича, Г. Врецьони та А. Вахнянина та основуючи видання «Бібліотеки для молоді», в якій від 1884 до 1896 р. появилось 47 назв.

У Галичині стали появлятися теж твори письменників з підросійської України, 1873 р. вийшла у Львові першодруком казка Нечуя Левицького «Запорожці», 1877 р. твори М. Вовчка, між ними «Кармелюк», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», та «Сестричка Мелася», 1887 р. появилвся тут за редакцією І. Франка збірник для дітей «Веселка», зладжений студентською громадою в Києві (під спільним псевдом А. Молодченко). Була це своєрідна хрестоматія — вибір з творів наших письменників, були тут і першодруки (м. і. недруковані досі байки Л. Боровиковського). Виходить теж і перший переклад на українську мову «Робінзона Крузо» Дефо як «повість почительна для молоджи» в перекладі А. Авдіковського (Львів, 1877 р.).

Поруч з книжками з'являється і дитяча преса. Початком цієї преси можна вважати «Домову шкільку», яка появлялася в рр. 1854 - 56 за редакцією Юл. Вислобоцького як додаток до урядового часопису «Вістник», видаваного у Відні для «Русинів австрійської держави». На зміст складалися байки, казки, вірші, оповідання, статтейки. Видання своїм характером і за тодішньою потребою було призначене одночасно для селянства і дітей.

В рр. 1869 - 1881 появляється у Львові «Ластівка» М. Клемертовича, в якій були друковані писання тодішніх галицьких і буковинських авторів С. Воробкевича, Д. Вінцковського, Г. Врецьони, І. Гушалевича, Б. Дідицького, А. Добрянського, Г. Купчанка, В. Масляка, І. Пасічинського, Г. Полянського, Павла Свого, і інших.

В рр. 1881-83 появляється в Коломиї «Приятель дітей» Із. Трембіцького і в тих же рр. «Новість» у Львові за ред. Олексі Щербаня для старших дітей. У цих виданнях, як і в «Ластівці» проявлялися мосвофільські тенденції.*)

*) У статті «Література для дітей» в ЕУ 2 редакція помилково внесла в реєстр дитячої преси двотижневик «Весна», який появлявся в Коломиї не в 1881-83, а в 1878-1880 рр. як «письмо для словесности, науки й за-

Омелян Попович
редактор "Бібліотеки для молоді"
(1885 - 1894) в Чернівцях.

Поважніше значення і ясне українське національне обличчя мала місячна «Бібліотека для молоді, міщан і селян», видавана в Чернівцях на Буковині «Руською Бесідою» в рр. 1885-1894 за редакцією визначного педагога, дитячого письменника і діяча Омеляна Поповича. Тут друкувалися твори С. Воробкевича, Б. Грінченка, С. Ковалева-П'ятки, Ю. Федьковича, Є. Ярошинської, О. Поповича і ін., тут і була видрукована вперше казка Лесі Українки «Лілея».

Справжньою переломовою історично-культурною подією була поява двотижневика для дітей і молоді «Дзвінок» у Львові, заснованого 1890 р. педагогом і відомим автором великої етнографічної праці «Гуцульщина» Володимиром Шухевичом. «Дзвінок» проіснував 25 років — до вибуху першої світової війни 1914 р. Перші два роки видавцем журналу був В. Шухевич, 1892 р. видання перебрало «Руське Товариство Педагогічне» (пізніша назва — «Українське Педагогічне Товариство — Рідна Школа»).

Важливість появи «Дзвінка» полягає в тому, що він зразу згуртував майже всі наявні тоді літературні сили. В ньому друкувалися теж твори, що стали тривким і цінним надбанням нашої дитячої літератури. Можна сказати, що то була «золота доба» цієї літератури, вона дала нашим дітям передусім казки І. Франка «Коли ще звірі говорили», звіринний епос «Лис Микита», «Абу Касимові капці», «Пригоди Дон Кіхота» та ряд інших творів цього другого, поруч з Марком Вовчком, великого нашого письменника для дітей. Ця доба дала оповідання М. Коцюбинського — повну теплоту «Харитю», далі «Ялинку», «Маленький грішник» і інш., цикль прозових казок Лесі Українки — «Біда

бави", видання М. Білоуса. Ні призначенням, ні змістом воно не було виданням для дітей.

Володимир Шухевич
основник і редактор "Дзвінка"
(1890 - 1914) у Львові.

навчить», «Метелик», «Лілея» та ряд поезій, нові байки для дітей Л. Глібова, ряд оповідань і казок-поем, байок та віршів Б. Грінченка, казки-поєми В. Щурата, перший сценічний твір — оперу для дитячого театру «Коза дереза» Дніпрової Чайки з музикою М. Лисенка, і ряд різних творів таких авторів, як І. Нечуй Левицький, Ол. Кониський, О. Пчілка, Л. Старицька-Черняхівська, А. Кримський, Гнат Хоткевич, Ганна Барвінок, В. Самійленко, М. Черемшина, М. Козоріс, Іван Липа, К. Гриневичева, Б. Лепкий, К. Малицька-Лебедова, Олена Цегельська, Ю.Тищенко-Сірий, О. Романова, Уляна Кравченко, С. Ковалів-П'ятка, П. Грабовський, Є. Ярошинська, І. Крип'якевич-Петренко, Б. Заклинський, Юрій Будяк та ціла плеяда відомих і менше відомих, а то й забутих уже сьогодні письменників і поетів. І хоч велика частина друкованих у «Дзвінку» творів на сьогодні перестаріла або не має тривалої літературної вартості, то факт співробітництва у «Дзвінку» впродовж його 25-літнього існування десятків авторів, в тому й найвидатніших наших письменників — це не що інше, а велика служба великій справі, вихованню молодого покоління нації.

У «Дзвінку» були друковані теж численні переклади чужих авторів, як Д. Свіфта «Подорожі Гулівера», казки Езопа, «Казки 1001 ночі», Братів Гріммів, Ш. Перро, Бехштайна, Гауфа, Андерсена, Захарія Топеліюса, оповідання Амічіса, Свен Гедіна, Р. Кіплінга, Е. Берстета, М. Твейна, К. Евальда, Ж. Роні, Ю. Крашевського і ін. Багато творів українських і чужих авторів, друкованих у «Дзвінку» вийшло відтак окремими книжка-

Дзвѣночкѣ

ПИСЬМО ІЛЮСТРОВАНЕ ДЛІ ДѢТЕЙ І МОЛОДЕЖІ

під редакцісю

Олександра Фарвѣньского.

РѢЧНИКѢ ПЕРШІЙ.

У Львовѣ, 1890.

Зд. друкарнѣ Товариства імени Шевченка,
підъ зарядовъ К. Бедзарского.

Заголовна сторінка першого річника "Дзвінка" — 1890 р.

ми накладом Педагогічного Т-ва. Цих видань до вибуху війни 1914 р. вийшло понад 100.

Тут слід відмітити перше окреме видання вибраних для дітей поезій Т. Шевченка, здійснене цим же Педаг. Т-вом. Це «Кобзар. Книжочка для дітей», Львів 1891, 8°, стор. 63+(1). В збірці на стор. 5-8 поміщений життєпис Шевченка. До вибуху війни 1914 року Т-во видало ще двічі — 1905 і 1914 р. — цей вибір Шевченкових поезій для дітей, а крім того: «Кобзар. Вибір творів для ужитку молодіжи». Львів 1898, 8°, стор. LXVIII+332+(2), наклад 1000 прим. Дякуючи головно цим виданням, а й усяким

збірникам та шкільним читанкам, в яких були поміщувані поезії Шевченка — значна їх частина ввійшла вже тоді у фонд нашої дитячої літератури, як її повсякчасне цінне надбання.

Крім видань Педагогічного Т-ва виходила в рр. 1894-1913 у Коломиї «Бібліотека для руської молодіжи» Ю. Насальського, але не дала вона видатніших творів, при тому була друкована все ще етимологією. Від 1903 р. видавав теж у Коломиї книжки для дітей Яків Оренштайн, переважно переклади чужої дитячої літератури. Після війни продовжував він видавничу роботу в Німеччині.

Відносно живим осередком дитячих видань були до 1914 р. Чернівці на Буковині. В рр. 1902-8 тут виходила «Крейцарова бібліотека» для дітей за редакцією Іл. Карбулицького і інших, а в рр. 1909-14 виходила «Дитяча бібліотека» за ред. Л. Киселиці. У цих видавництвах появлялися переважно народні казки, численні переклади, передруки відомих вже авторів, або твори недовгочасної вартости. Коротко — 1901-2 рр. виходила в Чернівцях теж бібліотека «Молодої України» за ред. В. Сімовича, але були це видання для старшої, студентської молоді.

Отак на українських землях, що опинилися під Австрією, проявився до I-шої світової війни живий видавничий рух у ділянці видань для дітей і молоді.

VI.

Після революції 1905 р. в Росії — «Молода Україна» О. Пчілки, розквіт дитячих видань до війни 1914 р.

У підросійській частині України щойно революція 1905 р. в Росії принесла свободу друку українською мовою. Олена Пчілка приступає 1908 р. до видання журналу для дітей «Молода

Олена Пчілка
видавець і редактор "Молодої України"
(1908 - 1914) в Києві.

МОЛОДА УКРАЇНА

1908 г. Часопис для дітей № 2.
старшого й меншого віку

(Лютий)

Уложила Олена Пчілка

Київ 1908 р.
Друкарня 1-ої Київськ. Друкарськ. спілки. Трьохсв. 5.

Заголовна сторінка "Молодої України" Олени Пчілки в Києві.

Україна» при співпраці А. Кашенка, відомого пізніше автора ряду історичних повістей для юнацтва, Надії Кибальчич, О. Олеся, Л. Українки, Х. Майстренка, М. Жука та інших, сьогодні здебільша вже забутих авторів. У Петербурзі засновується в-во «Нашим дітям» з участю О. Білоусенка-Лотоцького, Гр. Голоскевича, Левка Чикаленка, Федора Селецького, Сам. Підгірського та ін. Стало воно видавати серію дешевих «Мальованих казочок», а вславилося головню розкішним виданням нар. казки «Коза дерева» з кольоровими малюнками Ю. Павловича (друк. у чеській Празі 1913 р.). Посилили свою видавничу роботу Борис і Марія Грінченки, засновуючи при видавництві «Вік» бібліотеку «Молодість», в якій вийшли м. і. ілюстровані «Українські народні казки», упорядковані Б. Грінченком, переклади казок Андерсена, «Пригоди Томи Соера» і «Пригоди Гека Фіна» М. Твейна, «Серце» Амі-

чіса та ін., серію дитячих видань дало в-во «Лан» за редакцією Ю. Тищенка-Сірого, в тому повне видання «Байок» Глібова, казки Гауфа в перекладі О. Олеся, в-во «Український учитель» під проводом Софії Русової, Спир. Черкасенка та Гр. Шерстюка видає м. і. збірник-декляматор для дітей «Ялинку», упорядковану С. Черкасенком і збірник «Світло» Гр. Шерстюка, діє теж в-во «Ранок» О. Коваленка. О. Лотоцький-Білоусенко видає в Петербурзі 1911 р. вдруге поширену хрестоматію дитячої літератури «Вінок».

У цих збірниках та в інших дитячих виданнях з'являються нові в дитячій літературі імена — Модест Левицький, Василь Королів-Старий, Гр. Григоренко, Степан Васильченко, В. Винниченко та ін., звичайно чоловіче місце в збірниках для дітей займають відповідні для дитячого віку поезії Шевченка, а перший у підрос. Україні «Малий Кобзарь для дітей» появляється 1913 р. Це видання «Українського учителя» у Києві, з малюнками, 8°, стор. 64, наклад 3.000, на стор. 3-17 життєпис Шевченка. І цього ж 1913 р. В-во «Нашим дітям» у Петербурзі видає «Кобзарик» з малюнками Г. Павловича, 16°, стор. 15+(1), наклад 10,000. Внедовзі вийшов цей «Кобзарик» другим виданням.

VII.

Буйний розмах 1917 - 18 рр. та знову — замість царської цензури — «контроль партії» в дитячій літературі і жертви червоного терору.

Вибух війни 1914 р. з новою забороною українського друкованого слова раптово спинює поживавлений український видавничий рух, з яким укупі йшов і розвиток дитячої літератури, але з постановам Української Держави 1917 р. цей рух зразу розгортається в Києві, Полтаві, Катеринославі і в інших містах. Появляються численні видання для дітей, в Києві заходами Дм. Антоновича при співпраці Франціски Вольської і Наталії Романович-Ткаченко почав виходити в жовтні 1917 р. дитячий журнал «Волошки» до січня 1918 р., ілюстрований Катериною Антонович, 1919 р. в Кам'янці Подільському коротко появляється «Ранок» з участю С. Русової, Людмили Старицької-Черняхівської і Л. Бачинського, ілюстрований П. Холодним батьком, але ці журнали і книжкові видання швидко припинюються — знову прийшло насильне обірвання — знову московська, замість царської — большевицька окупація і, замість царських указів і цензури — «пильний контроль і керівництво партії», яка визнала дитячу літературу «найгострішою большевицькою зброєю на ідеологічному фронті» (з постанов ЦК ВКПб).

І з цього часу українська дитяча література крокує двома окремими шляхами — в підсоветській Україні за большевицько-московським диктатом, а поза межами СРСР розвиваючи свій християнсько-моральний і національний ідеал.

Згідно з офіційно-режимними настановами дитяча література в підсоветській дійсності стала знаряддям передусім русифікаційного і одночасно матеріялістично-атеїстичного виховання з повним вилученням українського національного патріотизму. Вилучена теж майже зовсім українська історична тематика, а якщо й допускається, то у викривленому образі «дружніх» московсько-українських історичних відносин. Переакцентована аж до зануди та звульгаризована докраю соціальна тематика, груба простацька зневага релігійних почувань людини (ось «промовистий» заголовок книжки для дітей шкільного віку: «Піп і бог — геть обох!»), звеличування, головню у віршах і для дошкільних і для старших дітей Сталіна та інших «вождів пролетаріату», оспівування «рідної» Москви та «зореносного» Кремлю, врешті ряд видань московською мовою в Києві і в Харкові, в Донбасі і в Криму, дві едиції дитячих журналів, як от київського «Барвінку» і «Піонерії» — одна українською, а друга московською мовами — все це створює і в ділянці дитячої літератури систему русифікації українського молодого покоління. Були теж спроби абсурдно-злочинного насильства над психікою дитини — позбавити її чарівного світу фантазії-казки («Ми проти казки» — назва окремого збірника статей, «На суд казку!» — назва п'єси для дитячого театру і т. д.), але проти цього повстав і перемиг світ дитини і його законів. І так у 40-их роках стали появлятися переклади казок Андерсена, Братів Гримальді та ін., збірники українських народних казок, а навіть і п'єси для дитячого театру з казковою тематикою. Сьогодні друкують досить багато перекладів казок різних народів (але майже завжди з соціальною та антирелігійною тенденцією). Також письменники деколи зважаються писати на фантастично-казкові теми, але досвід напр. з абсурдним засудом чудової казки-поєми Наталі Забіли про «Чарівну хустинку» змушує таки до великої обережності. Сама Забіла воліє займатися сьогодні тільки обробленням фантастичних народних казок, як ось у збірці «Золота гора» та ін.

Сьогодні в Україні є десятки письменників, що пишуть дітям українською мовою (очевидно, теж московською чи «советською», себто зрусифікованою), але їх творчість, поза рідкими винятками, позбавлена не то українського змісту, але й будь-яких національних та релігійних моментів.

Усе ж таки є дві царини, де дитяча література — бодай до деякої міри — є власне і передусім справжньою дитячою літературою, бо такою вона тут не може не бути. Це світ дошкільної дитини з казкою і світ природи. Цих двох царин ніяк не убгати, не покласти примусом на Прокрустове ложе марксизму-ленінізму,

бо обидві вони живуть — хоче цього чи не хоче хай і який, здавалося б, всесильний режим — своїми власними законами і своїм власним життям. І дарма засуджувати письменників за те, що пишуть малятам про зайчиків, пташат і про білку-скачигілку, про плюшового ведмедика і лялю-кравлю, про чарівний килимок-самоліт і чарівну хустинку. Світу дитини і в СРСР не відмінити!

Треба сказати, що така велика частина творчости українських підсоветських письменників, передусім для дошкільних дітей, є й буде безперечним надбанням української дитячої літератури. Сюди належать поезії та казки Наталі Забіли, природознавчі оповідання — лісові казочки Оксани Іваненко та Ол. Копиленка, далі поезії й казки Марії Пригари, Платона Воронька, Івана Неходи, Всев. Нестайка і ряду інших обдарованих авторів, синів і дочок талановитого українського народу. Частину своєї творчости присвятили дітям теж поети й письменники, що пишуть для дорослих, як ось Павло Тичина, Максим Рильський, В. Сосюра та ін., на жаль, не завжди вільні ці твори від звичайної «агітки» і славословія партії та її вождів. А такий прекрасний творець казок-поем для дітей (для своєї донечки) — «Чародійна тростка», «Калинова сопілка» і «Нанана Боселе», Волод. Свідзінський був живцем спалений енкаведистами, десь на засланні загинув видатний поет Марко Вороний-Антіох, автор поезій для дошкільних дітей, загинув автор оповідань для дітей про звірів Майк Йоганзен, загинув Михайло Козоріс, що почав свою творчість дітям ще на сторінках «Дзвінка», загинув Клим Поліщук, що теж почав свою творчість у «Дзвінку», загинула його дружина Галина Орлівна, авторка п'ес-казок, які і сьогодні мають успіхи на сцені дитячого театру («Царівна Жаба», «Христова ялинка» та ін.), загинув на засланні Гнат Хоткевич, загинув, заарештований за «ежовщини» Пилип Капельгородський, автор поезій для дітей та п'еси «Чарівна сопілка», загинув, засуджений в процесі СВУ, Вал. Отамановський-Золотополець, автор «Сина України» (перерібки за «Робінзоном» Дефо), загинув Василь Бобинський, співробітник «Світу Дитини», («Пісня про залізного звіра» пс. Дядько Омелько), загинула, розстріляна більшовиками в Києві 1920 року Станіслава Корвин-Павловська, пс. Зірка, авторка «Казок баби Оксани», пропав після арештування в Галичині 1940 р. Франц Коковський, автор збірки «Наші соколята» та ін., загинули, розстріляні, заслані й замучені десятки — понад 60 (шістдесят!) — українських письменників і поетів, що творили для української дитини. Видати окремих пом'яників-антологій цих неймовірних жертв більшовицького режиму — наш священний обов'язок.

СВІТ ДИТИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЧАСОПИС ДЛЯ ДІТЕЙ

виходить два рази в місяці, кожного 1-го і 15-го.

Заголовна віньєта "Світу Дитини" у Львові, річник 1923,
роботи Володимира Січинського.

VIII.

Дитяча література поза УССР між двома війнами — «Світ Дитини», «Дзвіночок» і ін. у Львові, дит. видання в Буковині, Закарпатті, на еміграції

Вільна українська дитяча література, багата на первні тисячолітньої християнської культури і сповнена свого природнього національного звучання та з розгорненою власною історичною тематикою змогла розвиватися після невдачі визвольних змагань тільки поза межами ССР — головню в Галичині, дарма, що тут діяла польська цензура і конфіскати, та на еміграції.*)

*) Для прикладу варто сказати, що "Світ дитини", "Дзвіночок" і інші галицькі дитячі видання таки часто світили чистими сторінками в наслідок конфіскат, а відтак появлялися в них обов'язкові урядові повідомлення про ці конфіскати і їх "причини". Особливо переслідувала цензура своїми конфіскастами журнал "Малі друзі". Коли ж видавництво таки далі не тільки втримувалося, а й стало розбудовуватися — видавати для старших дітей окремих журнал "Молоді друзі" (головню для села), а для молоді "Дорогу" і бібліотеку, щоб так пляново охопити процес виховання молодого покоління від дитинства до зрілості — прийшла урядова заборона — ліквідація видавництва.

ДЗВІНОЧОК

ЧАСОПИС ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

Юра Шкрумеляк

Заголовна віньєта "Дзвіночка" у Львові, річник 1933, роботи Е. Козака. Поруч його редактор в рр. 1931-1937 Юра Шкрумеляк. В рр. 1938-1939 журнал редагувала колегія під проводом д-ра В. Каліни. "Дзвіночок" був признаний передусім для селянських дітей, його наклад дійшов до 40 тисяч прим.

Уже 1919 р. учитель Михайло Таранько почав видавати у Львові за спонукую Мих. Галущинського журнал «Світ Дитини» (1919-1939), відтак «Молоду Україну» для дітей старшого віку (1923-26), появилася тут «Наш Приятель» (1921-1939) з бібліотекою, а в в-ві І. Тиктора за ред. Ю. Шкрумеляка «Дзвіночок» (1931-1939), «Малі друзі» (1937-1948) за редакцією Б. Гошовського та інші. Появлялися і юнацькі видання — пластове «Молоде життя», пізніше «Вогні», підпільне видання ОУН «Юнак», «Світ молоді» в Коломиї за ред. О. Кисілевської для дівчат, «Молоді друзі» і «Дорога» (1937-1944), редаговані Б. Гошовським, «Самоосвітник» (1936-39) Р. Паладійчука для селянської молоді, «Українське юнацтво» за редакцією В. Глібовицького і Р. Данилевича та ін. У Чернівцях на Буковині появляється «Українська ластівка» (1933-1939) вид. «Рідної Школи. На Карпатській Україні І. Панькевич редагує при співучасті В. Бірчака «Віночок для підкарпатських діточок» (1920-24), для старших дітей виходить у Тячеві «Наш рідний край» (1922-38), в Ужгороді «Пчілка» (1923-33) Павла Кукурузи і його ж дитяча бібліотека від 1923 до 1938 р., в якій появилася 88 випусків.

Антін Лотоцький — Вільшенко

На еміграції в Югославії, в Руському Керестурі появлявся як видання давніх емігрантів — бачванських українців, дитячий журнал «Наша Заградка» (1934-1941) за редакцією М. Ковача. Від 1942 появляється він п. з. «Пионерска Заградка». Коротко появлялися дитячі журналики на еміграції в Канаді — «Дзвінок» 1918 р., «Діточий світ» 1924 р., «Промінь» 1927-28 р., С. Дорощука та «Ягідка» 1931 р. М. Борисика.

При «Світі дитини» у Львові виходила «Дитяча бібліотека», в якій до війни 1939 р. появилoся понад двісті книжок, бібліотеки виходили теж при «Нашому приятелі» і «Малих друзях», І. Тиктор видавав від 1937 р. бібліотеку «Ранок», М. Матвійчук «Золоту бібліотеку», відновило й посилило видавничу роботу Українське Педагогічне Т-во «Рідна Школа», виходили теж дитячі видання на провінції — в Станиславові, Коломиї і Рогатині, в Карпатській Україні поруч бібліотеки «Пчілки» видавав дитячу книжку Л. Бачинський (в-во «Батра»), на еміграції у Відні в перших роках по війні в-во «Чайка» видало серію випусків «Українській дитині» — народні казки і поезії для дітей О. Олесь («Ялинка», «Рак рибалка» та ін.). Ю. Тищенко видав кілька випусків «Малим дітям», в Берліні Є. Вировий видав м. і. ряд історичних оповідань для юнацтва А. Кащенко, народні казки І. Рудченка та ін., у Празі 1923 р. появился «Чмелик» — повість для юнацтва В. Королева-Старого та його переклади словянських казок, у Берліні Я. Оренштайн видав ряд книжечок, головню перекладів за редакцією Б. Лепкого.

Разом роки 1920 — 1939 дали поважний вклад у скарбницю літератури для дітей — так оригінальної, як перекладної, з'явилися численні нові автори, що, поруч з давнішими відомими іменами, тривко записалися на сторінках історії цієї ділянки творчости.

Найпопулярнішим письменником того періоду був Антін Лотоцький (псевд. Я. Вільшенко). Він написав десятки передусім історичних оповідань і повістей для дітей та молоді про часи княжої держави й Козаччини, дав теж ряд легенд і казок («Княжа слава» історія княжої доби в оповіданнях, «Три побратими» з

часів Козаччини, «Покотигорошок» — за народньою казкою, «Перша кров» — про перших українських мучеників за Христову віру тощо). Прозові твори А. Лотоцького — це велике й вартісне надбання (його віршована творчість теж багата, але поступається перед його прозою). Широко відомий був Юра Шкрумеляк, зокрема як редактор «Дзвіночка», він автор ряду віршів, оповідань та сценічних картин, але вже сьогодні майже ні одного його хоча б найменшого вірша не можна передрукувати без основного виправлення мови й форми. Добрий знавець дитячої душі й безперечно обдарований Шкрумеляк не надто додивлявся до зверхньої форми своїх писань з очевидною шкодою для нашої дитячої літератури, якій міг дати дійсно вартісні твори. А втім, нікуди правди діти, в Галичині того часу все ще не ставились до дитячої літератури суворі літературно-мистецькі вимоги, не було виробленої літературної мови, а закони поезики були авторам здебільшого невідомі чи радше нехтувалися власне в творчості для дітей. Отож, не дивно, що передусім віршовані твори для дітей того періоду далеко не всі стали тривким надбанням. Поступалися вони перед прозою, в якій поруч А. Лотоцького теж маємо автора історичних оповідань Андрія Чайковського (його «За сестрою» чи не найпопулярніше в нас історичне оповідання після «Олесі» Грінченка), Ф. Коковського, теж автора історичних оповідань (загинув після арешту большевиками в 1940 р.), В. Будзиновського, автора історичних і пригодницьких повістей, В. Королева-Старого, крім роману «Чмелик» автора ряду п'єс для дитячого театру, продовжував свою працю для дітей Ол. Лотоцький-Білоусенко, вслід за своєю хрестоматією «Вінок» він видав збірки казок про звірят.

Ще згадаємо таких авторів, як Іван Липа, що написав збірку казок «Тихе слово», С. Черкасенко, М. Підгірянка, І. Крип'якевич, Б. Лепкий, В. Радзикович, М. Погідний, Галина Орлівна, В. Островський, Р. Завадович, О. Цегельська, К. Малицька-Лебедова, С. Русова, В. Софронів-Левицький, К. Гриневичева, Ю. Опільський, А. Коломиєць, У. Кравченко, А. Курдидик, М. Кокольський, М. Ваврисевич, Р. Леонтович, В. Хронович, М. Матіїв-Мельник, І. Савицька, М. Серета і ряд інших авторів — всі вони дали сотні віршів, казок, оповідань і сценічних картин, що сьогодні варті уважного зібрання, розгляду, вибору і зредагування для нового видання на еміграції, бо вся ця творчість, насичена національним і християнським світоглядом, може бути збережена для дальших поколінь тільки на еміграції. В умовах советської окупації їм не побачити вже друкарського станка.

У роках війни 1939 - 1945, журнал «Малі друзі» і дитячі видання у Кракові і Львові.

Війна 1939-1945 рр., всупереч старій максимі, що там, де говорить зброя, мовчать музи, була порівнюючи ласкава для нашої дитячої літератури. Вже в січні 1940 р. появилось у Кракові 1-ше число відновленого кол. львівського журналу «Малі друзі», призначеного в той час для дітей Холмщини, Підляшшя, Лемківщини та еміграції, а при ньому стала виходити бібліотека «Моя книжечка». Для юнацтва мав з'явитися в Кракові від січня 1940 р. журнал «На сторожі», але німецька цензура його заборонила і стримала друк першого числа. Щойно згодом від листопада 1940 р. вдалося відновити як природознавчий і спортовий журнал львівську «Дорогу» з призначенням для юнацтва і молоді.

У «Малих друзях» в рр. 1940-44 появлялися писання ряду нових авторів — оповідання В. Барагури, вірші, оповідання й сценічні картини Ніни Бурик, вірші й сценічні картини Ніни Калужної, казки Ївги Шугай, оповідання Гр. Стеценка, першодруком появилася тут «Казка про лелек і Павлика мандрівника» І. Багряного, тут почали творчість дітям В. Кархут, І. Керницький, С. Гординський, Б. Нижанківський, Ю. Тарнович (Нанашко з Синева), Л. Полтава, В. Онуфрієнко, Герась Соколенко, тут друкували свої поезії дітям О. Олесь, О. Стефанович, О. Лятуринська, ряд творів помістили К. Малицька-Лебедова, О. Кобець-Варрава, К. Перелісна, тут друкувалися В. Чапленко, Н. Щєбрина, М. Ситник, І. Савицька, Святослав Ольшенко-Вільха, Т. Білецька, І. Наріжна, Б. Заклинський, Мирослав Петрів, Федір Гай-Гаєвський і ін. Перші свої вірші друкувала тут Віра Вовк-Селянська.

У бібліотеці «Моя книжечка» вийшло 46 випусків творів давніших наших авторів, перекладів Андерсена і Братів Грімів, а нові твори дали І. Наріжна, Р. Завадович, Г. Стеценко, В. Гренджа-Донський, Р. Підляшецький і ін.

Користаючи з тодішньої своєї своерідної монополії в дитячій літературі, редакція «Малих друзів» поставила перед авторами рішучу вимогу зберігати чистоту літературної мови, уважно ставитись до вимог поезики, до мистецтва слова та краси поетичного вислову. Коли з початком 1942 р. журнал вернувся з Кракова до Львова, то давніші й нові автори поставилися до вимог редакції з повним зрозумінням, хоч і не без жалю стверджували, що в обличчі цих вимог їх давніша творчість вимагає основної ревізії. Хто ж не спромігся задовольнити ці вимоги, резигнував із можливості друкуватися, бо інших постійних видань для дітей тоді не було.

Це був важливий крок уперед і так короткий час серед воєнної завірюхи приніс різкий, аде дуже позитивний злам, як

Малі друзі

✱ ЧАСОПИС ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІТВОРИ ✱

Число 5-6

АВГСБУРГ

Рік 1947

М. Михалевич:

Святий Юрій

Заголовна сторінка журналу "Малі друзі", річник 1947 на еміграції в Німеччині, в Авгсбурзі. Вінєта роботи Василя Хомутника, картина св. Юрія — Михайла Михалевича.

основу дальшого розвитку дитячої літератури в повному розумінні цього слова з високими не тільки педагогічними, але й мистецькими вартостями.

X.

Дитяча література у вільному світі, ОПДЛ, «Веселка» і інші видання.

Цим шляхом пішла дитяча література теж на еміграції, де вже в березні 1946 р. відбувся письменницько-педагогічний з'їзд (біля Мюнхену в Баварії). У його висліді створено нову устано-

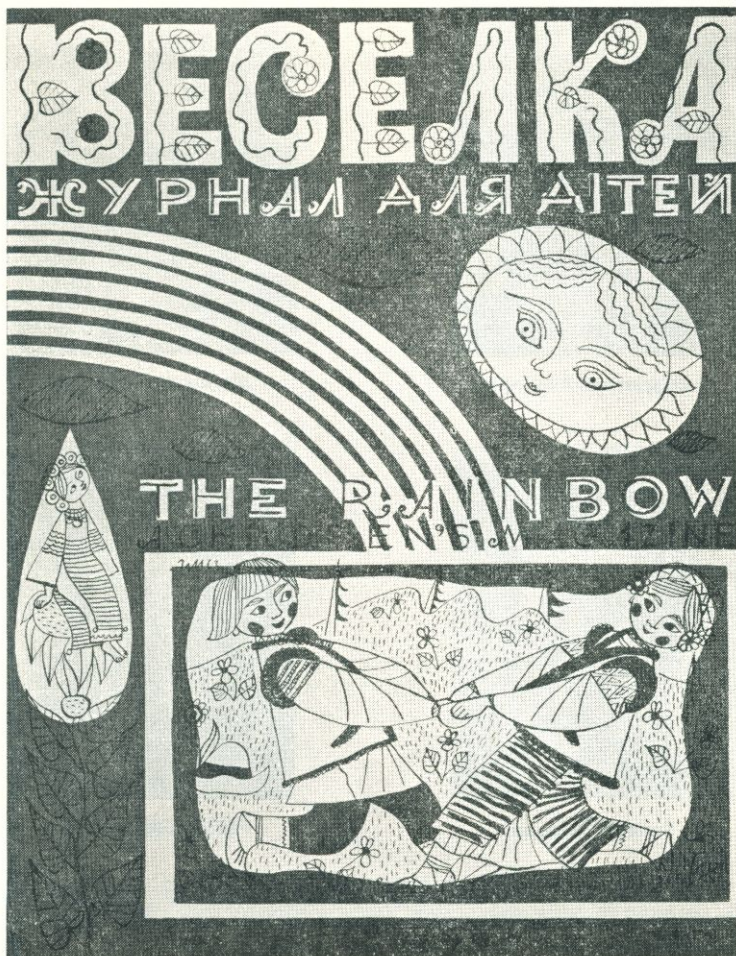

Марка-знак Об'єднання Працівників Дитячої Літератури.

ву — Об'єднання Працівників Дитячої Літератури (ОПДЛ) на зразок подібних установ у інших народів. В статуті Об'єднання говориться виразно, що завданням ОПДЛ є піднесення дитячої літератури на високий мистецький рівень і боротьба з нефаховістю та примітивізмом у цій ділянці творчості.

Праця ОПДЛ проявилася в першу чергу проголошенням літературних конкурсів та ряду статей у пресі і в журналах з метою з'ясувати проблематику дитячої літератури та поглибити серед громадянства зрозуміння виїняткової ваги цієї літератури зокрема в еміграційній дійсності, відновлено журнал «Малі друзі» (1947-48 в Авгсбурзі, перестав виходити внаслідок фінансової реформи в Німеччині і браку окремої урядової ліцензії), почали появлятися теж книжкові видання для дітей з маркою «Нашим дітям — ОПДЛ». ОПДЛ успішно відбути свої чотири з'їзди, після чого наступило переселення членів головню до Америки. Осідок ОПДЛ перенесено до ЗДА, відтак до Канади. І зразу на новому терені ОПДЛ дало почин до чергової великої пресової дискусії на тему рідного друкованого слова дітям, як незаступного засобу національного виховання. Дискусія проходила передусім на сторінках щоденника «Свобода», який дав до диспозиції ОПДЛ дуже багато місця. Наслідком дискусії було заснування в вересні 1954 р. журналу для дітей молодшого й середнього віку «Веселка», що виходить досі як видання Українського Народного Союзу під керівництвом редакційної колегії з членів ОПДЛ. Дванадцять років існування цього журналу, це дванадцять років творчого вияву гурту авторів-письменників, які одночасно дають і ряд творів у книжкових виданнях. Окремою заслугою ОПДЛ було влаштування в 1961 р. великого шевченківського конкурсу юних авторів з цінними нагородами, подуманого передусім як спроба вказати авторам нагороджених текстів шлях праці пером на становищі майбутніх наших журналістів, редакторів, а може й письменників.

Сьогодні наша вільна дитяча література не тільки йде слідами своїх основоположників — у першу чергу Марка Вовчка, далі Б. Грінченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки і ряду інших видатних авторів, але вона може повеличатися черговими досягненнями нових творців слова. Період від часу II-ої

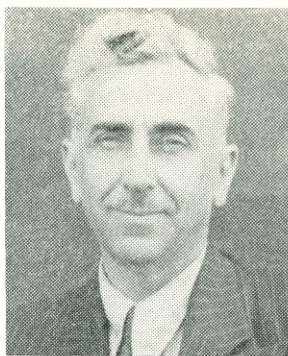

Заголовна сторінка журналу "Веселка" в ЗДА, річник 1964, віньєта роботи Галини Мазепи. Журнал появляється від вересня 1954 р. як видання Українського Народного Союзу за редакцією ред. колегії ОПДЛ Володимира Барагури, Богдана Гошовського і Романа Завадовича при співпраці членів ОПДЛ і інших авторів дитячої літератури у вільному світі.

світової війни, точніше від 1942 р. по сьогодні — це рішучий вихід української вільної дитячої літератури на шляхи справжнього мистецтва слова українській дитині і хоч не вийшли ми ще на такий широкий шлях, як сто років тому Марко Вовчок із своєю «Марусею», то шляхи шукання вже за нами. Сьогодні творчість для дітей — це вже зовсім не «задні двері» для випадкових і неталановитих авторів, що хотіли б бодай на мент пролізти як не в храм літератури, то бодай в його передсінок.

Володимир Барагура

Леонід Бачинський

Текля Білецька

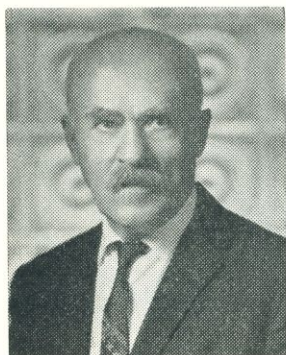

Іван Боднарчук

І дарма, що свобода друку дає сьогодні змогу кожному друкуватись і видавати, що і як завгодно, але щоб здобути бодай деяку позицію в дитячій літературі треба таки і таланту і відповідальності за слово, треба пізнати психіку дитини і таки вивчити «тайни творчости» для дітей — оте, за словами Франка, «творче ремесло», що однаково невідмовне в літературній творчості взагалі, а для дітей особливо.

Не забулися і не забуваються глибокі слова Катрі Гриневичевої, сказані нею в доповіді на 1-му з'їзді ОПДЛ: «Праця дитячого письменника — післанництво, Богом дане. Писати для дітей — священна служба, що до неї треба вдягати ризи». Оці слова — це й заповідь усій нашій літературі для дітей і її творцям.

Кругло двадцять п'ять років минає від моменту, як почалася нова сторінка в історії вільної дитячої літератури, і ці роки позначилися новими незаперечними досягненнями. Олександр Олесь, хоч і почав свою творчість для дітей перед першою світовою війною, присвятив їй особливу увагу в останні роки свого життя. Він створив ряд нових поезій і написав нові сценічні твори,

Олекса Воронин-Кобець

Василь Гайдарівський

Марія Головінська

Діма

займаючи таким чином і в творчості для дітей особливо почесне місце. З найстарших віком наших письменників-педагогів і досі не відкладає пера О. Кобець, що недавно подарував дітям і молоді книгу «Сходить сонце». Не перестає творити і Олена Цегельська, що була ще співробітницею «Дзвінка» в останні роки його існування. Її оповідання і казки для дітей розкривають глибоке знання психіки і мови дитини. Вона перша в нашій повоєнній літературі змалювала жах німецької окупації в Україні та життя вивезеної на примусову працю в Німеччині української родини разом з дітьми. Її «Петрусєва повість» могла стати в дитячій літературі світу, кажучи по-сьогочасному, «бест селлером», якщо б була появилася зараз після війни хоч би одною чужою мовою. Не зважаючи на свої похилі роки, письменниця і сьогодні творить — її повісті для молоді, оповідання й легенди ждуть на своє окреме видання.

Під час війни появилися віршовані казки Ірини Наріжної — майстерні формою, гарні мовою і завжди привабливі сюжетом: «І цареві треба вміти на хліб заробити», «Чи й до тебе, мій ма-

Василь Дубина

Роман Завадович

Іван Керницький

Авенір Коломиєць

ленький, місяць в хатку заглядав» і ін. Після війни дала нові твори в «Веселці», а окремою книжкою «Казку про трьох ведмедиків».

Л. Полтава, почавши в «Малих друзях» свою творчість дітям, дав досі ряд оригінальних і талановитих творів. Полтава здобув, м. ін., в 1947 р. першу нагороду в конкурсі ОПДЛ на твори дитячої літератури збіркою «Лебеді». Оксана Лятуринська дала збірку поезій «Бедрик», Дм. Соловій майстерно використав народну казку для свого «Звірячого зимовника», Авенір Коломиєць перед своєю передчасною смертю написав повість-казку дітям «Громадка добродушка Дадка» і п'єсу для лялькового театру «Про Оксанку бранку». І. Винницька сягнула до кам'яної доби в Україні, створивши більше розміром оповідання «Кам'яна сокира». Приємну несподіванку зробила С. Парфанович своїми оповіданнями «У лісничівці», давши твір, що однаково захоплює і юного і дорослого читача. М. Погідний, що ще до війни виступив із збіркою казок і кількома оповіданнями, написав історичне оповідання «Срібна гривня» і «Пригоди котика Мурчика». Ждуть

Юрій Крохмалюк-Тис

Галина Лашченко

Ольга Мак

Володимир Мацьків

свого збірного видання казки, поезії й оповідання К. Перелісної, Ніни Бурик, М. Петрова, Олекси Стефановича, Ніни Калюжної, яка чомусь від років замовкла, і ряду авторів, що появилися в нашій дитячій літературі під час чи після війни.

Ряд нових авторів з'явився вже в журналі «Веселка». З них на перше місце висувається Ганна Черінь. Виступивши з казочкою «Зайчиків пиріжок» на конкурсі ОПДЛ 1947 р. в Німеччині, вона віддано працює в царині літератури дітям, дала їм велику збірку «Братік і сестричка». З оповіданнями з життя природи виступила у «Веселці» Л. Персидська, багатство своєї гоголівської фантазії виявила в казках Оксана Керч, та, на жаль, не продовжує творчості в цій ділянці, хоч наша літературна проза казка після Івана Липи все ще жде на свого автора. Молодшу генерацію письменників заступає успішно Леся Храплива, давши досі вже ряд творів («Вітер з України», «Отаман Воля» та ін.). Вірші для дітей пише Ніна Мудрик, добиваючись щораз кращих успіхів.

Ніна Мудрик-Мриц

Ніна Наркевич

Дмитро Нитченко-Чуб

Софія Парфанович

Як Софія Парфанович своєю книжкою «У лісничівці», так Ольга Мак своїм «Богом вогню» виявила себе несподівано доброю авторкою для юнацтва. Її пригодницький роман захоплює юного читача, тож від цієї авторки треба сподіватися чергових творів для дітей і молоді. І. Савицька виступивши ще у довоєнні часи, має на еміграції творчі успіхи, і, напр., її тексти до пісень для дошкільнят, скомпонованих М. Фоменком, звучать мелодійно й тепло. Пора на збірку казок і гуморесок для дітей І. Керницького — і тих, що були друковані колись у «Малих друзях», а тепер час від часу у «Веселці». Гуморески Е. Козака з його власними ілюстраціями повинні стати творчою амбіцією цього образотворчого мистця і zarazом мистця слова для дітей, обдарованого великим інтуїтивним відчуттям дитячого світу.

Давній співробітник «Світу Дитини», автор і видавець ряду педагогічних праць та книжок для дітей і молоді — Леонід Бачинський продовжує свої писання на сторінках «Веселки» і інших видань, Юліян Тарнович-Бескид, співробітник «Малих друзів»,

Ірина Пеленська-Винницька

Катерина Перелісна

Леонід Полтава

Володимир Радзикович

дав черговий твір про дітей вужчої своєї батьківщини Лемківщини п. з. «Свята рідна земля», з віршованими «Пригодами Сірка Клаповухого» виступив на сторінках «Веселки», а відтак окремим виданням Степан Риндик, разом оповідань і нарисів у «Веселці» виявили себе Петро Шкурат і Осип Залеський, з оповіданнями з часів Визвольних Змагань виступав тут Т. Сидоренко, вслід за збіркою оповідань про дітей п. з. «Діти» дає оповідання й казки Галина Лашченко, час від часу друкує в «Веселці» навчально-пізнавальні нариси Марія Туркало, рідко, на жаль, з віршами для дітей виступають тепер Оксана Лятуринська, Ігор Качуровський, Іван Евентуальний, за те часто знаходимо в «Веселці» віршовану творчість Михайла Маморського і Володимира Переяславця. Свої давні твори для дітей — «Світова мандрівка краплини води» і «Про горобця, славного молодця» перевідав у Нью-Йорку 1952 р. Юрій Тищенко-Сірий, на жаль, смерть перервала його творчу і видавничу працю.

З притаманним собі розмахом виступив в історичній казці для дітей Ю. Тис, на жаль, не знаходимо вже далі у «Веселці»

Іванна Савицька

Юрій Тищенко-Сірий

Юліан Тарнович-Бескид

Микола Угорчак-Погідний

його казок чи історичних оповідань, що означає очевидну втрату для нашої дитячої чи юнацької літератури. Відомий автор «Пригод Юрчика Кучерявого», поруч О. Цегельської і О. Кобця найстарший наш дитячий письменник В. Радзикович, виступав час від часу у «Веселці» із сценічними картинами та оповіданнями, повними сердечної теплоти. М. Головінська, що писала оповідання для «Світу Дитини», а тепер пише для «Веселки», є авторкою книжечки «Горбатенька». Ряд талановитих поезій дітям подарувала досі у «Веселці» Г. Чернобицька, з поезіями й оповіданнями виступає тут Діма, авторка окремих збірок казок «Їжак» і «М'ячик-скачик». У цьому журналі знаходимо вірші й оповідання Алли Коссовської, Ніни Наркевич, казки Віри Вовк, вірші М. Щербака, розповіді Н. Холодної-Лівицької, авторки цінної для юнацтва й молоді книги про Шевченка — «Шлях велетня». Збірку історичних оповідань п. з. «Меч і книга» видав В. Барагура, а І. Боднарчук — збірку «Кладка». Сценічні картини й оповідання пише Ївга Шугай, В. Мацьків опрацьовує цікаві нариси головно історичного змісту, виявляючи себе успішним популяризатором

Леся Храплива

Олена Цегельська

Ганна Черинь

Петро Шкурат

різних ділянок українознавства. Рідко бачили ми у «Веселці» оповідання І. Людима, але в журналі «Крилаті» друковане було його цікаве більше оповідання з сьогочасною тематикою — «Море по коліна». В Австралії творить і видає оповідання для дітей Д. Чуб (На гадючому острові та ін.). Вартісною появою є оповідання для юнацтва про хлопця-розвідника УПА п. з. «Михайлик» підпільної письменниці, відомої під псевдонімом М. Дмитренко (згинула в бою 1949 р.). Дмитренко продовжує у нашій літературі галерею дітей героїв — поруч із Марусею Марка Вовчка та Олесею Грінченка.

Дуже прихильний відгук і в читачів і в рецензіях знайшли «Бабунині казки» Т. Білецької, цікавою й оригінальною появою є повість «Заячий пастух» В. Гайдарівського, який здобув собі нею зразу і дорослого і юного читача. Збірку віршів для дітей «Блакитні хмаринки» дав Василь Дубина, довголітній співробітник «Веселки». Василь Софронів-Левицький драматизує для дитячого театру казки Андерсена, шукає свого вислову в віршах для дітей Лев Яцкевич, розвагово-навчальну роль сповняють вір-

шовані загадки Б. Фодчука. В Аргентині творить оповідання й казки Лідія Таурідзька, на сторінках додатків для дітей у пресі і журналах виступає Петро Кізко, оригінальні і перекладні оповідання дає Леся Бризгун-Шанта, твори нашої дитячої літератури перекладає на німецьку мову Лідія Горбач (В. Кархута «Цупке життя», «За сестрою» А. Чайківського, «Лісові казки» О. Іваненко і ін.), українські народні казки переклала на англійську мову українсько-американська дитяча письменниця Марія Галуц Блок, ряд перекладів казок на англійську мову дала І. Шугай, а з англійської переклала казки О. Вайлда, українські народні казки видала французькою мовою Валентина Шалі, англійською і німецькою мовами вийшла пригодницька повість для юнацтва І. Багряного «Тигролови», французьку повість для дітей М. Вовчка «Ховзький шлях» переклала українською мовою С. Наумович, переклади-опрацювання казок різних народів світу дає у «Веселці» Б. Данилович. Варто додати, що в Чехії Л. Зілінська переклала і видала «Марусю» М. Вовчка та «Коли ще звірі говорили» І. Франка, які були теж після війни видані в перекладі в Латвії. Твори української дитячої літератури перекладав в Італії проф. Люїджі Сальвіні, в часі війни появився переклад «Сестрички Меласі» М. Вовчка хорватською і німецькою мовами. Тією мовою вийшли ще до війни в розкішному виданні українські народні казки.

Окрема постать у нашій дитячій літературі — це Роман Завадович (псевд. Роляник, інші не розкриті). Кругло сорок п'ять років працює він у цій царині творчості, збагнувши і вирішивши, що саме тут його місце і його служба мистецьким словом рідному народові та його молодим поколінням. Цю службу сповняє він усім серцем, із справжньою любов'ю та відданістю. Глибокий етично-християнський світогляд і почуття любови до рідного народу та предківської землі — це творчі стимули Романа Завадовича. Такі твори Завадовича, як «Пригоди Гномака Ромтомтомика», «Казка-вігадка смішна про ведмедя-ласуна», «Чародійні музики», «Переполох», «Медовий Телесик» — усе для молодших дітей, і «Зимові царівни», «Хлопці з зеленого бору» (1-ша нагорода на конкурсі Українського В-ва у Львові 1943 р.), оповідання з життя звірят «Сойка-штукарка» — для дітей шкільного віку, ряд сценічних творів, безліч поезій і поем, оповідань і сміховинок — це поважний творчий дорібок, без якого годі було б уявити собі сьогодні нашу дитячу літературу та її нові цінні надбання. Попри власну творчість Завадович став теж своєрідною школою для молодших авторів, а його редакційна праця над текстами надісланих творів до «Веселки» дає цьому журналові належний рівень.

Крім «Веселки» маємо на еміграції дитячі журнали «Мій Приятель» у Вінніпегу, «Юні Друзі» в Англії і пластовий «Готуйсь» в ЗДА за редакцією Л. Храпливої.

Всі вони сповняють свою передусім релігійно- й національно-виховну задачу. Відрадний факт появи у 1963 р. двох юнацьких журналів — «Крилаті» видання СУМ і «Юнак» видання Пласту. Ці журнали повинні стати стимулом нашим письменникам для творчості, призначеної старшим дітям — юнацтву.

Наша дитяча література на шляху від Марка Вовчка по сьогодні — це століття змагу за основну цінність народу, за душу української дитини, за її збереження при заповітах предків, за її ріст і розквіт. Десятки мистців слова, десятки журналів, сотні творів і тисячі видань — це надбання, що про нього в короткому огляді всього не скажеш, для цього треба в нас нарешті окремої обширної історії дитячої літератури. А покищо цю історію треба всім, кому це Богом дано, творити ділами — творами і виданнями, пам'ятаючи, що в цій царині творчості здобули добре заслужену світову славу і Кіплінг, і Зельма Лягерлеф, і Амічіс, і Андерсен, і Вайлд, і десятки інших письменників, які не відвертали своєї уваги від творчості для молодих поколінь, а навпаки — своїм словом виховували переємників долі своїх народів.

А українське громадянство вслід за своїми письменниками мусить повністю зрозуміти, що і теперішність наша, і наша майбутність співвирішуватиметься нашими дітьми — наступними поколіннями, вихованими красою і духовою та моральною силою рідного слова, наснаженого релігійними й нашими національними ідеалами.

О. ОЛЕСЬ І УКРАЇНЬСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

Стаття була друкована в «Краківських Вістях», 1944 р. чч. 192-197 від 29-го серпня починаючи. Передруковуємо її — майже без змін та з незначними скороченнями, — не тільки як першу в нас спробу огляду нашої дитячої літератури, але передусім як некролог на вістку про смерть О. Олесь, що наступила 22 липня 1944 в чеській Празі.

НАД МОГИЛОЮ ПОЕТА

I.

Стоїмо над свіжою могилою О. Олесь, — одного з тих творців українського слова, що за них зводили та, мабуть, ще довго зводитимуть бої літературні критики й публіцисти. Для одних Олесь — «поет декадансу», для других його муза «муза гніву та зневір'я» для інших же Він — співець революції.

Олександр Олесь
Фото 1943 р. — у 40-ліття творчости

І так, починаючи вже від Франка, Єфремова, М. Євшана, почерез М. Грушевського, П. Филиповича, Д. Донцова, М. Зерова аж до ряду статей у минулому році з нагоди 65-ліття Поета — так і позначається всюди оцей, сказати б, дуалізм в оцінці творчости Автора «З журбою радість обнялась», Автора, що сповнений увесь тривогою і болем за Україну, відійшов саме у найтривожніший і найболючіший для Неї час.

Оцей час і є причиною, що смерть Його так і пройшла без ширшого відгомону. Немає просто спромоги заговорити вже сьогодні про Нього тим, що їх слово могло б стати належним пам'ятником творцеві «Відродження країни».

Життєвий, а з цим поетичний шлях Поета завершений, отож є і змога вже бачити повну Його силвету, змога устійнити в усьому Його місце в українській літературі. Для повноти цього образу недостає хіба тільки пізнання ще не друкваних рукописів, які, як знаємо, залишилися по Поетові, та й тих матеріалів, що в першу чергу в формі листування, напевне, знаходяться в руках людей, а то й у формі часто не менш цінних спогадів про Нього.

І саме — замість грудки землі на свіжу могилу, хочу кинути кілька слів про Олеся, як зокрема дитячого автора і разом із цим опублікувати цих кілька Його листів, що щасливим випад-

ком залишилися (до речі разом із цікавими листами теж дитячого й юнацького письменника В. Королева-Старого) під рукою.

О. Олесь, як автор творів для дітей, очевидно, стоїть зовсім далеко від спорів про Нього літературної критики і про його — за словами Єфремова — «музи гніву і зневір'я», «журби й радості» нам і не доведеться говорити. В дитячій літературі для цих проблем немає місця і, зовсім природно, Олесь у своїх дитячих творах, коротко кажучи, «поет сонця», — того сонця, що таке невідомне для дитячого віку і дитячої літератури.

Та заки приглянутись бодай згрубша до профіля Олеся, як дитячого письменника, нам цікаво, де саме причина, що Він уже від початку своєї літературної кар'єри і аж до смерти, Він, прийнятий ентузіастично українською громадою перед і по революції 1905 р., як виразник її дум і настроїв, Він визнаний поет-громадянин, береться за «дрібну справу» — за творчість для дітей.

Ми, на жаль, не маємо в розпорядженні конкретних матеріалів для розгляду цього питання, та вони здаються нам і зайвими.

Початки творчости Олеся, рахуючи від свята Котляревського в Полтаві (1903), а далі ж від першої збірки («З журбою радість обнялась» 1907), припадають саме на час, коли на фоні літературно-мистецького, та й узагалі всього українського життя виступають постаті, що так і тривко та й на передових сторінках записані в нашій письменстві і взагалі в нашій історії. І одночасно постаті ці зв'язані, чи радше є творцями цієї ділянки нашої літератури, що саме, дякуючи їм, переживала в той час свою, сказати б, «золоту добу», є саме творцями української дитячої літератури.

Чолова постать українського духового світу Іван Франко, з великою увагою та й знанням ставиться до цієї літератури. Він же і залишає дітям у спадщині по собі безсмертного «Лиса Микиту», збірку байок «Коли ще звірі говорили», «Абу Касимові капці», «Коваль Бассім» та інші. Його передмови до цих книжок це одночасно дуже тонкі помічення про вагу і завдання книжки для дітей, помічення, що просто становлять основу теорії дитячої літератури.

Представник української новелі, Михайло Коцюбинський, так і починає свою літер. кар'єру «Харитею», шедевром, що його і друкує він на сторінках «Дзвінка» з призначенням для дітей. За цим першим дитячим оповіданням чергуються «Маленький грішник» і «Ялинка». Його ж оповідання-мініатюри про двох цапків і інші — це тривкий здобуток літератури для найменших, дошкільних дітей.

Леся Українка, творець «Кам'яного господаря», «Боярині» та інших високої кляси драм. творів, ніяк не нехтує при тому творчістю для дітей. «Мамо, іде вже зима» — оцей вірш, хоч його

в свій час чомусь критично прийняв Франко, так і полоніє дитячу та й нашу душу.

Крім віршів дає вона дітям чудові казки, друкуючи їх у дитячому львівському журналі «Дзвінок» і в «Молодій Україні», що її видає в Києві теж виїмкова постать — її мати Олена Пчілка, авторка багатьох казок у прозі та вірші.

Разом з вичисленими, ідуть далші імена з більше чи менше численним дорібком писань для дітей, як Панас Мирний зі своїм «Морозенком», П. Грабовський зі своїми віршами, — не згадуючи вже такого майстра української байки, як Леонід Глібів — Дідусь Кенир із «Дзвінка» та Марко Вовчок з її оповіданнями.

А коли згадати такого великого діяча на загально-українському полі, а при тому в ділянці дитячої літератури, як Борис Грінченко з його дружиною Марією Загірною, коли згадати ряд видань, що вийшли з-під їх рук для дітей чи то власних творів (безсмертна «Олеся», «Сестриця Галя» та інш.), чи опрацювання народніх казок чи врешті численні переклади шедеврів чужої дитячої літератури, то просто ще й сьогодні будиться в нас подив для цих людей, що в умовах царського режиму, серед великої і літературної, наукової та громадської праці, вони стільки творчої снаги, стільки часу й стільки енергії та запалу спрямовують саме в бік дитячої літератури, для її збагачення, покращання, та й для критично-літературної її розцінки (м. і. цінна стаття Грінченка в «Учителі» 1892 р.).

Оцей, далеко неповний реєстр до того чоловіх творців українського слова, що діяли, беручи в загальному, до часу першої світової війни і творили для дітей, оцей реєстр і дає нам підставу говорити про «золоту добу» української дитячої літератури.

Коли ж додати, що в той же час існували згадані вже дитячі журнали, а в Чернівцях появлялася «Бібліотека для молодіжи» за редакцією педагога Омеляна Поповича, у Львові ж Українське Педагог. Т-во видало таки численні книжки для дітей, у тому багато перекладних, то бачимо, що справа дитячої літератури — книжки й преси була справою, що її тодішнє провідне українство ставило на тому місці, на якому їй і слід стояти та на якому вона стояла вже в той час в інших народів, зокрема в сусідів: москалів та поляків.

Зокрема в царській Росії ішла в цьому напрямку велика робота. Ряд дитячих періодичних і книжкових, при тому додаймо, часто розкішних видань, рецензії-статті про них чоловіх російських літ. критиків, поява теоретичних розвідок, зокрема об'ємистої праці п. н. «Детская литература», Москва 1905 — ці всі факти не могли пройти уваги і тодішніх українців.

Отак у цілому бачимо, що доба перед першою світовою війною таки була виповнена в нас великою уважливістю до дитячої літератури та й до питань, зв'язаних з нею і це власне збоку

найповажніших кіл, які доцінювали вагу справи, її літературно-мистецькі вимоги та її національно-педагогічну роль.

Отож і не дивно, що Олесь, увійшовши з 1903 р. в український літературний світ, став, сказати б, дихати його атмосферою і в висліді звертається і собі до дитячої літератури. Виявом близького зацікавлення тією літературою, зокрема світом казки, є його переклади німецьких казок Гауфа та арабських казок, які вийшли в «Серії для дітей» В-ва «Лан» у Києві перед 1-шою світовою війною.

Олесева муза, легка й жива, його музичність вірша, а навіть скажимо, його мистецька простота, що дехто рад би зачислити її, коли мова про загально-поетичні мистецькі засоби, радше в некористь Автора, оці всі притаманності так і створювали передумови для Олесея, як саме дитячого поета.

І ось, поруч дитячих творів Франка, Коцюбинського, Лесі Українки, О. Пчілки і інших, появляються і писання для дітей Олесея. Появляються його повні почуття і повні відчуття дитячої душі поезії, формою такі, що дитяча уява і пам'ять зразу ж їх сприймають, як щось власне, своє, що і є головною передумовою творчості для дітей.

Послуговуючись виключно пам'яттю, мені важко устійнити, які саме і коли були вперше друковані Олесеві поезії для дітей, приходиться тільки твердити, що були вони в «Молодій Україні» О. Пчілки, а взагалі друкувались та і друкуються так часто, що їх подибати можна і в усяких дитячих збірниках і читанках, а окремими виданнями вони стали появлятися від часу революції 1917 р., і в перших роках підсоветської дійсності (пізніше Олесь опинився на больш. індексі) і в Галичині, і на еміграції.

І власне на еміграції у Відні в рр. 1923 - 4 вийшли у в-ві «Чайка» в серії «Українській дитині» окремі ілюстровані збірнички віршів О. Олесея для дітей: «Вовчєня», «Іменини», «Поєдинок», «Рак рибалка», «Ялинка».

Хто ж із нас не пригадає Олесевої колискової, призначеної без сумніву синкові Олегові:

«Спи, мій малесенький, спи мій синок,
Я розкажу тобі безліч казок»,

або «Ялинка» — оцього вірша, що скільки разів його не читати, то за кожним разом, чи ви ще дитиною були, чи й юнаком, чи ви вже батьком-матір'ю своїм дітям, за кожним разом переживаєте з якимсь легким, радісним почуттям оці картини (власне картини-образи!) зустрічі, спору і прощання хлопчика із зайчиком при зрубаній ялинці в лісі. Кінцевий момент:

«Низько, низько я вклонивсь
І ще нижче скинув шапку,

Зайчик весело всміхнувся
І подав сіреньку лапку» —

вже оцей момент указує, як добре знав Олесь дитячу психіку, коли дав саме таку і в такій формі розв'язку дії та ще й увівши в цю дію світ тварин, цим разом у постаті улюбленого дитьми зайчика.

Цінна прикмета Олесья і в тому, що його поезії для дітей — це власне картини, так, що маляр-ілюстратор чи не кожную строфу зможе змалювати. А без цього ніяк не подумати дитячої книжки, та ще й для молодшого віку. Дитина ж думає образами і сприймає світ тільки образowo.

Годі нам спинятися над поодинокими віршами Олесья, писаними для дітей, чи підхожими для дітей. Це власне і прикметне для Олесья, що багато з його, так мовити б загальних поезій перейшло і в дит. літературу, і мають у ній своє тривке місце (подібна справа, прим., з Шевченком, з його чудовим «Садком вишневим» і багатьома іншими поезіями). Багато ж Олесєвих поезій, складених відтак на музику так і співають сьогодні скрізь і діти і старші. Скільки ж радісного, соняшно-весняного настрою в оцій пісеньці, що її почувете чи не в кожному нашому дитячому садку:

А вже красне сонечко припекло, припекло,
Ясно-щире золото розлило, розлило.

На вулиці струмені воркотять, воркотять,
Журавлі курликають та летять, та летять.

Ой сонечко-батечку догоди, догоди,
А ти земле — матінко уроди, уроди.

Здавалось би, дієслівні рими в цій поезії-пісні є свідомством малого багатства формально-мистецьких засобів Автора, але власне, дякуючи їм ця пісня така близька, зокрема дошкільним садковим дітям. Дієслово в дитячій поезії має своє почесне й упривілейоване місце: дитина любить дію-рух, а його висловити може вона головно дієсловом (бува, що наслідують звукам, що їх спричиняє рух: стук, стук, шу-шу-шу, дзень-дзень і т. п.). Просто кожний вірш, складений дитьми, матиме в собі перевагу дієслова та й дієслівні рими. Те, що збагнули дослідники-теоретики дитячої мови й літератури для дітей по багатьох дослідях, це Олесь просто вичув інтуїтивно і в його поезіях для дітей (чи підхожими для дітей), дієслово разом з музичністю й образівістю є майже постійним атрибутом.

Одначе коло творчости Олесья для дітей не замикається тільки до дрібних поезій. Увесь час побуту в Празі Він працює для дитячого театру — цієї ділянки, що в нас, на жаль, не може похвалитися надто великими здобутками ні щодо якости репертуару ні самого театру, як такого. (Тут хіба знову вернемося

до часу «золотої доби» нашої дит. літератури і пригадаємо, що дитячі опери М. Лисенка з того часу, а саме «Коза-Дереза» і «Пан Коцький» так і є досі нашим найціннішим здобутком у цьому відношенні).

Олесеві п'єси для дит. театру побудовані на народніх байках і казках («Лисичка, котик і півник», «Солом'яний бичок», «Івасик Телесик», «Злидні»). Окрему ціну має п'єса, побудована на основі переказу про Кожум'яку, і в тому велика заслуга Автора, що сягнув саме по цю чудову тему нашої народньо-легендарної літератури. Кожум'яка — постать, що немов символізує собою всю українську духовість, духовість народніх надр, їх духову й фізичну тугість та лицарськість. Мотив про ненаситного змія і його переможця — мандрівний і знаний ще в старовині. Та тільки ж, як інакше він виведений в українській народній інтерпретації.

Українська лицарська духовість і не уявляє собі перемоги над змієм (теж символ!) інакше, як тільки в чеснім лицарським двобою: Кожум'яка самий себе обмотує клоччям і смолою, бере булаву і рушає «не мириться, а биться з Іродом проклятим», биться в двобою за волю князівни. А, напр., у польській редакції переможець над змієм не знає двобою віч-на-віч, він воює підступом, обманом: ставить над берегом Висли барана з клоччя й смоли, сам ховається, змії пожирає барана, смола палить йому нутро і він п'є та п'є воду з Висли, поки не тріскає від неї.

І коли Олесь узяв саме переказ про нашого Кожум'яку, як тему для дитячої п'єси, то це свідоцтво його великої, слід визнати, національно-педагогічної інтуїції, його глибокого розуміння літератури, а тут і театру в передаванні та формуванні духових цінностей нації, починаючи вже від дитячих років кожного живого її покоління.

Праці над п'єсками, чи тільки сценками для дітей не кидає Олесь майже до останніх років. Свою увагу звертає Він у цих роках головню на дітей садкового віку і пише для них коротенькі, легкі сценки («Бабусина пригода», «Бабуся в гостях у Ведмедя» і «Ведмідь у гостях у Бабуні»), не кидаючи і далі писати вірші, які друкує чи окремими виданнями («Грицеві курчата»), чи в журналі «Малі Друзі», чи в літографованім еміграційнім виданні в Чехії, в Модржанах п. н. «Нашим Дітям».

Пише теж для дітей твори більшого формату («Свій до свого» та інші), які готовив уже для видання, і які сьогодні ждуть своєї появи.

Отак у короткому схопленій перегляд творчости Олеся для дітей, дає нам право поставити Його на одному з перших місць в історії нашої дитячої літератури і віддати йому шану як справді неструженому й заслуженому творцеві на цьому, на жаль, усе ще недоцінюваному, а то й нехтованому відтинку лі-

тературної праці. Творцеві, повному ніжної й теплої любови до дітей, повному розуміння своєї ролі, творцеві талановитому, творцеві з ласки Божої.

**
*

Олень — постать, що зв'яже собою кругло півстоліття нашої дит. літератури, — від її «золотої доби» посьогодні — і зв'яже не як свідок тільки, але як активний творець.

І склалося так, що смерть цього чи не останнього представника старої літературної генерації, збіглася якраз із сьогоднішньою дійсністю, а з нею з раптовним обірванням цього розв'язного процесу дит. літератури в Галичині, що почавшись із 20-тих років, позначився зокрема, без огляду на воєнні умовини, успішно в останніх роках та й заповідав нові, може навіть поважні досягнення.

І власне, для загальної картини цієї літератури і її досягнень, хочемо при цій нагоді накреслити ще кількома штрихами період між двома світовими війнами і останній період, що в силу обставин, вже сьогодні переходить в історію.

Приходиться ствердити, що роки Революції і вже перші роки після Визвольних Змагань принесли велике посилення в діяльності видань для дітей. У час Великого Зриву 1917 - 1920 дитяча книжка появилася у багатьох містах, видавали її і центральні і місцеві в-ва, видавали її і за кордоном. Напр., Коопер. «Українське Видавництво в Катеринославі» друкувало дит. книжки в Ляйпцігу, головно народні казки, чи більшими збірниками, чи поодинокі, та й переклади чужих казок (як от німецьких Грімів, Гавфа і Бехштайна).

Дит. книжки видавала закордоном і «Українська Накладня Київ-Ляйпціг», і В-во «Вернигора» (його ж видання цінного «Сина України» Золотопольця — українізованого Робінзона), у Відні В-во «Чайка» й інші, виходила вона згодом і в Чехії (де, м. ін., діяв В. Королів Старий, заслужений автор, перекладач і видавець дит. книжок).

Цей видавничий рух закордоном, започаткований здебільша за часів української державности, протривав у загальному недовго, але успіхи його були розмірно багаті й у відношенні до загальної літератури, зокрема літератури дитячої. Видання бували здебільшого дуже дбайливі, на доброму папері, ілюстровані, часто багато-колірні, здебільшого ж були це відомі нар. казки й байки, передруки давніх авторів, або переклади. Нових літературних здобутків майже не було. Все ж розмірно велика (і назвами і тиражем) кількість дит. видань указує на розуміння ваги справи у тодішніх видавців, і цей період нашого видавничого руху вартий окремої уваги в історії нашої, зокрема дитячої книжки.

Перші роки після Визвольних Змагань, коли на місце збройної боротьби за буття нації прийшла боротьба духовна, а з нею прийшла і боротьба за душу української дитини, боротьба за рідну школу з рідною мовою і рідним учителем, у той же час у Галичині знову посилюється справа видань дитячої книжки.

Вже з 1919 р. починає діяти В-во «Світ Дитини» М. Таранька, що, поруч журналу цієї ж назви, стало видавати і дит. книжку. За весь час свого існування (до осені 1939) встигло це В-во дати українським дітям розмірно дуже велике число книжко-назов, понад 200. Як на галицькі умовини — це безперечно по-важне досягнення.

Поруч «Світа Дитини» стала виходити «Золота Бібліотека» М. Матвійчука, відновило свою видавничу діяльність (щоправда, доволі обмежену) і Українське Педагогічне Товариство, видавало дитячі книжки та й католицький дитячий журнал «Наш Приятель» Марійське Т-во Молоді, у 1937 р. постало В-во «Українська Дітвора», в якому крім журналу «Малі Друзі» стали появлятися і дит. книжки, пізніше крім дит. часопису «Дзвінок» став видавати дит. і юнацьку бібліотеку «Ранок» Іван Тиктор.

Отак у загальному за час 20-ліття Галичини під Польщею справа дитячої книжки була розгорнута, без огляду на важкі видавничі умовини, доволі широко, досягаючи кількістю розмірно немалою числа, яке можна приблизно устійнити на яких 500 назов.

Це таке число, якого до того часу не досягла дит. книжка, та тільки ж із числом не все йшла впарі літературно-мистецька і педагогічна вартість.

Треба сказати, що в ділянці теорії дитячої літератури за цей час не зроблено в нас у дійсності нічого і саме це було причиною, що впарі з кількістю не завжди йшла якість. Автори писали, як знали, як диктувала їм їхня добра воля, їхній патріотизм, може і деякий досвід з обсервації життя дітей, може і спогади власного дитинства — це все немаловажні моменти, але все ж невивстачальні. Як письменник, хоча б і великої міри, хоче писати, напр., історичний роман, мусить студіювати дану історичну добу до найменших подробиць, і мову, побут, звичаї і т. д. — так і дитячий письменник мусить студіювати і педагогіку і дитячу психологію, і мову, мусить знати душу дитини залежно від її віку — дошкільного, чи молодшого чи старшого шкільного, мусить знати основно народну творчість, зокрема народні казки й байки, мусить знати і найкращі твори світової дитячої літератури. Без цих основних вимог, крім таланту та окремого дару сприймати серцем і душею дитячий світ, усяке писання для дітей — це тільки шкідливе експериментування, яке у висліді не дає літератури.

Тільки виїмково обдарований автор, з виїмковою інтуїцією, яку власне мав О. Олесь, може більш чи менш успішно перемагати всі ці труднощі і вимоги творчості для дітей.

І власне брак повного розуміння основних вимог творчості для дітей, що їх не ставили до авторів ні видавці, ні літературна критика (бо ця такою «дрібною справою», як дитяча книжка здебільша не займалася) оце й привело до факту, що із численних галицьких дитячих видань тільки невелика кількість увійшла чи ввійде в літературу і займатиме в ній більш чи менш почесне місце так, як це з творами авторів «золотої доби» нашої дитячої літератури. Зокрема великі недотягнення з формального боку виказують віршовані твори для дітей з того ж часу.

Це взагалі дивне явище, що велика поетична школа Франка деякий час так і була немов забута в Галичині. Це зокрема позначилось у віршових писаннях для дітей, де саме вимоги поезики такі важливі, невідомні. Для дитини, головню молодшого віку, в'язана мова це просто пісня-музика, в якій не сміє бути ні одного фальшивого тону, ні одного згубленого, чи неправильно ритму, і де рима мусить бути якнайчистіша і найближча. На жаль, дуже часто галицькі віршові (не кажемо поетичні) твори для дітей, чи то друковані в книжках, чи в дитячих журналах, уявляли собою, сказати просто, такий жалюгідний мотлох, що годувати ним дітей було таки каригідною безвідповідальністю, злочином. (Очевидно, причина тут і в тому, що не було в нас підручника поезики, а кінцевий розділ «Віршування» у «Граматиці української мови» В. Сімовича просто губився і до того був далеко неvistачальний).

Годі нам спинятися подрібно, чи бодай ближче над галицьким періодом дитячої книжки, але все ж треба відмітити, що в тому періоді творили і дали цінніші твори для дітей такі письменники, як Іван Липа, Б. Лепкий, В. Пачовський, не згадуючи вже О. Олесь (який і друкував, м. ін. свою п'єску «Лисичка, котик і півник» у В-ві «Світ Дитини»).

Двадцятиліття нашої дитячої літератури в Галичині дало теж письменників, які виключно чи в великій частині присвятили своє перо дітям.

Тут кількістю писань стоїть на першому місці Антін Лотоцький, який друкував свої твори просто масово у «Світі Дитини» і в інших дитячих журналах, крім цього майже кожного року давав кілька нових книжечок. Тематика його писань переважно історична, зокрема з княжої доби України («Княжа слава» вийшла в Українському В-ві в Кракові, як збірне видання давніших окремих частин з дуже добрими ілюстраціями п. Андрусєва). Очевидно, що така масова продукція цього автора мусіла відбиватися некорисно на якості (зокрема у віршових писаннях), але деякі його твори все таки матимуть ще довго свою вартість.

Молодий поет з тодішніх галицьких журналів: «Дажбог», «Вістник», «Дзвони» — Роман Завадович так і перейшов згодом виключно на дитячу літературу, досягаючи в ній, головню вже в останні роки, поважну позицію. Його твори — це тривкий вклад у дитячу літературу — вони вислід і його справжнього таланту і серйозної, з великим почуттям відповідальности, праці.

Велике вичуття дитячого світа, головню тих наймолодших, викazuje Марійка Підгірянка, — поетка, що так і спирає майже всю свою творчість на фолклорі, часто цінній прикметі в дитячих поезійках. На жаль, від останньої війни зовсім замовкла.

Пера в дитячій літературі пробував і О. Бабій, вдатну спробу (збірку оповідань) мав А. Курдидик. Щораз пліднішу творчість у цій літературі став виявляти письменник Франц Коковський, який і дав кілька добрих збірок оповідань, головню на історичні теми з останньої доби. На жаль, автор пропав 1940 р., вивезений з Галичини.

Дуже популярним, головню на сторінках «Дзвіночка» став Юра Шкрумеляк. Автор — поет і прозаїк — без сумніву талановитий, та тільки ж, розгубившись у журналістично-редакційній роботі, був і в писаннях для дітей радше журналістом, ніж письменником. Головню його вірші і віршовані сценки для дітей, сюжетно дуже добрі, але писані швидкокоруч і тому недостає їм літературно-мистецької вартости і потрібної поетичної форми. Отже, втрата для дитячої літератури очевидна.

Коли переглядати видання бібліотеки «Світа Дитини», то зустрічається в них просто десятки прізвищ людей, у загальній літературі невідомих, але які все ж зважувалися писати для дітей і їх друковано. Вичисляти їх на тому місці не доводиться, дарма, що твори деяких мають свою вартість. Треба признати, що в неодних так і слідна «іскра Божа», є й знання дитячої психіки, є педагогічна постава, є форма, є ідея. Так і видно, що багато з них — це народні учителі, або й священники-катехити, чи взагалі педагоги, які за турботами дня тільки доривочно бралися за перо, чи може бракувало їм зовнішніх спонук для дальшої праці.

Так і насувається думка, що при відповіднім літературно-видавничім і педагогічнім осередку, що одночасно міг би бути, сказати б, літературною школою для нових авторів, наша дитяча (та й не тільки дитяча) література напевне дістала б не один добрий твір.

На жаль, не було в Галичині за час 20-ліття під Польщею, ні такої постаті, як Іван Франко, ні, замість його індивідуальности, справжнього літературно-мистецького середовища, яке й створювало б і літературну атмосферу, і школу.

Брак такого середовища та атмосфери й критики теж для дитячих авторів, був причиною, що і в «Світі Дитини» друкува-

лися книжки, що, повторяємо, головню з мистецького та й педагогічного боку їх поява мусить щонайменше дивувати.

У загальному Галичина за час між двома останніми війнами зробила в ділянці дитячої книжки навіть дуже багато. Книжка для дитини, не кажучи вже про журнали, стала необхідною і в інтелігентській і селянській хаті. В цій хаті вона нераз траплялася частіше, як кожна інша книжка.

Доводиться тільки жалкувати, що так мало зусиль зроблено для її літературно-мистецького покращання, що взагалі справа дитячої книжки не вважалася справою літературною, гідною ближчої уваги й праці, що дитяча книжка (та й журнали) не існувала для справжньої літературної критики і що, кінець-кінцем при її видаванні увага не раз частіше зверталася в бік комерційний, ніж літературний.

У висліді наша дитяча книжка, хоч і займає в нашій літературі своє поважне місце, то все таки в порівнянні до творів світової дитячої літератури її місце далеко не передове.

Але все ж обговорюваний період, разом із золотою добою нашої дитячої книжки, — це не тільки досягнення, але це той ступінь, що по ньому ступається і йдеться далі вгору, це той багатий посів, що на ньому вирости має новий краший збір.

І власне на цьому посіві стали виростати оці намагання вивести справу дитячої книжки на шлях літератури, на шлях справжньої мистецької творчости, що їх і започаткувало теперішнє Українське Видавництво, головню за час своєї діяльності у Львові.

Ці намагання, крім вимог, ставлених до співробітників журналу «Малі Друзі» та авторів книжок, виявилися наймаркантніші в літературних конкурсах, що їх проголосило Українське Видавництво і за ним і Шкільний Відділ УЦК 1943 р. для дітей дошкільного і шкільного віку.

Щоправда, конкурси ці, як це й було предбачувано, не дали вийняткових вислідів. Ішло одначе про те, щоб ці конкурси на твори дитячої літератури стали фактом і щоб змусили вони і письменників і громадянство зрозуміти потребу, ролю і літературно-мистецькі та педагогічні вимоги дитячої літератури, як чинника, що має формувати українську людину вже від наймолодших літ, і разом з тим бути частиною української виховної системи, тої системи, що базована на законах української духовности, має вирости у висліді праці української педагогічної думки.

В загальному цю головню мету конкурсів осягнуто, при чому українська дитяча література дістала кілька нових добрих творів (пригадати б чудову поему Р. Завадовича «Хлопці з зеленого бору», повість М. Петрова «Гучномовець», повість Г. Стеценка «Соколине гніздо», оповідання Н. Бурик, вірші К. Вагилевича, К. Перелісної, М. Петрова та інших).

Дальші можливості розвитку нашої дитячої літератури, що її репрезентують найкращі імена українського духового світу,

з Марком Вовчком, Франком, Лесею Українкою, Коцюбинським і іншими на чолі, кінчаючи на Олександріві Олесеві, цьому соняшному дитячому поетові, оці можливості розвитку, що хоч обірвані сьогодні так раптовно через воєнні дії, спираються вже на таких широких і тривких основах, що майбутнє нашої дитячої літератури, — це, віримо, уже хід на найвищі верхів'я творчості.*)
Краків, 31. 8. 1944.

II.

Листи Олександра Олеся

Стаття про О. Олеся диктує доцільність помістити і його листи до мене, які збереглися, на жаль, не всі, а тільки невелика їх частина. У воєнних подіях 1939 - 45 вдалося зберегти передусім те, що носив з собою в наплечнику (отак збереглася «Історія України» І. Холмського — єдиний машинописний примірник, який і видало відтак НТШ, збірка поезій для дітей О. Лятуринської, яка ввійшла відтак у її книжку «Бедрик», вірші для дітей О. Кобця, М. Петрова, Р. Завадовича з казкою «Хлопці з зеленого бору», ілюстрації О. Судомори до байок Глібова і нар. пісні «Бім-бом, дзелень-бом» і т. д.).

Листування з О. Олесем започаткував я в листопаді 1939 з окупованого німцями Кракова. Тут, як відомо, скупчилися наші численні втікачі з Галичини, яку окупували під кінець вересня 1939 большевики. В Кракові створився осередок українського життя з Українським Центральним Комітетом на чолі, який діяв на тих українських окраїнних землях, що опинилися в т. зв. Генеральній Губернії — Лемківщині, Посянні, Холмщині, Підляшші. В Кракові створилася теж видавнича спілка — «Українське Видавництво», в якому поруч з іншими виданнями став появлятися з датою січня 1940 р. дитячий журнал «Малі Друзі», що виходив перед тим у Львові (від січня 1937 р.). Відновлюючи журнал, став я нав'язувати та відновлювати контакти з письменниками на еміграції, в першу чергу написав до О. Олеся, що проживав у чеській Празі. Пошта в окупованій Польщі щойно налагодувалася, все ж мій лист добився до адресата (мабуть тому, що

*) Про українську дит. книжку у підсоветській Україні, про її поступовий розвиток і досягнення, незалежно від умов і вимог політичної дійсності, про кращих авторів — про це все може пощастить писати окремо, як може і пощастить зупинитись ближче над рядом питань та авторів, що в нашій статті тільки згадані, а навіть і промовчані. А справа окремої теоретичної праці про дитячу літературу і історію цієї літератури — це мрія, яку може доведеться щойно в майбутньому здійснити.

був писаний німецькою мовою, щоб упростити справу цензури). Отак і почалося жваве листування, яке й мало завершитися особистою зустрічю в Празі. На жаль, вона не здійснилася — 22 липня 1944 р. Поета не стало в живих...

Тут не від речі буде додати, що зв'язки з празькими нашими письменниками наладував я теж через О. Ольжича, який часто приїздив з Праги до Кракова і який дуже уважливо ставився до справи видань для дітей і молоді. І характеристично: коли я розказував йому, що маю листи від О. Олесея, але покищо не дістав від нього будь-яких писань для дітей, Ольжич — зрештою за відомою його звичкою — мовчав, але при найближчій зустрічі після чергового приїзду з Праги, доручив мені — не, як я сподівався, поезії О. Олесея, а казку-поемку О. Стефановича «Івасик Орлик» — формою і змістом, зовсім не «олесівську».

З празької групи поетів найактивнішою стала тоді в дитячій літературі Ірина Наріжна — за воєнні роки видав я в серії для дітей «Моя книжечка» чотири її казки-поеми. З Василем Королевим Старим устиг обмінятися всього кількома листами — помер він у грудні 1941 р. А була думка видати в зовсім новій редакції його «Чмелика». Помер у тому часі і С. Черкасенко і Софія Русова — всі вони стояли близько до справ нашої дитячої літератури і її видань.

Вертаючись до листів О. Олесея — хоч і як небагато їх збереглося, все ж дають вони багато цікавих моментів і з життєпису поета і з його тайн творчості, зокрема для дітей.

Помішую їх майже повністю бо все ж вони сьогодні вже документи. Тут слід в'яснити справу видання творів Олесея в Українському В-ві в Кракові - Львові. Йшло, головно, про нове видання його «Княжої України», яке так і не було зреалізоване з різних причин — празьке видання з 1940 р. було ще на книж. ринку, далі ж дирекція У. Видавництва схилилася до думки видати радше вибір Олесеєвих поезій і вислала навіть згори частину гонорару. Згодом О. Олесь висунув проєкт видати окремою книжкою його казки-п'єси, але п'єс цих він так і не прислав, бо мав тільки по одному примірникові із давніших видань, а мої розшуки за ними були даремні — в бібліотеці НТШ у Львові їх не було, бо большевики вспіли за час від 1940 до червня 1941 виділити їх до «спец-фонду», себто просто знищити. Інші, в тому, і приватні бібліотеки були теж понищені. У.В-во в Кракові створило було відносно поважну свою власну бібліотеку, яку вела п. Наталія Дорошенко-Савченко, але й їй не пощастило роздобути ці твори О. Олесея — взагалі були вони рідкістю, бо друкувалися в накладі всього кількесот примірників. Так і казки-п'єси О. Олесея не появились новим виданням, а сьогодні взагалі чи можливо їх десь віднайти — досі не пощастило.

Оті місця з листів Олесея, де мова про так і нездійснені перевидання його творів хай будуть для нас своєрідною пересто-

рогою не занедбувати повинности-обов'язку зберігати друком, а далі в усяких бібліотеках спадщину наших творців слова. Добавлю, що в журналі «Веселка» передруковано досі не тільки ряд поезій О. Олеся для дітей, але і сценічні твори-казки, видані ним у Празі — «Бабусина пригода», «Бабуся в гостях у Ведмедя», «Ведмідь в гостях у Бабусі». У «Веселці» появилася теж уперше друком казка-поема «Грицеві курчата» (в ч. 5, за травень 1964), яка була видана цикльостильно в Чехії 1942 р. в накладі чи не 300 прим. Ілюструвала її Катерина Антонович і в неї зберігся щасливо примірник цього видання — за його визичення складаю їй на цьому місці від «Веселки» сердечну подяку.

Зчерги розшукую за казками-п'єсами О. Олеся «Лисичка, котик і півник», «Івасик Телесик», «Микита Кожум'яка», «Злидні», за збірками віршів у серії «Українській дитині» та ін., щоб зберегти їх передруком бодай у «Веселці», якщо не окремою книжкою.

Щасливо збережена п-єю д-р Галиною Лашенко в рукописі велика казка-поема О. Олеся п. з. «Водяничок» була друкована 1966 р. на сторінках ««Веселки» і зчерги повинна явитися окремим виданням.

Листи О. Олеся міщу без будьяких правописних змін.

1939

Високоповажаний Пане Редакторе!

Ваш лист «добився» до мене лише 8. XII. 1939 і я не мав часу (до 10. XII.) навіть заглянути до манускриптів.

Радо приймаю Вашу пропозицію співробітництва в Вашому журналі, хоча нічого конкретного не можу обіцяти. Все залежатиме від стану мого здоров'я, яке вимагає основного ремонту. (Лише де-кілька днів я почуваю себе досить добре і можу працювати).

Ви просите вислати Вам «Сол. Бич.» (маю лише 1 примірн.), «Котик» і т. п.¹⁾

Додаю до сього все, що міг «зігнати», хоч я не міг зрозуміти, для якої мети Ви потребуєте ці річі. Дуже Вас прошу вияснити мені. Також неясно мені, чому не згадуєте про мої «Княжі часи» і «Пісню про Гайавату» (Пишучи, я мав на увазі молодь). Не можу запевнювати, але мені здається, що їх варто було б перевидати.²⁾

¹⁾ Мова про "Солом'яний Бичок" — казка-п'єса на I дію, написана 1925 р. і видана в Празі, "Котик" — мова про казку-п'єсу "Лисичка, Котик і Півник", яка вийшла у Львові у в-ві "Світ Дитини", 1926 р.

²⁾ "Княжі часи" з підзаголовком "Минуле України в піснях", вийшли у Львові 1930 р., а вдруге в Празі п. з. "Княжа Україна" 1940 р. в в-ві "Пробосм" з обгорткою і ілюстраціями М. Михалевича. "Пісня про Гайавату" Г. Лонгфелло, в перекладі О. Олеся була друкована в "Л. Н. В." 1912, в чч. VI - XII і окремо 1923 в Катеринославі.

Я міг би це зробити (маю кредит), але при умові, що певна кількість книжок буде у мене відразу куплена.

Міг би я також зробити вибір поезій для молоді з різних своїх книжок (на аркуш. 12 - 10 - 8).

Буду чекати Вашої докладної відповіді, а поки що бажаю Вам повного успіху в Вашій великій культурній справі.

12. XII. 39.

О. Олесь

1940

Вельмишановний Пане Редакторе!

Сими днями попросили мене щось написати для маленьких дітей і якусь сценку, де приймали б участь каченята. Я написав.

Після довгої перерви писати щось для дітей, спроба не зовсім вийшла вдала, та, на всякий випадок, посилаю її Вам для «М. Др.» Можливо — перепису і «драму» (на 1^{1/2} - 2 ст. Вашого журналу і надішлю Вам. (Також про каченят).

У всякому разі безнадійно не махайте на мене рукою: може ще колись зберусь і напишу щось путнішою для «Малих Друзів».

З правдивою до Вас пошаною

5. XII. 40.

О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Дуже було мені приємно дістати таку неукраїнсько-скорую відповідь. Сценку з каченятами (це ті самі каченята, що фігурують в вірші і, здається, на тому самому місці (пропущено слово).

Але я не пишу виключно про «Каченят»; ставлюся з належною пошаною і до гусенят і до курчат. Коли Ви маєте виключні симпатії до якогось роду птахів, чи звірів, будь ласка, напишіть мені. Я постараюся задовольнити Ваше бажання, виспівавши їх чи в вірші чи в якій-небудь іншій літер. формі.

Згадав, що у мене є ще одноактівка «На провесні». Хоч я написав її ц. р., але признаюсь, вже забув. Скажу тільки з певністю, що з огляду на певний час (кінець зими) Ви і сліду «каченячого» не побачите. Головне — переписати! Написати — «момент», — але переписувати, покривати ляком — це таки нудна робота і я місяцями і роками збираюсь за неї взятись.

Це, здається, національна риса.

Не хочу відбирати у Вас часу і тому ставлю крапку і прошу мені писати.

З правдивою до Вас пошаною

13. XII. 40.

О. Олесь.

1941

Вельмишановний Пане!

Щиро дякую за новорічний привіт і пересилаю Вам свій, доповняючи його побажанням всього доброго Вам і Вашому журналу.

З щирою пошаною

О. Олесь.

П.С.

Чому ж Ви і досі не надрукували моїх «Каченят», або «Трусика»?³⁾ Багато дефектів? Але я здебільшого пишу «на швидку руку» і не люблю взагалі «вигладжувати» своїх віршів.

9. I. 41.

О.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Дуже Вам дякую, що так швидко відповіли на мого листа і хоч частинно вияснилось те, що для мене було не ясне.

Завинив, розуміється, без злої думки, Ваш Секретар, переплутавши адресу.

Тепер все в друкарні, малюнки зроблені і сценки почнуть поволі з'являтися на Світ Божий.⁴⁾

Написав би щось нового для Вас, та моя псіхіка давно вже скерована в інший бік і, мабуть, не швидко повернеться на дитячу дорогу. (Побачу — як прийме критика мої цілком оригінальні річі. Може прихильно, а може викине на смітник. Щиро кажу — я сам не певний.⁴⁾

Що до окремих віршиків — я радо послав би щось Вам і пошлю, коли матиму у себе (Все написане віддав я п. Ант. для ілюстрацій і коли вона їх поверне, — не знаю).⁵⁾

З правдивою до Вас пошаною

6. III. 1941.

О. Олесь.

³⁾ Вірш "Лісовий трусик" був друкований у "Малих друзях" ч. 2 за лютий 1941, а вірш "Каченята" в ч. 4 за квітень 1941.

⁴⁾ Мова про три сценічні картинки-казки "Бабусина пригода", "Медвіль в гостях у Бабусі", "Бабуса в гостях у Ведмеда", які видав самий автор у Празі з малюнками Галини Мазепа.

⁵⁾ Мова про Катерину Антонович, яка ілюструвала тоді цикльостильний дит. журналик "Нашим дітям" у Модржанах, і для нього брала в поета його вірші для дітей.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Чи одержали Ви «сценку» від п. Будко, яку я просив посилати свої дит. твори до «Мал. Др.»? П. Будко є інтелегентна людина, але, як чужинка, не знає досконало української мови. Вона дуже добре ознайомлена з німецькою літературою і могла б бути для Вас корисною своїми перекладами. Ви їй, будь ласка, напишіть і попросіть до співробітництва.⁶⁾

Мої віршики ще і досі ілюструються і тому нічого не можу Вам послати.

З правд. пошаною

18. III. 41.

О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Дякую за картку.

На бажання п. А.⁷⁾ я написав вчора два Великодніх вірша. Один з них рядків на 200 мабуть видам ілюстрованою книжечкою. Тепер хочу лише запитати Вас — чи зручно ті самі річі містити у Вашому журналі і в «Нашим Дітям»? «Нашим Дітям» мабуть зовсім немає передплатників і обслуговує виключно емігрантські родини в Празі і на провінції в протектораті.

Отже, я думаю, що міг би без шкоди Вам давати час від часу однакові річі в обидва журнали. (Про якийсь гононар з «Наш. Діт.» і говорити не доводиться, бо вони роблять задурно, з доброї волі, і я, розуміється, навіть відмовився б, коли б мені пропонували).

Отже дуже Вас прошу написати — як Ви думаєте. Обставини так склались, що я не маю часу більше віддатись праці для чого соліднішого, ну і написати хоч дві-три великих книжки для дітей.

Маю деякі данні для цього. Кінчив дві природознавчі школи, багато полював, ловив рибу, спостерігав життя звірів і знаю їх характери.

Але кожна праця вимагає їй віддатись бодай на деякий час, цілою душею. Цього часу я ніяк не виберу та і не кожний без вправи зможе стати дітям близьким і зрозумілим.

З правдивою до Вас пошаною

28. III. 41.

О. Ол.

⁶⁾ Софія Будко видала в Празі 1941 свою казку (мабуть п. з. "Княгиня"), тепер живе в Канаді.

⁷⁾ Мова про Катерину Антонович, один з великодніх віршів це "Грицеві курчата".

Вельмишановний Пане Редакторе!

«Журавлі» можете кинути до коша. Звичайно — добрий вірш можна друкувати без огляду на пору — і взімі і вліті, — це не пошкодить журналу, але мій — сезонний і, розуміється, я нічого не матиму проти, коли його не надрукуєте в травні. Це дрібниці. З моїми сценками для дітей — зле. Досі майже на мертвій точці.⁸⁾ Дякую Вам за пертракції з Укр. В-вом.⁹⁾ Може з цього щось колись і вийде. 15% з номінату це вже не 10. Коли б було видано 5000 пр. по ціні 2 н. марки, я погодився б і на 15%, звичайно при умові, що мені гонорар був би переведений негайно до Праги. Книжку («Кн. Укр.»), Укр. Вид. має вже від мене, або могло б взяти у п. О. Штуля.

Тепер про «Історію»...¹⁰⁾ Кажучи по правді, Ви вже декілька разів примусили своїм (бракує слова) подумати над «Козацькою добою». Але ж я і не історик і не напишу так, як Ви уявляєте.

І «Кн.(яжу) Укр.(аїну)» я написав випадково за якихсь 17 - 20 днів, перебуваючи в 1920 році в Марієнбаді на лікуванні. Кр.¹¹⁾ прислав мені підручник Крип'якевича і страшно просив мене написати. Я вволив його волю і хоч часу було мало, постановив закінчити працю до від'їзду з Марієнбаду.

Задумав я широко. (Це Ви бачите з перших 10-20 сторінок, але бачив, що я не встигну виконати свою постанову (закінчити до від'їзду) і писав уже, як попало. Ну, і вийшло зле, по дитячому. Одначе я бачив, що і моя «історія» може бути корисною для декого, тому переписав і видав. Мене було вилаяно, але дуже чемно. (І мало!). «Козацька доба»! Для майстра — яке це велике полотно і яких моментів на ньому не можна намалювати!

На це полотно я міг би лише подивитись, але до його і не підійшов би.

Маленьке взяти міг би я на себе завдання. На якось обрізку скромно, по дитячому, намалювати де-кілька етюдиків. Щось в роді «Кн. Укр.».

Не маю підготовки, не маю можливості спокійно, хоч зо три місяці думати тільки про це, читати, перетворювати прочитане і зразу ж заносити на папір.

⁸⁾ Мова про 3 сценки ("Пригода Бабусі" і т. д.), які згодом вийшли в Празі.

⁹⁾ Мова про перевидання "Кн. України".

¹⁰⁾ Я в листах спонукував Поета написати зчерги поему про Козацьку Україну — про неї й мова.

¹¹⁾ Початкові букви невідомого мені прізвища.

Я боюсь навіть ставити перед собою це питання. Зробивши крок, я не вертаюсь і йду до кінця дороги. Доки що не маю передумов, щоб над цим думати. Але, признаюсь, ця думка вже почала точити мій мозок... Та я не даю і не дам їй поживи.

У всякім разі дякую Вам (або навпаки!) за Вашу згадку.

Кінчаю. Прошу Вас (вибачте ще раз за безличність!) побалакати з Укр. Вид. — чи дійсно воно хоче видати «Кн. Укр.» Скільки прим. воно видало б. Коли вишле гонорар і умову, щоб я міг підписати. Повторюю — на 15% я погоджуюсь, при умові, що буде видано не менше 5.000 пр. і по ціні найменше 2 н. марки.

Ще забув я сказати Вам, що «Нашим Дітям» видається лише в 300 пр. Це не є «конкуренція» для «М. Др.», а коли б треба було, я міг би посилати для «Н. Д.» окремі річі.

З правдивою до Вас пошаною
10. IV. 41.

О. Олесь.

Христос Воскрес!

Вельмишановний Пане Редакторе!

«Малі Друзі» (з «Каченятами») і гонорар дістав. І за перше і за друге дякую. Певно Ви вже дістали «Нашим Дітям» (великодне число). Туди я дав занадто багато матеріалу і дуже хотів би дати відпочинок принаймні двом-трьом числам журналу. Але прийдуть дами і моє «тверде рішення» м'яке, як гумовий чортик.

Тепер дуже Вас прошу (на рахунок наших будучих відносин!) висвітлити дві справи з «Укр. Вид.»

1) Я послав зразки тих книжок, що маю, до «Торгов. відділу Укр. Вид.» в надії, що будуть зроблені якісь замовлення (на 50% опусту я погодився). Проїшло багато часу і... жадної відповіді! Коли не хочуть, не потребують, — прошу лише написати: «ні».

2) Через Вас погодився на 3-тє видання «Кн. Укр.» за гонорар 15% з номінальної ціни.

Ніякої відповіді.

Отже дуже Вас прошу зайти до «Укр. Вид.» і з'ясувати ці дві справи. Я мушу негайно знати так, чи ні.

Що торкається другої справи («Кн. Укр.») то я просив би переслати гонорар в найближчих днях, бо потребую гроші для друкарні.

Сподіваюсь, що побачусь з п. Ал (далі нечитко) ще до його від'їзду до Кракова і може ще де-що додати.

З побажанням веселих свят і з правдивою до Вас пошаною
18. IV. 41.

О. Олесь.

Посилаю Вам на пам'ятку, як Редакторві «Малих Друзів» свої «Курчата», які я написав минулого місяця. Вони могли б бути кращі, коли б я мав хоч два дні на них (поспішала Редакція). Одночасно посилаю зразок для Торговельного відділу (У. В-во — прим. моя) в надії, що дістану замовлення. (Книжечка коштує, на жаль, 0.50 н. марки). Ждав я листа, або грошей від Укр. Вид. за «Кн. Укр.» та вже страчую надію. Невже так важко написати пару слів хочби і з негативною відповіддю? Дуже Вас прошу поговорити з відповідними чинниками і написати мені.

Завтра вийдуть дві нових моїх книжечки для дітей. Пришлю і Вам і в Укр. Вид.
5. V. 41.

О. Олесь.

Вельмишановний Пане!

Чекаю відповіді! Хочу дослати Вам книжки і хочу чути Вашу думку про них.¹²⁾ Чи вже почався якийсь рух з книжками.¹³⁾ Прошу Вас подати адресу проф. Кубійовича.

Знову почав я трохи писати і завтра мабуть скінчу одну сатиру (це є довша річ. Стор. на 16 і я вже двічі сідав за стіл).

Радо взявся б за щось інше, але не за «Козацьку добу». Щось легке. Порадьте!
Без дати (липень 1941)

Ваш О. Ол.

Високоповажаний Пане!

Дозвольте подякувати Вам за милий подарунок.¹⁴⁾ Видання справді добре репрезентується. Папір, друк. Не подобається окладинка. За те ілюстрації чудові.

Скільки любови, думок і праці вложив в них майстер! Деякі просто — *chef-d'oeuvre!*

Тепер хочу Вас запитати: які дит. книжки Ви дістали від мене? В цьому році я видав (і всі майже написав в цьому році) Курчата, На провесні, Бабусина пригода, Ведьмідь в гостях у Бабусі, Бабуся в гостях у Ведмеда. Я всі Вам то послав, то передав. Дуже Вас прошу відповісти мені на це запитання.

Радо приймаю Вашу пропозицію співробітництва, та мушу зазначити, що переживаю дуже кепські часи і вже

¹²⁾ Це власне п'єски для дошкільної дитвори "Бабуся в гостях у Ведмеда" і т. д., які саме вийшли з друку і які автор прислав мені з присвятою.

¹³⁾ Ця листівка без дати, але приблизно з липня 1941 і Автор цікавий, чи У. В-во має вже змогу висилати книжки до Галичини і звільненого Львова.

¹⁴⁾ Мова про свіжо виданого ювілейного "Лиса Микиту", за мою редакцією з ілюстраціями Е. Козака.

більше двох місяців нічого не пишу. Не я в цьому винен, а ті, що так багато обіцяли і нічого не виконали, не дивлячись на те, що умови були писані на папері. Особливо багато завинив Ст. Росоха, видавець «Наступу». Я став таким нервовим, що і пера не можу взяти в руки.

Та і думки скеровані не в літературний бік. А до всього цього ще шлункова хвороба, яка мучить мене і вдень і вночі.

Нічого і думати про «поему» з козацької доби. Пообіцяти, значить виконати, отже на жаль, нічого не можу обіцяти.

А тут, як на те, ще загубилась десь моя збірка віршів для дітей, що написав я в Січні, чи Лютому. Хто її взяв не можу згадати.

Ще раз дякую і міцно стискаю Вашу руку

17. VIII. 41.

Ваш О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Прошу прийняти від мене Різдвяні і Новорічні привіти з найкращими побажаннями.

Листа з «Кр.(аківського Вид.(авництва)» і досі я не дістав, тому дуже Вас прошу (вибачте, що вічно завдаю Вам турбот!) попросити від мого імені прислати мені копію листа до мене. Я ніколи не брав авансу під ненаписані ще речі і не можу зробити в цім випадку ніякого винятку. До «М. Др.(узів)» нічого не пишу, бо як казав уже Вам, зшиток з дит. віршами десь загубився, а від довшого часу я взагалі нічого не пишу і не писатиму, аж доки не закінчу розпочатих справ, що з літературою не мають нічого спільного.

Ваші «М. Др.(узі)» читаю з подвійною приємністю: бачу, як автори удосконалюються, як Редакція все більше й більше вкладає любові в працю. Зворушує мене контакт Редакції з дітворою.

Без дати (грудень 1941).

Ваш О. Олесь.

1942

Вельмишановний Пане Редакторе!

Сьогодні дістав нове число «М. Др.(узів)» і з його довідався, що «М. Др.» переносяться до Львова. Бажаю Вам і Вашому журналу успіхів на рідних землях.

Написав я перед кількома днями для дітей одну маленьку річ (приблизно на 1 аркуш) і хотів би її видрукувати окремою книжечкою з ілюстраціями. Чи не міг би я при Ва-

шому ласкавому посередництві це видати у Львові? (За друк, папір і т. і. я негайно заплатив би самий).

Хотів би знати, що приблизно коштувало б видання 3 - 5 тис. прим. Окладинка була б 3 барвна, 5 малюнків в тексті (по 1/4 стор. на рисунок) пером, формат той самий, що у «Бабусиної пригоди». Не відмовте, прошу Вас, відповісти мені.

З щирою пошаною
Прага 20. I. 42.

О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Щось довго не дістаю відповіді від Вас («Книжка казок»), тому завтра занесу в цензуру, бо скрута з папером примуше поспішати, а цю книжку я хотів би видати. Чому не надрукували мого «Іжачка»?¹⁵⁾ Зле, чи спізнився?

Я написав другу довшу річ для дітей, які зв'язані між собою спільним «героем». Малюнки хочу замовити Мазепі.

Між іншим дістав я листа від Кр.(аківського) Вид.(авництва) (проф. Зілинський) в справі авансу під «Вибір поезій», про який ми не умовлялись, навіть не згадували. Видавати вибір поезій в мої пляни не входили. Коли договоримось про «Книжку казок» (Івасик Телесик, Злидні і т. п.) цей аванс буде зарахований на рахунок гонорару, а ні — то я зверну в найближчих тижнях.

«Малі Друзі» дістав. Хто пише «Козацьку Україну»?¹⁶⁾ Добре, лише стисло, як «Княжа Укр.»

Дуже прошу Вас відписати по можливості швидко.

З щирою пошаною до Вас
11. III. 42.

О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Вчора послав я Вам 2 річі. Чи одержали? Напишіть свою думку (чи варто друкувати і як). Образки до «Свій до

¹⁵⁾ Вірш «Іжачок» був друк. у «Малих Друзях» в ч. 3 за березень 1942, а «Журавлі» в ч. 4 за квітень 1942.

¹⁶⁾ «Козацьку Україну» віршом пера В. Переяславця (псевдо) почав я містити в «М. Друзях» від лютого 1942 — появилися всього три розділи, далі заборонила нім. цензура. Цей же автор написав був перед тим, у 1937 р. віршовану історію княжої доби, яку почав я друкувати в «М. Друзях» від березня 1937, але перервав і видав окремою книжкою п. з. «Історія України» — київська княжа доба (сконфіскована польською цензурою, вийшла з пропущенням скон. місць другим накладом). Друга частина — Гал. Волинська Держава вийшла п. з. «Пісня про минуле України» цього ж 1937 р. Обидві частини разом видав я відтак у «У. В-ві» п. з. «Пісня про княжтв Україну» в 1942 р.

свого» вже робляться. До «Хріна» доки-що утримався за-
мовляти.

Мені доки-що назад їх не посилайте: чекатиму Вашого
листа, а потім я напишу Вам, що з ними зробити.

(Хотілось би мені, щоб одна близька мені особа їх
переглянула).

З правдивою до Вас пошаною

24. III. 42.

О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Довго я ждав Вашої відповіді і нарешті дістав, хоч
лист був довго в дорозі.

Шкода, що і досі мої казки стоять на місці і, правду
кажучи, я малу маю надію, що швидко побачу їх в книжці.
(Боюсь, що всіх казок Ви не дістанете з бібліотеки, а я сам
де-яких не маю). Ну, та побачимо. Я хотів би швидше дого-
воритись і, коли Видавн. має, швидче дістати гонорар (до
свого виїзду з Праги).

Нічого не маю проти видання моїх двох довгих річей,
які я надіслав Вам, щоб Ви прочитали і висловили свою дум-
ку про них. Коли Вам вподобались, це дуже мене тішить і
радо погодився б видати під Вашою фірмою, коли, звичайно,
умови будуть для мене підхожі. Я тільки боюсь видавати
у Львові, щоб не повторилось те, що сталось з XI моєю
книжкою...

Тому найменші зміни прошу робити тільки в порозу-
мінні з мною. Це я ставлю взагалі умовою всім видавниц-
твам, бо досвід мені коштував цілі місяці і роки мовчання.

Дуже Вас прошу за це не гніватись: писати для дітей
це не є мій фах і тому я так хотів знати Вашу думку.

10. IV. 42.

Ваш О. Олесь.

П.С. Жду Вашого листа. Може підбадьорить мене
і я візьмусь за «Рибалки», хоч маю дуже багато дрібної (не
літературної) праці.

Ол.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Нарешті справа для мене стала яснішою, хоч, як бачу,
і затягається вона на Бог зна який час... Цілком непотрібно
так довго барився «Хрін» у Львові, не заглянувши навіть в
цензуру. Так само з казками: справи з ними ми не посунули
ні на крок за багато, багато місяців і не певен я, що Ви ді-
станете їх швидко з Кракова. Своїх же я не ризикую поси-
лати, бо де-яких маю тільки по одному прим. (Напр. «Сол.
Бич.», я позичив і мушу повернути, «Кот. і Півн.» це мій,
але єдиний).

Боюсь, що як-небудь книжки загубляться по дорозі і я не зможу видати тоді ІХ книжки, а я цю прогалину конче мушу заповнити.

Тому Ви вже самі щось робіть, щоб дістати книжки (з Кракова).

Ваші поправки я проглянув. З де-якими цілком погоджуюсь, з іншими — ні. Власне можна і так і інакше сказати і ще краще, як у Вас, або у мене. Це дрібниці, які не заважають і не кидаються занадто в очі.

Це звучить голословно, а приводити приклади і аргументи не хочеться, бо занадто довго було б.

«Свій до свого» і «Хрін полює» це власне дві книжки. «Хрін полює» писано і для дітей і трохи не для дітей. Тому і рефлексії і де-які не для дітей написані місця (напр. «Осінь») Може цим двом казкам краще трохи полежати, тоді, за якийсь час, виразніше виступлять хиби.¹⁷⁾

Оповідання Г. вишлю Вам цими днями: ще не переписані на машинці та за пару днів будуть готові.

Це власне оповідання не для дітей, а про дітей. Та Ви самі побачите.¹⁸⁾

Умову не посилаю. Проситиму, щоб само Видавництво склало і вислало мені для підпису (про що я і писав Вам). Коли В-во прийняло, або прийме «Книжку казок», прошу зараз же вислати мені приблизно 1/2 гонорару, відрахувавши 500 зол., посланих раніше.

Ви запитуєте чи одержав я гонорар з «Друзів». Давно колись дістав 70 марок. Чи про цей гонорар Ви запитуєте? (500 зол. я дістав від Видавництва).

З Праги я виїду, лише на знаю куди. Можливо до Карлсбаду, а може на село на два-три місяці, коли дозволить мені хвороба. (Лікар мій виїхав з Праги, перестав лікуватись і почуваю себе зле). Мабуть раніше червня не виїду з Праги, тому прошу Вас писати мені на стару адресу. Коли б мене тут не було, лист Ваш перешлеться.

Замислився я: чи за своє діло я берусь, коли, під натиском приятелів, пробую писати для дітей?

¹⁷⁾ "Свій до свого" і "Хрін полює" дві віршовані казки О. Олеся не були чітко "дитячими" творами і тому я не міг зразу видати їх у серії для дітей, — вони вимагали деяких змін. Автор видав їх згодом, як пригадую, у в-ві О. Гаррасовіца в Ляйпцігу, мабуть 1944 р. Восні події внеможливили дістати ці видання і ледве чи сьогодні можна їх віднайти.

¹⁸⁾ Мова про збірку оповідань п. з. "Діти" Галини Лашенко, яку я зразу приготував до друку і вона вийшла у львівському відділі У. В-ва у 1943 р. в мистецькому оформленні М. Михалевича.

І чи варто із-за двох-трьох зерен цілу скирту соломи
молотити?¹⁹⁾

10. V. 42.

Ваш О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!
Я вже в Празі і нетерпляче жду Вашого осуду (маю на увазі оповідання, які Ви, певно, давно вже дістали).
Чи, певно, довго ще чекаю?
Коли б вони не надавались до друку, не відмовте їх повернути мені.
А що ж є з «Книжкою казок»? Чи дістали Ви нарешті з Кракова книжки?
Не забудьте ласкаво і про це написати мені.
З правдивою пошаною
13/VII/42 О. Олесь

Автограф О. Олесь

Вельмишановний Пане Редакторе!

Я вже в Празі і нетерпляче жду Вашого осуду (маю на увазі оповідання, які Ви, певно, давно вже дістали).

Коли б вони не надавались до друку, не відмовте їх повернути мені.

А що ж є з «Книжкою казок»? Чи дістали Ви нарешті з Кракова книжки?

Не забудьте ласкаво і про це написати мені.

З правдивою пошаною

13. VII. 42.

О. Олесь.

Вельмишановний Пане Редакторе!

Листа Вашого давно вже дістав і ждав Вашого повороту. Сподіваюсь, що Ви вже у Львові. Хотілось би мені

¹⁹⁾ Ці слова О. Олесь особливо цікаві, як вияв його великої самокритики, його уважливості і вимогливості до своєї творчості дітям. Приклад для всіх, що з легкої руки беруться писати "віршики" дітям, не маючи не тільки таланту, а й знання та розумінні справи.

в першу чергу знати про долю оповідань Г. Л.(ашченко). Хоча тепер «огірковий сезон» і редактори на відпочинку з більшою приємністю заглядають до горшків, як до віршів і оповідань, ну, а може якийсь «герострат», женучись за безсмертям і славою, захопив з собою і скрипти Г. Л., прочитав їх під грушкою і навіть «поклав резолюцію»... «Фантастичні думи»... Знаю, а може?!

У всякім разі дуже Вас прошу когось підштовхнути або приневолити їх прочитати, а мене повідомити про висліди.

Що торкається моїх річей, то нічого нового не можу Вам сказати.

Звалилось на мене ще де-кілька хвороб, які зробили мене (сподіваюсь — тимчасово) інвалідом. Нічого не пишу і певно — ще з місяць — не буду.

«Хрін» нехай собі вилежить (я між іншим писав його так, щоб могли читати і діти і дорослі. В цьому випадку завжди тряплятимуться місця мало, або зовсім незрозумілі для дітей, і місця, які будуть не цікаві для дорослих). До Хріна колись я вернусь і коли буду б. м. здоровий і матиму добрий настрій за 1/2 год. або за годину він буде виправлений, причисаний і полякерований.

«Книжку казок» хотів би бачити (Коректу мушу виправити!) Чи були Ви в Кракові? Чи взяли з бібліотеки? Ви писали про умови... Але ж Ви уже погодились на них! Повторюю. Я писав Вам: 1) Ніяких змін без моєї згоди, 2) Коректу прислати авторові для поправок, 3) 20 - 15% з номінальної ціни книжки. Для скорочення листування і часу нехай гонорар буде лише 15%. До цього я додав, що 1/2 гонорару (приблизно) Вид-во висилає мені при підписанні умови, а 1/2 по виході книжки.

Здається нічого страшного. Але скільки місяців писав про це в Краків (не Вам!). Давно могло б бути розпроданим вже 4 або 5 видання!

Зруште з місця цей камінь!

Чекаю, як звичайно, Вашої відповіді і міцно стискаю руку

28. VIII. 42.

Ваш О. Олесь.

Змість оцього останнього тут листа О. Олеся знову пригадує про наш довг супроти поета — про видання не тільки його «Книжки казок», а взагалі повного видання його спадщини. І таке видання можливо здійснити тепер тільки в умовах свільного світу — на еміграції.

Стаття була друкowana в журналі "Арка", ч. 5, Мюнхен, 1948 для вшанування померлої в 1947 р. письменниці К. Гриневичевої. Передруковується з деякими доповненнями.

Катря Гриневичева — один з нечисленних уже свідків, учасників і співтворців доби, що її сьогодні сміливо можемо зважитися найменувати якщо не великою, то винятковою, винятковою своїми постатями — досить назвати Івана Франка, Михайла Грушевського і Лесю Українку — і своїми досягненнями.

І не буде перебільшенням сказати, що власне провідництво письменства чи не найбільше знаменувало якраз цю добу і поклато свій відбиток не тільки на духове, а взагалі на все життя народу. Українська держава духу, здвигнута (за словами Юрія Липи) «селянським королем» — Шевченком, далі будувалася все новими й новими будівничими (а на обрях завтра, додаймо, встає візія української імперії духу з її глобально-універсальним законом «правди на землі» і «людей на землі»).

Провідництво українського письменства — це передусім здійснювання української правди в душі української людини. І тут приходить основний імператив, що ним сповнена вся творчість Шевченка, а за ним Франка, Лесі Українки, — імператив, що його сьогодні формулюємо коротко як бій за українську людину. І цей імператив, незалежно від такого чи іншого розуміння істотного української літератури, був і лишається завжди, значить, і сьогодні, панівний і незмінний. А роки до першої світової війни чи, кажім, добу Івана Франка ми можемо назвати ще й добою українського позитивізму (зокрема в Галичині), що об'явлену Шевченком українську правду прагнув реалізувати в конкретний український світ. Звідсіля власне постання, розбудова не тільки духово-інтелектуальних атрибутів нації, як Наукове Товариство ім. Шевченка, «Літературно-Науковий Вісник», «Українсько-Руська Видавнича Спілка», преса («Діло», «Рада»), далі «Просвіта», «Українське Педагогічне Товариство», «Рідна Школа», театр «Бесіди», і под., але й «Сільський Господар», кооперація, а разом з ними і політичне життя — передусім організація політичних партій.

У всіх цих формах тодішнього українського життя ішло, — це сьогодні вже для нас незаперечне — грандіозне зусилля реалізувати слово. Ішов та й сьогодні йде з неослаболою, а власне з постійно збільшуваною, могутнішаючою силою бій за українську людину з призначенням сьогодні чи завтра здійснити українську правду в українському світі з тими його законами, що

мають силу стати законами-об'явленнями для всього сьогодні загубленого в самому собі, але ще живого, спрагнутого о б н о в и і с т и н и світу.

На тлі цих зауваг-пригадок нам зразу ясно зарисовується історичність дати січня 1890 р., коли у Львові заходами педагога й етнографа, автора монументальної «Гуцульщини» В. Шухевича з'явилося перше число «Дзвінка» — журналу «для дітей і молодежи».

Ставання українського світу, зовсім природно, не могло поминути передумову свого тривання й свого зростання біологічного і духового. Йдеться про весну нації як передумову її трудящого жнивного літа й плодобагатої осені, — ідеться про кожночасне молоде покоління, про дівтору, ембріона української людини, а значить і українського світу.

І тому ніяк не випадок і не малозначний факт, що поруч «Кобзаря» Шевченко складає й видає (та й особисто розсилає) свій «Буквар», як не випадок, що і в Галичині поруч «Русалки Дністрової» маємо теж «Читанку для малих дітей» М. Шашкевича. І коли вслід за ними приходить власне «Дзвінок», то тут маємо не тільки самозрозуміле потвердження закону про неминучість кладення о с н о в - підвалин під будову українського світу, тут заговорила, може й скромно та неголосно, але як же ясно й окреслено вже справжня нація, яка вже починає знати не тільки «сиву давнину» і свою сучасність, але зорить і в далеке прийдешнє.

Може таке твердження здаватиметься перебільшеним, але ми мусимо дивитися на цю дату не з сьогоднішньої дійсності, мусимо бачити її на тлі свого часу, на тлі доби, в якій національне самоусвідомлення, чи, повторімо, ставання українського світу, можна порівняти до перших кроків маляти. І тому поява «Дзвінка» (як і заснування товариства «Рідна Школа») — це чергове й проречисте свідчення про виїмковість доби і її творців.

Щоправда, «Дзвінок» мав своїх предтеч, передусім «Ластівку», що виходила як додаток до «Учителя» (1869-1882), та тільки ж «Дзвінок» позначається зразу своїм визначенням не тільки національно, але й літературно обличчям і становить межову дату в історії української дитячої літератури. Уже з першого річника починаючи, ми бачимо на його сторінках імена найвизначніших творців українського слова: дякуючи «Дзвінкові», українська література збагатилася безсмертним «Лисом Микитою» Івана Франка, його ж переспівом «Дон Кіхота», байками «Коли ще звірі говорили», дякуючи «Дзвінкові», блиснув наново своїм талантом Леонід Глібів, незмірно збагачуючи за останні роки свою неперевершену спадщину; дякуючи «Дзвінкові», на літературну

Катря Гриневичева

арену виступив Михайло Коцюбинський, що його «Харитя» і інші дитячі оповідання полонять і далі полонитимуть дитячі душі; це ж Леся Українка признавалась в одному з листів до брата Михайла, що

Коли ж на мене прийде
Годиночка така,
То мушу написати
Щонебудь для «Дзвінка» —

і збагачувала сторінки цього дитячого журналу і казками і поезіями. Коли ми погодились на тому, що література, власне українська література — духовий володар і учитель нації, то це твердження зокрема треба віднести до дитячої літератури, а ще зокрема до дитячих журналів. І тут треба підкреслити, що національний патос «Дзвінка» весь час звучав з такою силою, що його не завжди можна знайти в інших виданнях того часу. В той час, коли питання самостійності української держави щойно і дуже несміливо починало проходити в дискусію, «Дзвінок» говорив про це дітям, як про samozрозумілий найвищий ідеал.

Рік за роком послідовно й ясно «Дзвінок» прямував своїм шляхом, формуючи духовість українських дітей, вирощуючи в ній цінності, що вже незадовго потім виявили себе в дії безсмертних Українських Січових Стрільців.

І дарма, що початкові роки цього журналу це передусім саможертвований труд його засновника, який після двох років самостійного ведення передав видання «Руському Товариству Педагогічному»; дарма, що і це товариство мусіло фінансувати журнал (на загальних зборах товариства 1895 року навіть пропонувано закрити журнал, але пропозиції не прийнято, а недобір 300 золотих ринських покрито із запису Степана Качали); дарма, що, наприклад, 1897 р. було всього 91 передплатників; дарма, що російська царська влада зоборонила його в тодішній Росії — журнал безперервно з'являвся і щораз поширював коло своїх юних читачів.

Перший — 1890 рік редагував журнал Ол. Барвінський, в рр. 1891-96 редакцію вів В. Шухевич, в рр. 1896-98 Василь Білецький, 1899 р. В. Білецький і Кость Паньківський, 1900 р. К. Паньківський і д-р Михайло Пачовський, 1901-2 д-р М. Пачовський. Від січня до вересня 1903 р. редагувала журнал К. Малицька (після трьох місяців її редагування число передплатників зросло на 120, а в 1905 р. це число сягало понад 500). Від вересня 1903 р. К. Малицька опинилася як учителька на Буковині і хвилево редагував журнал Ілько Гаврилюк, під кінець 1904 р. перебрав редакцію Денис Лукіянович і Андрій Алиськевич, 1905 р. редактором був Д. Лукіянович, 1906-8 рр. А. Алиськевич.

Від січня 1909 р. редакція журналу переходить у руки тоді ще молодій, але вже доволі відомій письменниці, Катрі Гриневичеві. Не легко було, як признається письменниця згодом, перебирати спадщину після досвідченого педагога і дитячої письменниці, до того добре ознайомленої із світовою дитячою літературою і її перекладачки К. Малицької, але вже короткий час виправдав надії, що їх Педагогічне Товариство зв'язувало з вибором нового редактора «Дзвінка».

«Згадується мені казка одна — не тямлю, хто оповів мені її. Мабуть, чи не власне моє серце?» — цими словами починає письменниця одну з перших своїх казок («Молочій») у «Дзвінку». І тут маємо ключ до тайни, як письменниця зуміла зразу полонити серця своїх малих читачів. Може ще й не усвідомлено для самої себе, але вродженою жіночою ніжністю відчуження, збагаченого до того поетичним обдаруванням, письменниця збагнула відразу, що тільки мова серця, що тільки любов дає володіння дитячими душами.

Коли вже з перспективи довгих років, на 1-му з'їзді ОПДЛ в 1946 р. письменниця згадувала у своїй доповіді про працю в «Дзвінку», то її слово стало наче заповіддю й водночас заповітом для тих, кому призначено високе мистецтво: різьбити дитячі душі.

«Без любови немає творчости для дітей. Мертвою, без любови творчістю заганяємо в могилу дитячі душі. Власне, велика, любляча душа, благодатна, ясна, далі ж розум високий, глибо-

ке знання і жива поетична уява-фантазія — ось що потрібне дитячому письменникові. Ним зробитись не можна — ним треба народитися. Дитячий письменник — покликання, Богом дане. Писати для дітей — священна служба, що до неї треба вкладати ризи на себе».

Те, що колись продиктувало письменниці власне серце, те вона продиктувала нам відтак у спадщині ще й довгим і багатим досвідом і розумом глибоким.

Творчість Катрі Гриневичевої для дітей у «Дзвінку» це ще тільки, сказати б, пролог її літературної кар'єри, але тут власне виростає той талант, що дасть згодом українській літературі «Шестикрильця» і «Шоломи в сонці». Що більше, власне в «Дзвінку» ми знаходимо й перші засновки цих творів у таких історичних оповіданнях, як «Перед похороном князя Романа», «Ярослав Осьмомисл», а особливо в довшому оповіданні (названому навіть повістю), друкованому розділами в поодиноких випусках журналу, з часів короля Данила «Княжичі». Ці оповідання і сьогодні не втратили своєї вартості для дитячого читання, а дослідник творчості письменниці ніяк не зможе їх поминути, коли схоче простежити розвиток її творчого таланту.

Заохочена в свій час до поетичної творчості Іваном Франком, письменниця і в «Дзвінку», майже в кожному числі, містить вірші для дітей, щоправда, здебільшого на актуальні «замовлені потребою» теми, але навіть і в них часто відчувається та мова серця, що нею авторка знаходила дорогу до дитячих сердець.

Пробувала вона своїх сил і в драматичній творчості. В одному з чисел знаходимо різдвяну сценку-казку п. з. «Навздогін вітрові» з гуцульського життя, в якій авторка наче підсумувала моральні ідеї, що ними сповняла майже весь зміст журналу: «Іди і роби добро, кожний смуток, що його здиблеш, візьми в руки і огрій при серці, і голод заспокій добрим калачиком і найліпшим словом. Іди ж!»

І коли в 1946 р. в згаданому вже слові на з'їзді ОПДЛ письменниця говорила про шлях правди й добра в дитячій літературі, про Христа, як дорогу життя, то це говорила її незмінна вірність тому шляхові, на який вона вказувала і вела дівчурі.

Праця письменниці в «Дзвінку» тривала неповних три роки — від січня 1909 до серпня 1911 р. Поруч її власних писань знаходимо тоді в співробітниках Гната Хоткевича (казки й переклади з Кіплінга і Марка Твейна), Івана Липу з його відомими казками (м. і. «Юрасів сад»), Юрія Сірого з його «Світовою мандрівкою краплини води», що відтак діждалася кількох видань, і з перекладами М. Богданова («Як іде життя в світі»). Осипа Маковея (з його відомою поезією «Тихий сон по горах ходить . . .»), Богдана Лепкого, Степана Чарнецького, Сильвестра Яричевського та інших. Крім згаданих уже перекладів, вміщено і фран-

цузьких авторів, саме Альфонса Доде («Остання лекція»), з італійської дитячої літератури Амічіса (уривки з «Серця» в перекладі М. Загірної), з англосаської ще Е. Томпсона Сетона. З німецької й польської літератури містила переклади сама редакторка. Журнал ілюстрував маляр Іван Косинин, який навіть перебуваючи в Італії, прислав звідти свої малюнки.

Наскільки письменниця, редагуючи «Дзвінок», досягла успіхів серед дітей і могла розраховувати на своїх малих читачів, доводить її заклик до дітей з приводу Шевченкових роковин 1911 р. творити «сотиковий фонд ім. Шевченка — Рідній Школі» — фонд із сотикових ощадностей і пожертв самих дітей на будову шкільних будинків «Рідної Школи». Водночас цей заклик — свідомство громадянського виховання, що його проводила серед дітвори письменниця за допомогою журналу.

Про успіх її праці свідчили (та й були їй чи не найкращою нагородою) численні листи дітей, а найкращий з них — лист малого ще тоді хлопця — читача «Дзвінка», Юрія Липи, де, як зворушливо згадувала про це вже старенька письменниця, кожна буква адреси була іншим кольором, а ім'я і прізвище — золотим.

Після відходу письменниці з посту редакторки «Дзвінка», працю з повним успіхом продовжував історик і автор історичних оповідань Іван Крип'якевич (з вересня 1911 р.). Та вже недовго судилося журналові, кажучи образно, дзвонити дітям. Війна 1914 р. обірвала його існування, як обірвала раптово і ту добу, що в ній посіяне селянським королем і його родом слово вже сходило буйним зіллям. Воно й зустріло хуртовину вже так міцно вкорінене у ґрунт, що не знесли його грізні поводи, а навпаки, воно дало своє жниво: Революцію Українську в 1917-18 рр.

Ця революція що в ній обновилась, скроплена й освячена кров'ю, українська держава духу, була великою мірою твором скромного, але сповненого національного патосу і високого морально-духового звучання «Дзвінка». Він за 25 років свого існування формував ту українську людину, що в роки революції збройно здійснювала українську правду. І в цьому велика частина історичної заслуги доби, що лишилася досі ще не перевершеною, «золотою добою» нашої дитячої літератури — зокрема завдяки діяльності Катрі Гриневицевої, письменниці, що кличе і завжди кликатиме творців українського слова до священної служби, для якої треба вкладати ризи на себе, письменниці, що її ім'я й прізвище випишував золотом малий Юрій Липа, а сьогодні цим же золотом випишує на сторінках своєї історії нація.

Творчий шлях Романа Завадовича

На першому з'їзді ОПДЛ — Об'єднання Працівників Дитячої Літератури в березні 1946 р. у Німеччині виступила із доповіддю Катря Гриневичева. Роки минають з того часу, коли відійшла від нас і сама письменниця, але разом із її «Шестикрильцем» безсмертними стали глибокі й прекрасні її слова із цієї доповіді: «Дитячий письменник — післанництво, Богом дане, писати для дітей — священна служба, що до неї треба вдягати ризи на себе».

У 1965 р. минає 45-ліття творчої праці дитячого письменника Романа Завадовича. І коли доводиться про нього писати ці рядки, то, пишучи їх, зразу ж доводиться сказати: Роман Завадович — виїмкова постать в історії української літератури, яка свій талант поета і прозаїка віддала цілковито українській дитині, сповнюючи своє, можна сміло сказати, післанництво, як священну службу з повною відповідальністю за неї перед власним сумлінням, перед Богом і перед нацією.

Свою працю, як автор, почав Роман Завадович на сторінках дитячого журналу, напевне й не усвідомлюючи, що із цим моментом ступив на шлях свого призначення. Його поезії на сторінках львівських літературних журналів у 1930 роках «Дажбога», «Вістника», «Дзвонів» і інших можна вважати періодом шукання самого себе, хоч у той час могло здаватися, що Завадович стане поетом молодого українського покоління. Це ж із сторінок «Вістника» залунала з усією молодечею силою й вірою його поезія:

Ростем! Живем!
 У гнів усьому світу
 Встаєм, як Сфінкс, оновлений в огні!
 Мечем в юрбу нікчемну і неситу,
 Мов лева сталь:
 — Не вмерти, ні!

В не одному товаристві і сільській і середньошкільній і студентській молоді ця поезія була деклямована з таким же запалом і вірою, з яким запалом і вірою проспівав її поет — тоді сам студент Львівського університету. Лунала вона із сцен під час національних свят, запалювала юні душі, запалює їх і сьогодні, — не випадково ж умістив її ньюйоркський журнал молоді «Крила».

Але поезія Завадовича запалювала не тільки молодь. Ось, для прикладу, українське студентство Львова, готуючи весною 1938 року свято Чорного моря, не мало в хоровому репертуарі пісні-гимну про море. Тоді запропонував я студентам поезію Завадовича про Чорне море і разом з ними пішов до Нестора Ни-

жанківського. Представляємо справу: є текст, немає пісні. «Коли концерт?» — питається композитор. — «За три тижні», — відповідаємо вповні свідомі абсурдності нашої просьби при такому реченні. Відповідь прозвучала чемно, але рішуче: «Це ж неможливо!» Все ж не даю за виграну: добуваю текст і подаю музиці. Глянув — прочитав першу строфу, другу... У глибоких розумних очах блиснув вогник: «Добрий вірш, для пісні — дуже добрий... Але ж хор, — коли вивчить хор?»

Під впливом поезії Завадовича «неможливе» стало фактом: із народженням ранку народилася могутня композиція, а хор Богословської Академії вже другого дня почав із запалом її щоденно вивчати. За три тижні зала Українського Народного Дому при вул. Рутовського здригнулася від потужного акорду:

Чорне море — українське море!
Нашу радість знаєш ти і горе.
України бачило ти славу,
Наших предків боротьбу криваву!

І треба додати, що «пісенність» віршів Завадовича спонукала скласти до них музику В. Балтаровича, Я. Ярославенка, а О. Залеський склав музику до його п'єси «Кобзарева гостина».

Глибокий, органічний, національний патос поєднаний у Завадовича з таким же органічно-глибоким релігійно-християнським світовідчуттям, чого чи не найкращим виявом є його цикл сонетів «Створення світу» в львівських «Дзвонах».

Оцьому поєднанню своїх двох основних творчих стимулів зостався Завадович несхилюю вільний, але остаточний і вже єдиний їх вияв знайшов собі місце не на сторінках літературних видань, а на сторінках наших скромних журналів для малят і школярів. Кінець 30-их років у творчості Завадовича — це вже остаточне, ясно усвідомлене віднайдення свого шляху — шляху дитячого письменника. А шлях цей, треба сказати, не був приманливий. Наше літературознавство ще й у тому часі (чи власне особливо в тому часі) наче не помічало факту існування цієї ділянки словесної творчості, що її звано дитячою літературою. Тільки виймовко, звичайно при обговорюванні творчості Л. Глібова і І. Франка, бувала згадка, що, мовляв, писали для дітей байки й казки. А втім, для такого становища в тому часі були подекуди й виправдані причини. Це ж, власне, в дитячих, тоді відносно численних виданнях — періодичних і книжкових — появлялися (та й звичайно швидко зникали) імена, яких ніде більше не доводилося зустрічати, — свідоцтво, що саме в цю ділянку попадали здебільшого випадкові люди, що з літературною творчістю мали мало спільного. Звичайно, історія літератури і критика такою здебільшого невисокоякісною творчістю не могла займатися. Були й інші випадки: своє перо присвячували дітям, бувало, і відомі письменники, але тут заходило дивне явище: при писанні для ді-

тей вони зразу ж знижували свій мистецький рівень. Це помічалось особливо при віршованих творах: навіть обдаровані безперечним талантом поети писали для дітей, бувало, так, наче б поетика і її вимоги взагалі не існували, а дитячі душі не тільки не мали своїх особливостей, а взагалі були мертвим твором. Що тут важив у немалій мірі теж повний брак творчої й ведучої критики дитячої літератури, — це ясно. Щоправда, появлялися рецензії, але майже виключно для розхвалення книжки без глибшого знання проблематики дитячої літератури, а разом із тим без глибшої критичної аналізи й оцінки.

Зважитись у такій ситуації стати при наявності свого таланту виключно дитячим письменником — значило просто пере-креслити свою літературну кар'єру, або власне... здобути її, двигнувши дитячу літературу своїм талантом на належне їй почесне, важливе й цінне місце. У випадку з Завадовичем стався власне оцей ґрунтовний перелім у сучасній історії нашої дитячої літератури, що його ми бачимо вже наочно сьогодні і що його починає бачити і наше літературознавство (у чому — додамо — пособляє теж у немалій мірі безпосередня зустріч із дитячою англійською літературою та її вже дуже широко і науково розпрацьованою історією і проблематикою*).

Рік 1937-ий завершив остаточно шукання творчого шляху нашого письменника: він стає постійним і найближчим співробітником заснованого тоді у Львові дитячого журналу «Малі Друзі», працює в ньому і в часі війни і на еміґрації в Німеччині до 1948 року (коли журнал, через брак ліцензії і внаслідок фінансової реформи в Німеччині, перестав появлятися). Перерва була тільки тоді, коли польська влада двічі закривала цей журнал, і закрила остаточно в травні 1938 р. разом із зв'язаними з ним журналами «Молоді Друзі» (для юнацтва) і «Дорогою» — журналом молодих, та тоді, коли треба було або замовкнути, або писати з наказу: це були роки 1940 до червня 1941 р. — час першої окупації Галичини большевиками. Свідомо не включивши себе до тодішнього літературно-видавничого «курсу» по лінії компартії, Завадович замовк, але його талант надолужив утрату вже в найближчих 1942-44 роках, коли журнал «Малі Друзі» вернувся з еміґрації з Кракова, перебувши там від січня 1940 до січня 1942 р. і проробивши свою велику роботу між українськими дітьми Лемківщини, Засяння, Холмщини й Підляшшя. Німецький окупант все ж не зважився ще тоді повністю зліквідувати українське культурне життя і толерував єдине Українське Видавництво Краків-Львів,

*) Тут варто згадати хочби таку книгу, як *A critical History of Children's Literature... Under the Editorship of Cornelia Meiss, The Macmillan Company, New York.*, формату як і оцей наш збірник, але об'єму 624 стор. і яка від 1953 до 1959 р. появилася вже трьома виданнями.

при якому й існували «Малі Друзі» та дитяча бібліотека «Моя книжечка». Всупереч старій правді, що коли гримить зброя, мовчать музи, саме в цю тривожну і трагічну для України добу муза Завадовича заспівала на сторінках «Малих Друзів» свої до того часу найкращі пісні. У той час Завадович заговорив мовою вже цілком свідомого своєї ролі і своєї відповідальності дитячого письменника, — відповідальності за кожне написане слово, за досконалість літературної мови, за досконалість поетичної форми і особливо за ідеї своєї творчості, як форматора найвищої цінності нації — душі української дитини.

З нагоди 60-річчя Р. Завадовича відбулася заходами ОПДЛ в Торонті в травні 1963 р. святчна зустріч українського громадянства з письменником з участю Пласту, СУМ і дітей Рідних Шкіл. Окремо вітали його друзі-товариші із шкільної лавки — гімназії в Тернополі. В домі панства Вжесневських, своїх і великих приятелів письменника, відбувся його окремий авторський вечір, на якому поет читав свою поему-спогод, присвячену дням і друзям молодості. — На фото сидить по середині Р. Завадович з учасниками вечора. Крайній праворуч у 2-му ряді п. Роман Вжесневський, на сходах крайня права пані Марія Вжесневська. Сидить крайня права пані Ярослава Шафранюк, у 2-му ряді 4-тий зправа п. Михайло Шафранюк — фундатори видання казки-поєми Р. Завадовича "Пригоди Гномака Ромтомтомика". У 2-му ряді 5-тий зправа інж. Василь Вацик — організатор ювілейної зустрічі громадянства з письменником.

На сторінках «М. Друзів», розкинуті десятками його вірші, сценічні картини, казки, оповідання, — разом зібрані вони становили б собою одну з найкращих книг нашої дитячої літератури. Це власне в «М. Друзях» появилася вперше постать Гнома Ромтомтомика, щоб за спонукую редакції стати героєм чергових своїх пригод. Отак пригоди Гнома розрослися в цілу книжку, яка й вийшла 1940 р. в Кракові з дотепними і милими ілюстраціями Е. Козака та зустрілася з ентузіастичним прийняттям не тільки малих читачів чи слухачів, але й батьків та педагогів. Поетка ж Олена Теліга так захопилася Гномиком, що й напам'ять знала цілі строфи та написала повну захоплення рецензію в журналі «Дорога», визнавши видання «чудесною книжкою».

Друге видання «Пригод Гнома» вийшло після війни в Австралії, а третє в Канаді в Торонті 1964 р., дякуючи фундації п-ва Ярослави і Михайла Шафранюків, приятелів письменника і любителів його творчості. «Гномик Ромтомтомик» — вже «вічна» постать у нашій дитячій літературі — це твір, що дає оту чарівну казку дитинства, якої не забувається і до самої старости.

Поруч з творчістю у журналі наш письменник дав у рр. 1942 - 43 свої чергові окремі твори, — тоді, м. ін., вийшли «Чародійні музики» — віршована казка, «Зимові царівни» — прозова казка, тоді постав досі найбільший і найцінніший твір Завадовича для старших дітей «Хлопці з зеленого бору» — історична поема-казка, нагороджена першою премією на конкурсі творів дитячої літератури, проголошеному Українським В-вом у Львові 1943 р., тоді постав теж його улюблений дітьми «Переполох» — віршована казка-гумореска. Воєнні події не дали змоги поаявитися цим творам своєчасно друком — «Хлопці» побачили світло щойно 1948 року в Мюнхені у В-ві «Нашим Дітям» ОПДЛ, а «Переполох», появився в тому ж В-ві щойно 1951 року в Нью-Йорку.

«Переполох» — варто це особливо підкреслити — поєднує в собі вальори, які ставлять його в ряд найкращих творів нашої дитячої літератури. Своєю темою і структурою вірша він придатний уже для наймолодших діток: хореїчна побудова вірша найближча малим дітям, бо хореїчний ритм — це ритм дитячої пісні-гри, а чисте і близьке римування (а а) дає малятам чарівну для них гру-музику слова. Комулятивність — часті повтори з одночасним наростанням дії (прикмета народніх дитячих казок), врешті гумор, зокрема такий близький дітям гумор нісенітниць-перевертня («рак ведмеда настоптав, під курча шуліка впав» і т. д.) — все це справжнє джерело насолоди дітям, джерело щастя дайної чарівно-цілющої води для спраглих краси й мистецтва слова дитячих душ. Та не тільки в цих вальорах вартість «Переполоху». Його ж читаємо з не меншим інтересом і ми, дорослі, не зважаючи на всю «дитячість» форми. «Переполох» — це казка-фантазія дітям, але одночасно погідна сатира на «панікерство»

слабодухої людини, що здатна в своїм «переполосі» на неймовірні і щораз більші вигадки і віру в «татарські вісті» («фама кресціт еундо» — фама-вигадка росте з поширюванням). Отож, читаючи «Переполох» нашого письменника, наші діти сердечно сміються, але сміємося і ми, сміємося самі із себе — своїх людських хиб і пороків. Отаке поєднання у творі для дітей двох моментів: фантазії і правди життя — це прикмета кращих творів дитячої літератури. Правду життя старший читач схоплює зразу, дитина щойно в старшому віці відкриває цю правду і з нею ідею твору. Отак додаймо, і казкова князівна, стережена в льодовому замку змієм, щойно в старшому віці дитини, а то й щойно в її зрілості стає зрозумілим їй образом Правди й Волі, змій — образом зла, а лицар-визвольник — образом лицарськості та шляхетності людської душі і її одвічного змагання до світу любови, правди й добра.

І власне світ любови, правди і добра — це світ, до якого веде Завадович українську дитину і в новій добі своєї творчості, яка почалася в нього після переїзду до ЗДА і з оснуванням в 1954 р. дитячого журналу «Веселка». Десять років існування і дії цього журналу — це десять років такої творчої натуги-праці Завадовича, що просто доводиться подивляти його багатющу творчу інвенцію і в ділянці поезії, і прози, а ще зокрема отого «дитячого» гумору, що ним особливо визначається цикль оповідань «Марушка Чепурушка і Лесь Побігдесь». Але основний вальор творчості Завадовича, що ним так часто нехтують більш чи менш випадкові автори в дитячій літературі — це мистецтво слова, — той вальор, що без нього взагалі немає і не може бути літературного твору. Тут варто навести міркування Б. Грінченка ще з 1892 р. Він говорить: «Вимога од творів для дітей — артистичність (в розумінні мистецтво — прим. моя). Вони мусять бути артистичні тим, що тільки артистично написаний твір може вчинити враження з потрібною міццю. Коли твір буде артистичний, правдивий, то він буде цікавий і не самим дітям, а так само дорослим». «Коли твір читатимуть з цікавістю й дорослі (а вони читатимуть артистичний твір), то виходить, що це твір так само і для дорослих, а не для самих дітей».

І врешті кінцеве твердження-принцип: «Твір для дітей мусять відповідати всім тим вимогам, яким відповідає твір для дорослих».*)

Оцей принцип з основним принципом «артистичности» — мистецтва слова установав і для своєї творчості дітям Роман Завадович.

«Без любови немає творчості для дітей. Мертвою, без любови творчістю заганяємо в могилу дитячі душі. Власне велика,

*) Диви стаття Б. Грінченка "Періодичні видання для дітей" у цьому збірнику.

любляча душа, благодатна, ясна, далі ж розум високий, глибоке знання і жива поетична уява-фантазія — ось що потрібне дитячому письменникові».

Ці слова — із тієї самої доповіді Катрі Гриневичевої, згаданої на початку статті. І здається, саме цими словами найкраще закінчити оці рядки про нашого сучасного видатного письменника і про його творчість.

Велика, любляча, благодатна душа письменника, його знання душі дитини, його жива поетична уява, його талант прагнуть і далі свого вияву. Творчий шлях Романа Завадовича незакінчений, навпаки, перед ним по роках творчого досвіду й зростання ще великі творчі перспективи. І українські діти ждуть на нові — щораз кращі і щораз чарівніші дари від свого дорогого й улюбленого письменника. І чекає на них у своїй турботі за душу дитини українське громадянство.

НАЗАД ДО ІВАНА ФРАНКА

Думки з приводу 75-ліття появи журналу «Дзвінок»

Слово, виголошене на з'їзді Об'єднання Українських Письменників "Слово" і ОПДЛ в Нью-Йорку 27 грудня 1964 р.

Тема мого слова казала б сподіватися особливого багатства і багатогранності проблем, як особливо багатою і багатогранною є спадщина Івана Франка, цього велетня духа. Та моє завдання куди скромніше, воно обмежується тільки однією ділянкою літературної творчості автора безсмертного «Мойсея» — того твору, що і становить, сказати б, квінтесенцію всієї Франкової творчості і що, власне, є віссю моєї доповіді.

За нами кругло двадцять років великого «ісходу». Паляча свідомість трагічної доби нашої історії може не раз обмотати наші душі павутинням сумнівів, а то й зневіри, зневіри в істини, що їх об'явили національні пророки — Шевченко, Франко, Леся Українка. Як ізраїльський нарід, зневірений у Мойсея, зневірений в успіх довголітнього, важкого, жертвовного походу до обіцяної землі, так і ми можемо бути схильні часом сказати: «Набрехали пророки!.. Чого ждять ще? І доки?»

Зледащільий у поході ізраїльський нарід мріє вже тільки про «м'ясо стад, і масло, і сир», як про «найвищу ласку», і збунтований ворохобниками, готовий побити камінням пророка Мойсея, з криком-ревом «забирайся!» проганяє його в пустелю. Найтрагічніший момент: народ, чи вже тільки частина-«жмійка»

Іван Франко

його, без віри в Єгови і дане ним післанництво, без віри в себе — народ, що в ньому

«... дух хоробрий упав,
Мов нелітня дитина,
І завзяття пом'якло в душі ,
Наче мокрая глина...»

і з другого боку пророк, що йде вигнанцем у пустелю.

Невже кінець? Невже даремні були всі змагання, всі жертви й ті сотні тисяч, що «вмирили на шляху»? І невже весь похід до обіцяного краю — це тільки «дурість, гріх і руїна народу»? А пророк — не пророк, післаний Богом, не «душа душ», а «помана», він обманював не тільки народ, а навіть себе самого? Невже так, невже рятунку, ні навіть надії нема?

І в тишину цього найтрагічнішого моменту знечев'я вриваються голоси-оклики ізраїльських дітей:

«Ах, дідусь! Ти куди йдеш під ніч?
Будь, дідусеньку, з нами!
Глянь, який збудували ми мур,
Які башти і брами!»

І діти, що поза табором по полі гуляли, оточують Мойсея, чіпляються за поли, за руки, просять залишитися з ними, сісти в їхній громаді і розказати свої пригоди про молодість, і про кущ той терновий на Хориві, що «горить, не згоряє», і про голос із нього, «що аж жах пробирає».

І спиняється Мойсей, щоб отим найменшим із свого народу, дітям сказати своє останнє пророцьке слово і передати їм свій заповіт:

«... прийде колись час і для вас
В життєвому пориві,
Появиться вам куц огняний,
Як мені, на Хориві.

Стане свято в вас, мов у храму,
В той момент незабутній,
І озветься до вас із вогню
Отой голос могутній:

«Здійми обув буденних турбот,
Прийди сюди сміло,
Бо я хочу послати тебе
На велике діло».

«Не гасіте ж святого огню,
Щоб, як поклик настане,
Ви могли щиросердно сказати:
«Я готовий, о Пане!»

Ось тут і найважливіший, найсутніший момент: Мойсей-Франко своє пророцтво, свій заповіт передає в найтрагічнішу хвилину життя народу дітям, бо, власне, в дітях — безсмертність народу і в них майбутнє здійснення «великого діла», призначеного народові з Божого веління.

На тлі цієї ідеї Франкового «Мойсея» стає нам чітко зрозумілою велика, особлива уважливість Франка до, власне, тієї ділянки творчості, що зветься дитячою літературою.

У своїй промові, виголошеній на святі для вшанування його 25-літньої письменницької праці, Франко говорив:

«Я завсіди стояв на тому, що наш народний розвій має бути міцною стіною. Муруючи стіну, муляр кладе в неї не самі тільки гранітові квадри, але, як випаде, то і труск, і уламки і додає до них цементу. Так само і в тім, що я зробив за ті літа, може й знайдеться деякий твердий камінь, але певно найбільше того труску й цементу, котрим я заповнював люки й шпари . . . Фундаменти все так будуються, а тільки на таких фундаментах, на таких стінах може з часом здвигнутися пишне, сміле склепіння».

Отак перед нами Франко-пророк, що дає заповіді, і Франко-будівничий, що кладе фундаменти-основи. В одній особі духовий законодавець і виконавець закону, творець заповітів і одночасно перший їх реалізатор.

Отож, коли в січні 1890 року заходами педагога-письменника, ученого етнографа, відомого автора монументального збірника «Гуцульщина» Володимира Шухевича почав виходити у Львові двотижневий журнал для дітей і молоді «Дзвінок», то зразу ж появився у ньому Франків «Лис Микита», через рік — «Пригоди Дон Кіхота», далі «Абу Касимові капці», драматич-

IVAN
FRANKO
KDYŽ
ZVÍŘÁTKA
JEŠTĚ
MLUVILA

Заголовна сторінка чеського видання байок І. Франка
"Коли ще звірі говорили" в перекладі Людмили Зілінської,
яке появилося в Празі 1963 р.

на картина для дитячого театру «Суд святого Миколая», в дальших роках численні байки, що згодом склали збірку «Коли ще звірі говорили», пізніше легенда-поема «Чудо св. Миколая», а поміж цими більшими і меншими творами віршик про «Кицю» і славна «Ріпка» для дошкільних малят. Ще перед появою «Дзвінка» дає Франко на конкурс журналу «Зоря» історичну повість для молоді «Захар Беркут».

У самому розквіті свого таланту, послідовно рік за роком Франко дарує свої твори українській дитині, сягаючи при тому до світової скарбниці в ім'я принципу, що «тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі власною працею стане нашим добром». Цей принцип ліг в основу і його байок. Ось його слова: «Для тих, хто хотів би знати, відки я брав свої байки, скажу, що відки брав, то брав, але кожную байку я переробляв ґрунтовно, прибиваючи її до смаку, розуміння й оточення наших дітей і нашого народу. Я старався віддати якомога найліпше тон і спосіб вислову найкращих байок, записаних з уст нашого народу, бажаючи й оці чужоземні зробити так само нашими, як ті, що їх оповідає довгими зимовими вечорами наша сільська бабуся дітям у запічку. При тім я бажав подати матеріял свіжий, не переповідаючи те, що кожний у нас знає вже й без мене, і

для того я обернувся до чужих збірок, західніх і східніх. Маючи на оці мету більше педагогічну, ніж чисто наукову, я не вагався декуди відступити від оригіналів, уводити нові мотиви в старий засновок, бажаючи звернути думку моїх малих читачів та слухачів від наукових фікцій на дальший, ширший обрій життєвого змагання та наукового досвіду».

Майже до всіх своїх творів для дітей дає Франко обширні вступні статті, призначені для батьків — усі вони є виявом величезної ерудиції, ґрунтового знання, вони своєрідна історія та теорія дитячої літератури, передусім у ділянці казки.

У своїй творчості дітям Франко-педагог бажає, щоб з його байок діти винесли теж «перші й міцні основи чесноти, правдомовности й справедливости, а надто любови до природи й охоту придивлятися близько до її творів, прислухатися до її таємної мови, чути себе близьким до неї, підглядати, а далі й прослідкувати її великі загадки».

Одночасно байка — перша школа національного виховання. Відомі його слова: «Простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучности...» «Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерти».

Оцими цитатами ми й можемо замкнути коло: рідне слово від вірша-жарту про «Кицю» і казочки «Ріпка» для найменших, через байки, «Лиса Микиту», «Абу Касимові капці», «Дон Кіхота» до повісти для юнацтва «Захар Беркут» — оце й ділянка творчости Франка, письменника-педагога і будівничого від підмурівку до мурів, від дошкільної до юнацької літератури. А пишним і смілим склепінням-завершенням будови стає його пророцьке слово в «Мойсеї», слово, що має переходити «в кров і душу дитині» слово заповіту-імперативу: «Не гасіте ж святого огню!»

Чи Франкова творчість дітям — це «гранітні квадри» у стінах нашої національної будівлі, а чи тільки той «трус і цемент»? Замість відповіді, спитаймо: якими творами завойовує Франко вже 75 років душі дітей, яким словом вникає він «в кров і душу дитини» та широких мас народу — чи своїми байками і «Лисом Микитою», чи своїм «Іваном Вишенським» та «Мойсеєм»? Відповідь єдина: Франко — духовий володар усїєї нації від малят через юнацтво-молодь до зрілих громадян. У цьому його великість, всенаціональне безсмертне післанництво і великий приклад усім українським творцям слова — письменникам.

У 1965 р. сповняється рівно 75 літ від появи у Львові журналу для дітей і молоді «Дзвінок». В історії нашої літератури, зокрема літератури дитячої, це ніяк не маловажна, а таки переломова подія. Правда, були в нас і раніше дитячі журнали — «Ластівка» і «Приятель дітей» у Галичині, «Бібліотека для молоді» в Чернівцях на Буковині, та вони не залишили по собі трив-

кіших наслідків. Були і високоцінні літературні позиції, твори для дітей Марка Вовчка — «Сестричка Мелася», «Кармелюк» та інші, а головно «Маруся», що, як відомо, діждалася ряду видань чужими мовами, до сьогодні перевидається у Франції, а чотири роки тому появилася чеською мовою в Празі. Але у важких умовах московсько-царської цензури швидко замовкла Марко Вовчок як українська дитяча письменниця і, власне, щойно заснування «Дзвінка» та поява в ньому творів Франка стали творчим покликом майже для всіх тогочасних наших письменників і під австрійською, і під московською займанщинами. Поруч із Франком стають до творчого змагу у «Дзвінку» десятки письменницьких сил, — Л. Глібів, Ганна Барвінок, Б. Грінченко, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка з дочкою Лесею Українкою, Данило і Богдан Лепкі, С. Воробкевич-Млака, Михайло Старицький з дочкою Людмилою (Черняхівською), Дніпрова Чайка (Людмила Березина-Василевська), М. Вороний, В. Самійленко, Марко Черемшина (І. Семанюк), В. Щурат, Катря Гриневичева, Гнат Хоткевич, Іван Липа, Павло Грабовський, Одарка Романова, Юрій Сірий, Степан Ковалів-П'ятка, Уляна Кравченко, Константина Малицька (Віра Лебедова), а в останні роки перед I світовою війною — Іван Крип'якевич (Петренко), Олена Цегельська (Галя) і цілий ряд інших більше й менше відомих сьогодні поетів і прозаїків.

Багато творів втратило швидко свою вартість, багато незаслужено забуто, але, власне, завдяки «Дзвінкові» наша дитяча література придбала тривкий і цінний золотий фонд, а в ньому на першому місці твори Франка, Глібова, Грінченка, Коцюбинського, Лесі Українки та ін. Протягом 25 років по черзі редагували «Дзвінок» Володимир Шухевич (перший видавець), далі педагог Василь Білецький, Михайло Пачовський, К. Малицька, Денис Лукіянович, К. Гриневичева та ін., останній був Іван Крип'якевич. Не місце тут ближче розглядати ролю і вплив «Дзвінка», все ж варто, наприклад, згадати, що малий читач «Дзвінка», Юрій Липа, писав з Одеси листи до редакторки Катрі Гриневичевої, виводячи адресу різними кольорами, а її ім'я та прізвище — золотими буквами, що юний Микола Гнатишак, пізніше видатний літературознавець, писав до «Дзвінка» свої перші спроби-казки, що слали туди свої листи юний Григорій Лужницький, письменник і літературознавець, сьогочасний наш композитор Володимир Балтарович і ряд інших, тоді юних читачів, а згодом — видатних постатей нашої літератури, культури та історії. В останнім же числі «Дзвінка» перед вибухом першої світової війни помістив редактор Іван Крип'якевич свого листа-відповідь 10-літньому читачеві Романові Завадовичеві. Чи сподівався, що цим наче передає йому майбутнє нашої дитячої літератури? У 10-ліття нашої еміграційної «Веселки» можемо ствердити ласкавість призначення, що дало нашим дітям не в Україні суцям

того ж самого Романа Завадовича, як їх провідного письменника. Але мусимо ствердити при тому все ж дивну і прикру односторонність у факті, що при дуже численній плеяді наших письменників на еміграції тільки дуже нечисленна їх жменька і здебільшого дуже рідко присвячує свою творчу силу нашим дітям. Де причина? Чому таке протилежне явище до того, що було за часів «Дзвінка»?

Писав в одній із своїх статей Іван Багряний, що творити писати дітям — це діло видатних талановитих письменників, що ця важлива ділянка творчості не може бути залишена тільки декому, а тим більше малоталановитим і недосвідченим, як це діється в нас подекуди й досі.

Правда, писати дітям літературні твори — діло нелегке, але, чи взагалі літературна творчість — легке і просте діло? І врешті, чи не краще присвятити свою творчу силу і напругу творові, що його читатимуть з захопленням діти, замість давати твір, що, бува, ледве знаходить жменьку дорослих читачів? Чи все ж не приманлива перспектива отакого колосального успіху в юного читача, яку має 75 років — від появи в «Дзвінку» — Грінченкова «Олеся» чи «За сестрою» А. Чайковського, дарма що ці оповідання не вважаються творами «великої літератури»? А чи знову треба пригадувати неповторні твори — Франкового «Лиса Микиту» або Вовчкову «Марусю» — оту «Марусю», якою наша письменниця просто таки «завоювала» майже всю Європу, і чи не пора вслід за тією «Марусею» піти в широкий світ і сьогоднішнім нашим письменникам? Ми ж і досі, крім неї, невідомі в світовій дитячій літературі. Правда, в останньому часі починають наші народні казки і Франкові байки появлятися чужими мовами, але не тільки в казках і байках дитяча література. Ми зобов'язані сказати дітям усього світу все ще їм і їхнім батькам невідому, але як же гостро актуальну для всіх народів жахливу правду про тисячі-тисячі українських дітей, що загинули-померли в наслідок штучного голоду та й сьогодні загинують з батьками на засланні в тундрах Сибіру.

Жахлива правда і жахлива тема — так, але яка ж трикратно актуальна, куди тривожніша й актуальніша від теми про скривджених дітей тільки тому, що їх батьки розвелися (або тому, що не розвелися). Власне, така тема про дітей розведених батьків і знаходить у сучасній дитячій літературі світу свого автора Еріха Кестнера в творі "Das doppelte Lottchen" і цей твір появляється не тільки в Швейцарії, а й в інших країнах різними мовами, а то й у фільмі. Отож, нема в сьогочасній дитячій літературі «незручних» і «передчасних», а тим більше «жахливих» тем. Сьогочасна дитина юнацького віку знає передусім з фільму і телевізії такі «тонкощі» і такий «жах» життя, що нічого лякатися отієї жахливої правди життя, що її пізнавала українська дитина в умовах московсько-большевицького знушан-

ня. І час «розказати» світові про сотні тисяч не «нешчасних», а кинутих на вулицю бездомних, гонених, морених, цькованих і вмираючих від голоду українських дітей, що їх батьків «розкуркулили» і кинули конати на шляхах і на вулицях міст. Хто ж як не український письменник має розказати дітям усього світу про оту українську дитину, що сиділа біля померлої матері при до-розі і дивилися широко розкритими волошковими очима то на матір, то на світ, не розуміючи, що сталося. Правда, писати про ці волошкові очі Євген Маланюк вважає даремним і блюзнірським трудом, бо для нього — за його ж словами — «зусилля Шекспірів усього світу були б безсилі і марні» (про це в його «Книзі спостережень» на кров'ю писаних сторінках 178-180, що їх не може не знати — не пам'ятати кожен український письменник!).

Так, це жахлива тема, але мовчати чи ждати на шекспірівські пера для неї годі. І все ж частинку цього жаху в нашій юнацькій літературі кров'ю серця «описав» Олекса Кобець у «Христовій ялинці», і пора цьому творові появитися в перекладах на чужі мови, як і жде на свій переклад твір для юнацтва Софії Парфанович «Такий він був», про терор і жах вивозів-заслань, що їх і уявити не в силі дитина американського континенту.

У нашій дитячій літературі все ще тематика боротьби з татарами й турками так, наче б ніколи не руйнував наших київських святинь Боголюбський і сьогочасні переємники його політики, і наче б підсоветська українськомовна дитяча література не була зняряддям русифікації та не оспівувала Москви як столиці «батьківщини»! І це ж отой «новий гуманізм» підсоветської літератури, що оспівує виродження Павліка Морозова і вихолощує душу української дитини з усього божеського в людині. Отой «гуманізм» сповняє зневагою до вікових християнських традицій наших і до вікових храмів наших — до святої Лаври і Софії, він учить-наказує фальшувати наші релігійні перекази й казки та твори для дітей наших клясиків, усувати з них і найменшу згадку про Бога і ці методи переносити навіть на еміграцію. Несамовитість цього явища полягає не тільки у тому, що така «метода», цинічно практикована на еміграції, не знаходить у нас осуду, а навпаки — ще й оборону і деяких літературних, ба й релігійних кругів. Друкувати і на еміграції фальсифікат напр. «Хариті» Коцюбинського і ряду інших творів, перевертаючи їх релігійний зміст на чисто соціальний, не вважається в декого ніяким злочином, а тільки «відважним виступом».

Усім нам ясно — повторім це ще раз і ще раз: наша література, особливо наша дитяча література у вільному світі — це один з найважливіших сьогодні фронтів нашої боротьби за християнсько-національну українську нашу сутність. Це — повторім знову — боротьба за наше національне «бути чи не бути». І в

такому аспекті нашої дійсності намагатися плекати сьогодні мистецтво тільки для мистецтва було б щонайменше важким непорозумінням. Стоячи віч-на-віч рафінованого і до деталей продуманого наступу на нашу націю, не час відсуватися мистецтві-письменникові в творче затишшя «чистого» мистецтва. Так, тенденція в літературі — смерть літературі. Але чи «Маруся» Марка Вовчка «тенденційна», коли маленька героїня українського степу жертвує собою як козацька поводаторка і, власне, її героїзм полонив і виховував та далі виховує дітей Франції і, взагалі, Західньої Європи? Така ж «тенденція» в «Захарі Беркуті» і в «Олесі» Грінченка. Героїзм в обороні рідної землі перед ворогом — отака «тенденція» тим більше потрібна і сьогодні, тільки з тією різницею, що інший ворог сьогодні і що боротьба з ним — боротьба на смерть і життя!

Найтрагічніший момент походу ізраїльтян до обіцяної землі все ж не кінчається трагедією, бож діти — молоде покоління перейняло «в кров і душу» пророчі слова і приходить час, коли це покоління під проводом Єгошуї здійснить заповіді пророка. Переживаємо трагічну добу нашої історії: на рідній землі жахливий млин русифікації української дитини, тут — процес асиміляції. І ось — проблеми нашої дитячої літератури саме у 75-ліття «Дзвінка» — у 75-ліття змагу мистецтвом рідного слова за душу української дитини, змагу велетня Івана Франка, а поряд з ним цілої плеяди творців цього слова. Цілий комплекс думок, комплекс питань, що з усією гостротою домагаються розгляду і вирішення.

Живемо в фантастичну добу атомової енергії і місячних ракет. Головокружна дійсність — але і в цій дійсності людство, змагаючись за оволодіння космічними просторами, змагається і далі за душі, за серця й уми дітей, змагається і далі за основно важливий засіб формування характеру й духовости — за розвиток дитячої літератури. В усіх народів світу це фундаментальна ділянка виховання і мистецько-літературного процесу. Здається, всі ми погоджуємося з тим, що без нашої рідної колискової пісні, рідної дитячої казки, легенди, оповідань і поезій для дітей ми опинилися б у страшній порожнечі і безнадійно скотилися б у безодню національного небуття.

Всі погоджуємось, що рідна дитяча література, від народної творчости почавши — це одна з найцінніших наших національних скарбниць, що вона наша перша і найкраща національна школа. А в цій школі перші найкращі і найцінніші учителі — український дитячий письменник і мати українка. Їхня спільна чарівна містерійна дія рідним словом — це сутня, підставова дія, яка й вирішує про буття і перемогу нації.

Не вагаюся повторяти ще раз і ще раз ці відомі ствердження-правди, бо власне надто відомі, очевидні, самозрозумілі правди часто забуваються, сповзають із свідомости. Смію

твердити, що саме у наш час ці очевидні самозрозумілі правди майже зовсім забуті або бодай злегковажені чи знехтовані. Чи це не до краю тривожний факт, що, напр., в 1964-му році появилися в нас на еміграції всього-на-всього дві нові дитячі книжки? А всі ми свідомі того, що наша вільна й конструктивна українська християнсько-національна дитяча література може творитися і появлятися тільки і тільки на еміграції. І вона мусить творитися і мусить появлятися як невідмовна потреба і сьогочасного покоління наших дітей, а ще тим більше майбутніх поколінь України.

Отож, який висновок у такій ситуації? Висновок простий: 75-ліття «Дзвінка» не сміє проминути в 1965 році безслідно. Найбільший подвижник-співробітник «Дзвінка», великий творець нашої дитячої літератури Іван Франко, кличе письменників іти його слідами, кличе передавати «в кров і душу дитині» «пророчі слова», запалювати її «святим вогнем», щоб могла і щоб здійснила «велике діло». Наше гасло — назад до Івана Франка, до його розуміння ваги дитячої літератури і до продовжування його великого чину.

А наше громадянство, батьки-матері, наші Церкви, організації, установи найкраще вшанують 75-ліття «Дзвінка» фундацією конкурсу на нові твори нашої дитячої літератури з поважними нагородами і з фондом на видання нагороджених творів. На такий творчий стимул — літературний конкурс найвища пора. Письменники тілом не вічні, а літературна зміна в умовах еміграції майже, а то й зовсім ніяка. Сьогодні літературний конкурс — реальна справа, завтра буде запізно. Тайна буття і безсмертя нації — в духовій творчості і спадщині. І цю творчість і спадщину духа дати вслід за Іваном Франком українській дитині і молоді — великий, почесний обов'язок — священна місія сьогочасних українських письменників у вільному світі.

Пригадуйте собі яку ж філософічно глибоку й яку ж геніяльно просту дитячу казку про Сонну Кралю. Спала вона мертвим сном, прекрасна, але нерухома. І все в її палаці спало разом з нею. Навіть рослини й водограї. Але ось у заклятий замок з'явився сміливий юнак і поцілував королівну... І все обудилося, все ожило, все затріпотіло й запульсувало живим життям і живою красою!

В цій дитячій казці — вся магія творчості, вся тайна мистецького зродження й мистецького життя.

Євген Маланюк

"Книга спостережень", I, стор. 147.

БІБЛІОГРАФІЯ

Бібліографія до історії української дитячої літератури подана в розділі «Стан дослідження», крім неї використано такі видання:

Зеров М. Нове українське письменство, Історичний нарис, Мюнхен, 1960.

Лейтес О. і Яшек М. Десять років української літератури 1917 - 1927, Харків, 1928.

Крекотень В. І. Байки в українській літературі XVII - XVIII ст. В-во Академії Наук УРСР, Київ, 1963.

Українські письменники, біо-бібліографічний словник, Київ 1960 - 1965.

Дитячі журнали: «Дзвінок», «Молода Україна» (О. Пчілки і М. Таранька), «Світ дитини», «Дзвіночок», «Наш приятель», «Малі друзі», «Веселка», «Наша заградка» і т. д., теж курси історії української літератури — О. Огоновського, С. Єфремова, М. Грушевського, Д. Чижевського і ін.

ВАЖНІШІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Сторінка 5, рядок 1 згори, замість влсане, має бути власне, ст. 8, р. 3 і 2 здолу, зам. Добролябова м. б. Добролюбова, ст. 9, р. 10 зг., зам. ніжкий м. б. ніякий, р. 3 зд. зам. що статтю м. б. цю статтю, р. 1 зд., зам. Кричева м. б. Кирчева, ст. 10, р. 22 зд., зам. 1798 і 1897 м. б. 1798-1897 і р. 21 зд. зам. 1917 її м. б. 1917 і, ст. 35, р. 1 зд., зам. мосвофільські м. б. москвофільські, ст. 41, р. 21 зд., замість 1917-18 м. б. 1917-19. Ст. 61 р. 6 зд., підзаголовок зам. великими буквами, м. б. **Над могилою Поета.** Ст. 63, р. 5 зг., зам. музи м. б. музу. Ст. 81 згори бракує рядка: Вельмишановний Пане Редакторе! Ст. 87, р. 5 зд., зам. Змість м. б. Зміст. Ст. 107, р. 7 зг., зам. дивилися м. б. дивилася. Ст. 109, р. 11 зг., зам. в такий ситуації м. б. в такій ситуації.

SUMMARY

An Outline of Ukrainian Children's Literature

In this outline author deals with the state of Ukrainian literature for children, its historical development, and above all its important role in educating and bringing up Ukrainian minds. It is his contention that only talented writers and gifted artists can become significant contributors in this field producing real books of high value.

The origin of Ukrainian literature for children may be traced to early Ukrainian history. Ukrainian folk-lore, legends and ballads not only form an important background for the later development of literature for children but themselves became the basic works in children's libraries. **Slovo o polku Ihorevim** (The Lay of the Host of Prince Ihor), the famous Ukrainian epic poem from the 12th century, in its special edition for children, deserves special mention. The first reader for children, in Church-Slavic and vernacular, was published in L'viv, Western Ukraine by Ivan Fedorovych in 1574. Ukrainian puppet shows and fables also should be mentioned. For example, Hryhorii Skovoroda, a well known Ukrainian philosopher of the 18th century, prepared a collection of fables entitled **Kharkivs'ki baiiky** (Fables of Kharkiv) in manuscript, which, when distributed, was eagerly read by the Ukrainian youth.

Modern adult Ukrainian literature takes its origin from the publication in 1798 of **Eneida** (Eneid) by Ivan Kotliarevs'ky. The beginning of modern Ukrainian literature for children can also be traced to that event. The 18th century witnessed the flourishing of Ukrainian literature for children. The most important publications at that time were: **Chytanka dlia malykh ditei** (Primer for Small Children) by Markian Shashkevych in 1850 in L'viv and **Baiiky i prybaiutky** (Fables and Stories) by Lev Borovkovs'ky in 1852 in Kyiv. It was Leonid Hlibiv (1827-1893), without doubt, who occupied at that time the leading position as an author of fables for children.

The poems of the greatest Ukrainian poet as well as the national prophet, Taras Shevchenko (1814-1861) have contributed significantly to the enrichment of Ukrainian children's literature in the 19th century. Another contributor in this field, Marko Vovchok (1827-1907) was not only known in Ukraine as an outstanding author of novels and short stories but abroad also when her novel **Marusia** (Mary) was translated into major Western languages. Borys Hrinchenko (1840-1910), poet and writer, gained his popularity in the children's world mainly because of his novel **Olesia** (Olesia). In addition, he translated into Ukrainian and published, with the assistance of his wife, Maria Zahirna, many works from foreign children's literatures. However, his literary activities were severely restricted by the Russian tsarist censorship and the ban on publishing in the Ukrainian language. These restrictions were only partially lifted after the Revolution of 1905.

During that time Olena Pchilka (1849-1930) began publication of a children's magazine **Moloda Ukraina** (Young Ukraine) in Kyiv in 1908 to 1914. At that time many other outstanding publications and authors appeared. Among them were: Spyrydon Cherkasenko, Oleksander Lotots'ky-Bilousenko, Adrian Kashchenko, Iurii Tyshchenko Siry and others.

The Ukrainian written world in Halychyna and Bukovyna, at that time under the Austrian occupation, enjoyed much more freedom which resulted in many new publications for children. The most important were: **Biblioteka dlia molodezhy** (The Library for Young People) in Chernivtsi, 1885-1894 and **Dzvinok** (The Bell) in L'viv, 1890-1914. **Dzvinok** deserves a special mention because of its contributions from Eastern Ukraine, then under Russian occupation. Ivan Franko (1851-1916) greatly enhanced the collection of Ukrainian works for children by his works: **Lys Mykyta** (Reynard the Fox), **Koly shche zviri hovoryly** (When the Animals Could Talk), his adaptation of Don Quixote and many other works. Other important writers of children literature at that time were: Mykhailo Kotsiubyns'ky, Lesia Ukrainka, Hnat Khotkevych, Konstantyna Malys'ka and others. Under the guidance of the Ukrainsk'e Pedagogichne Tovarystvo (The Ukrainian Pedagogical Society) L'viv at that time became the centre of Ukrainian literary writings for children.

On the outbreak of the first World War in 1914 all literary activities in Ukraine halted and could only be resumed again for a brief period in 1917-1919, during the Ukrainian National Revolution. **Voloshky** (The Cornflowers), an outstanding children's magazine, was published at that time in Kyiv. Many other magazines began publication simultaneously in other Ukrainian centres; however, all of them were banned by the Communists on their occupation of Ukraine.

The literary activities shifted once more to Western Ukraine, now under Polish occupation. The following children's magazines were published in L'viv between the two world wars: **Svit dytyny** (The Child's World) edited by M. Taran'ko; **Dzvinochok** (The Little Bell) edited by Iurii Shkrumeliak; **Nash pryiatel** (Our Friend) edited by Basilian Fathers; **Mali Druzi** (Little Friends) edited by Bohdan Hoshovs'ky, and others. Bohdan Lepky, Oleksander Oles', Antin Lotots'ky and Andrii Chaikovs'ky, the well known Ukrainian writers of that era, made their contributions to different journals for children as well as published their own works.

During the German occupation of Ukraine (1939-44) the publication of children's magazines and separate works for children was hampered by the German censorship. However, one periodical, **Mali druzi**, under the editorship of Bohdan Hoshovs'ky managed publication without any significant interruptions. In addition, over forty books were published during the war period in the series **Moia knyzhchka** (My Little Book). Roman Zavadovych, Irena Narizhna, and others were the leading authors of children literature in Ukraine at that time.

Immediately after the war, in Germany, **Ob'iednannia Pratsivnykiv Dytiachoi Literatry** (Association of Ukrainian Writers for Children) was organized which established its own publishing company **Nashym ditiam**

(For our Children), now in Canada and the U.S.A. In 1954 the children's magazine **Veselka** (The Rainbow) under an editorial committee consisting of R. Zavadovych, W. Barahura and B. Hoshovs'ky, was founded in the United States. Many Ukrainian authors scattered all over the world became its contributors. Among them we find the following: Olena Tsehels'ka, Hanna Cherin', Ol'ha Mak, Ivanna Savyts'ka, Roman Zavadovych, Leonid Poltava, Sophia Parfanovych, Tekl'ia Bilets'ka, Oksana Laturyns'ka, Kateryna Pere-lisna, Lesia Khraplyva, Oleksa Kobets', Ivha Shuhai, Volodymyr Radzykevych, Iurii Tys, Mykola Pohidny, Vasyl Dubyna, Dmytro Solovey and Ivan Bahriany.

In Soviet Ukraine there are many talented authors of children's literature, e.g. Natalia Zabyla and Oksana Ivanenko. However, children's literature in Ukraine is subjected to the political and social aims of Communism and such outstanding Ukrainian authors as Taras Shevchenko and Ivan Franko are misinterpreted or the texts of their works are altered to suit the purposes of Moscow. About 60 Ukrainian writers of children literature have been persecuted by the Communists; some were arrested and sent to concentration camps and others were executed. Only those who conform to Communist requirements survive and have their works published. The Russification process also has been intensified. For example, a Ukrainian magazine for children, **Barvinok** (The Periwinkle) published in Kyiv, is being issued simultaneously in two languages — Ukrainian and Russian.

At the present time only the Ukrainian children's literature published in the free world preserves a Christian, humanitarian and Ukrainian national spirit, a great contrast to the Soviet Ukrainian literature for children which is based on materialistic principles which do not reflect the true Ukrainian character.

Oleksander Oles'

This article, written in 1944, immediately upon the death of Oleksander Oles', the outstanding Ukrainian poet, playwright and writer of children's literature, sheds some additional light on his contribution to Ukrainian children's literature. Together with such giants of the nineteenth and early twentieth century as Ivan Franko, Lesia Ukrainka and Mykola Kotsiubyns'ky, Oleksander Oles' made his contribution to this field as a translator as well as an original writer. His ability to create vivid pictures with words, like a painter with a brush, is very much evident in his poetical works for children.

Oles' letters written to the author of this article during the war years of 1939-42, printed here without any changes, show his deep interest in Ukrainian children's literature, as well as his inexhaustible energy. Tribute should be paid to his memory by the Ukrainians in the free World by publishing his collected works.

Dzvinok (The Bell) and Katria Hrynevychycheva

The founding of the children's magazine **Dzvinok** in 1890 marks not only a new era in the history of the Ukrainian literature for children

but raises it up to a higher stage of development. Katria Hrynevychycheva, one of the leading writers of the time, made her contribution to the magazine mainly as its chief editor during the years of 1909-1911 and also as the author of many articles. At the First Congress of OPDL in 1946 she made the following remarks: "Without love one cannot create any work for children".

Roman Zavadovych

Roman Zavadovych is an exceptional person in the history of Ukrainian children's literature chiefly because of the two characteristics in his poetry: the deep national patriotism and Christian love, as well as its melodiousness. Now in his fifth decade of continuous and strenuous work in this field, Roman Zavadovych is not only known as the contributor to such children's magazines as **Mali druzi** (The Young Friends) and **Veselka** (The Rainbow) but also as the author of a number of excellent works such as **Perepolokh** (The Consternation), **Pryhody Gnomyka Romtomtomyka** (The Adventures of Gnomyk Romtomtomyk), etc.

Ivan Franko

Ivan Franko, the giant of modern Ukrainian literature, dedicated much of his literary efforts to children. Like the ancient Moses in his poem **Moisei** (Moses) who says "Don't extinguish the fire in your hearts, but be ready for big moment", Franko became a national prophet for young Ukrainian generations. As is evident in all of his works Franko firmly believed the future of a nation lies with the young generations which have to be brought up on sound foundations. On the 75th anniversary of the founding of **Dzvinok** (The Bell) Franko's contribution to that journal has to be mentioned: both Ivan Franko and **Dzvinok** 75 years ago began the same struggle — to win over young Ukrainian hearts — which is still going on in Ukraine and in the free World today.

ВІД АВТОРА

Характер цієї публікації - відбитки циклю статей із збірника ОПДЛ вказаний у підзаголовку — це тільки спроба огляду й наświetлення нашої дитячої літератури, а ще й без тих доповнень, подекуди скорочень, а особливо змін у тексті та в ілюстраціях, які були конечні власне у відбитці, як уже окремим виданні, але, на жаль, особливі друкарські обставини внеможливили їх здійснити.

Отож публікація ця не без браків і недотягнень, яких я сам найбільше свідомий. Є в ній теж деякі повторення фактів і думок, але вони зумовлені передруком статей з різних видань і з різного часу.

Все ж вважаю, що ця поява, навіть у такій формі, не без своєї доцільности — все ж якоюсь мірою заповнює вона дотеперішню прогалину в нашому літературознавстві, а може стане теж поштовхом та бодай деякою основою для майбутнього дослідника - історика нашої дитячої літератури, якщо мені самому не буде дано таку працю завершити. А на обширний курс історії української дитячої літератури таки і в нас пора.

Б. Г.

З М І С Т

Основи	3
Стан дослідження	9
Раз добром налите серце	15
I. Український дитячий фольклор	15
II. Дитяча література в світі	22
III. Від літописних переказів до байкарів XVII-XIX ст.	24
IV. Марко Вовчок — у світі європейської дитячої літератури, Борис Грінченко в боротьбі з московською цензурою	26
V. У Галичині й Буковині — від "Читанки" М. Шашкевича 1850 р. до "Дзвінка" 1890-1914 рр.	33
VI. Після революції 1905 р. в Росії — "Молода Україна", О. Пчілки, розквіт дитячих видань до війни 1914 р.	39
VII. Буйний розмах 1917-19 рр. та знову — замість царської цензури — "контроль партії" в дитячій літературі і жертви червоного терору	41
VIII. Дитяча література поза УРСР між двома війнами — "Світ Дитини", "Дзвіночок" і ін. у Львові, дит. видання в Буковині, Закарпатті, на еміграції	44
IX. У роках війни 1939-1945, журнал "Малі друзі" і дитячі видання у Кракові і Львові	48
X. Дитяча література у вільному світі, ОПДЛ, "Веселка" і ін. видання	49
О. Олесь і українська дитяча література	61
I. Над могилою Поета	61
II. Листи Олександра Олеся	73
"Дзвінок" і Катря Гриневичева	88
Сорок п'ять років на службі Слова — творчий шлях Р. Завадовича	94
Назад до Івана Франка	100
Бібліографія	110
Summary	111
Важніші друкарські помилки	110
Від автора	115
Зміст	116

На обгортці ілюстрація
Якова Гніздовського
до "Сестричка Мелася"
Марка Вовчка